

ՄԻՈՒ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳԼԽԱՎՈՐ

ԹԻՎ 7-12

2005

✓
2013

ՄԻՈՒՆ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՀԹ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

2005

ՅՈՒԼԻՍ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԹԻՒ 7-12

2005

JULY - DECEMBER

No. 7-12

S I O N

VOL. 79

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

No. 7-12

JULY - DECEMBER

2005

STUDIES

VOL. 72

A JOURNAL OF RELIGION, LITERATURE AND ETHNOLOGY
OF THE JOURNAL OF THE AMERICAN LITERARY ASSOCIATION

Proposed: The Journal of the American Literary Association

138-2005

2005

21642-244

ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄ

«Ճշմարտութիւն յերկրէ բուսաւ, արդարութիւն յերկնից երեւեցաւ»:

Սաղ. Ա. (39-56)

Հին Կտակարանի ամենասրտառու հատուածներէն մին կը նկատուի «Այգիին» տաղը, ուր Եսայի Մարգարէ կ'ողբայ Հրեայ ժողովուրդին Աստուծոյ կողմէ իրեն տրուած պարգեւին մերժումը: Մարգարէն Յուդայի երկիրը կը նմանեցնէ Աստուծոյ այգիին, զոր Ան այնքա՛ն սիրով խնամած էր, սակայն փոխան բարի պտուղի՝ այդ այգին տուած էր միայն վայրի խաղող:

Յուդայի երկրին ամուրթիւնը՝ ընդհանուր մարդկութեան Աստուծոյ հանդէպ ամուլ եւ անտարբեր կեցուածքին պատկերն է միայն: Մարդկութիւնը՝ հողն է, զոր Աստուած կը մշակէ ու կը խնամէ, որմէ կ'ակնկալէ ստանալ բարի հունձ, այսինքն մարդիկ՝ որոնք կը սիրեն զինք իրենց ամբողջ սիրտով եւ զանցառու չեն ըլլար իր պատուիրաններուն:

Փոխաբերաբար առնելով, կարելի է Ս. Կոյսը նմանեցնել այն օրհնեալ ու պարարտ հողին, որ իր արգանդը բացաւ մարդկութեան տալու Փրկիչ մը, Խաղաղութեան ու Սիրոյ իշխան մը, Սաղմոսերգութիւն իսկ բառերով. «Երկրէն բուսած ճշմարտութիւնն ու երկնիքէն յայտնուած արդարութիւնը»: Եւ ճիշդ ա՛յս մեծ եւ հրաշալի խորհուրդն է որ մենք կը տօնախմբենք իւրաքանչիւր Ծննդեան տօնին, որովհետեւ ի լրումն ժամանակի երկիրը տուաւ իրա՛ւ Աստուծոյ մը արժանի պտուղը՝ Քրիստոս, եւ Ս. Կոյսը հանդիսացաւ ա՛յն հողը՝ որ դարձեալ մարդկութեան պիտի տար օրհնեալ ու Բարի Պտուղը:

Ծննդոց գիրքը կը նկարագրէ թէ ինչպէս Աստուած առաւ հողը ու

ստեղծեց Նախամարդը՝ Ադամը, այդու ամենայնիւ հողը - Նախամարդը - մնաց կրաւորական: Սակայն նոր, երկրորդ Ադամի ստեղծագործութեան ժամանակ, Աստուած ծնունդ տուաւ Փրկիչին՝ ամբիծ Կոյսին արգանդին ճամբով, որ ամբողջովին համագործակցեցաւ Աստուածայինին հետ, երբ ան աւետաբեր հրեշտակին ըսաւ. «ահա կամ աղախին Տեառն, եղիցի ըստ բանի բում»: Ու հոս է որ ի յայտ կու գայ այս համեստ կոյսին մեծութիւնը, որովհետեւ ան շնորհալի կերպով գիտցաւ ընդունիլ դառնալու ոսկի սափորը՝ պարունակող Երկնային Մանան: Ան արժանի է բոլոր ժամանակներու եւ մարդոց փառաբանութեան, յարգանքին եւ պատիւին, որովհետեւ անոր իրա՛ւ մեծութիւնը կը կայանայ անոր խոնարհ սրտին եւ համեստ անձին, ա՛յն իրականութեան մէջ՝ որ ան թոյլ տուաւ որպէս զի Տէրը շարժէր իր Աստուածային կամքին համաձայն, երբ Մարիամ հրեշտակին կ'ըսէր. «Եղիցի ըստ բանի բում»: Նաեւ, ան արժանի է բոլոր ժամանակներու Քրիստոնեայ կնոջ երկիւղած յարգանքին՝ որովհետեւ դարձեալ ինք՝ Աստուածամայրն էր, որ հեթանոս հասկացողութեամբ ստորին ու չնչին մասնիկ մը նկատուած կինը (որ դատապարտուած էր ծառայութեան, ստրուկի կեանքի, հաճոյքի եւ վայելքի միայն) գիտցաւ մարդկային ընկերութեան բարոյականին վրայ բացուած այս խոցը մաքրել, ու կինը բարձրացնել մարդկային ընկերութեան մէջ եւ անոր յատկացնել իր արժանի տեղը:

Սուրբ Կոյսը Աստուածամայրն է, որովհետեւ իբր մայր ան հոգաց մանուկ

Աստուածորդիին մարդկային մարմնական կարիքները: Ան իբր ամբողջական ու կատարեալ արարած, տուաւ իր համաձայնութիւնը դառնալու բարեբեր հողը, մարդկութեան տալու անոր այնքան երկար սպասած Աստուածային պտուղը՝ Փրկիչը: Նաեւ, ան ըլլալով Աստուածամայրը՝ դարձաւ երանեալը բոլոր կիներուն մէջ: Ան համաձայն գտնուեցաւ որ Աստուծոյ Որդին կազմաւորուէր իր արգանդին մէջ, այդպէս անկիւնաքարը դնելով մարդուն համագործակցութեան՝ Աստուածային կամփին հետ: Երբ մենք կ'ընդունինք Աստուածային շնորհը մարդկային արարքի մը միջոցաւ բերելու մեր բաժինը Աստուծոյ մեծ ծրագրին իրագործման, ասոր իբր հետեւանք մարդուն բոլոր արարքները կը դառնան գործիք մը, միջոց մը, նպաստող Աստուծոյ գործին, որովհետեւ Աստուած կը խօսի եւ կը գործէ մարդոց միջոցաւ, մեր խօսքերուն եւ արարքներուն տալով աւելի՛ գորաւոր շեշտ եւ տարողութիւն:

Եթէ մենք բացարձակ վստահութիւն եւ հաւատք ցոյց տանք Աստուծոյ հանդէպ եւ թողունք որ ան գործէ Իր կամփին համաձայն, այն ատեն Ան՝ մեր անձերուն միջոցաւ ի վիճակի պիտի ըլլայ արձանագրելու հսկայական իրագործումներ եւ յաջողութիւններ: Եւ ասոր լաւագոյն օրինակը հանդիսացաւ ինքը՝ Սուրբ Կոյսը, որ եղաւ այն պատուհանը՝ որմէ մեր խաւար աշխարհը թափանցեց Աստուածային լոյսը: Երբ Մարիամ համաձայն գտնուեցաւ դառնալ ընդունարանը Աստուծոյ զաւկին, ճիշդ ուրիշ մայրերու նման անմիջապէս երեխային գոյութիւնը չգգաց իր արգանդին մէջ: Ու երբ առաջին անգամ ան Խաղաղութեան նորածին Իշխանը կ'առնէր իր մայրական գիրկը, ան ամբողջ էութեամբ կը հաւատար որ իր թւերուն

մէջ գտնուող այդ անխօս, թոյլ ու տկար մանուկը, Աստուծոյ զաւակն էր:

Եսայի Մարգարէն այդ մանուկը կոչած էր էմմանուէլ (Աստուած մեզի հետ), մինչ հրեշտակը ըսաւ կոյսին. «Որ ծնանելոցն է ի քէն սուրբ է, եւ Որդի Աստուծոյ կոչեսցի»: Մարիամ լսեց եւ հաւատաց Հրեշտակի խօսքերուն, եւ երբ առաջին անգամ իր նայուածքը ինկաւ այն անգօր ու աստուածային մանկան վրայ, իր հաւատքը աւելի գորացաւ, քանի «Ան որ խոստացած էր՝ հաւատարիմ գտնուած էր», եւ թէ ինք Աստուծոյ Միածինն էր որ կ'առնէր իր գիրկը, Աստուած՝ յԱստուծոյ ճշմարտէ եւ համագոյակից Հօր:

Կոյսն Մարիամ իր հաւատքն ու վստահութիւնը դրաւ Աստուծոյ վրայ եւ դարձաւ Աստուածամայրը, զենիթն ու գագաթնակէտը բոլոր փառքերուն, որուն մարդ արարածը ձգտած է եւ երբեւիցէ կրցած հասնիլ: Ու այդ իսկ պատճառով զինք կը կոչենք երանեալը բոլոր կիներուն մէջ, եւ օրհնեալ՝ իր որովայնի պտուղին համար: Ան իր տիպար մայրութեան կողքին կը հանդիսանայ գերագոյն օրինակը Աստուծոյ հետ համագործակցութեան: Աստուածամօր նման մենք եւս պարտինք մեր ամբողջական հաւատքը ընծայել Աստուծոյ եւ թոյլ տանք որ Ան մեր անձերուն միջոցաւ իրագործէ իր մեծ ծրագիրը:

Ոմանց համար, եւ դժբախտաբար փոքէ չէ անոնց թիւը, որոնք կը հաւատան թէ Աստուածածին լոկ կին մըն էր, որ պատահականօրէն դարձած էր մայրը Յիսուսի: Եթէ այդ անհատները քիչ մը լուրջ մօտեցում ցոյց տային, Սուրբ Կոյսին նկատմամբ հաւանաբար փոխէին իրենց տեսակէտը: Ու մինչ հարց կու տանք թէ ի՞նչ աւանդ թողած է ան մեզի, կը խորհիմք թէ Քրիստոնեայ Եկեղեցւոյ անոր տուած Աստուածածին կամ

Աստուածամայր տիտղոսներու կողքին, արժանի է ու տեղին, որ խորհինք նաեւ ուրիշ պատուանունի մը մասին որ լաւագոյնս պիտի պատշանէր Ս. Կոյսի անձին՝ այդ ալ «Մայր Եկեղեցւոյ» շէնքունն է, քանի որ Եկեղեցին, այսինքն հաւատացեալներու բազմութիւնը, միշտ կ'ապաւինի անոր բարեխօսութեան եւ միջնորդութեան Աստուածորդւոյն մօտ:

Վերափոխման այս սուրբ տօնին, մինչ շնորհազարդ Կոյսին երկրաւոր ու փառաւորեալ մարմինը կը փոխադրուի երկինք, ան տակաւին կը շարունակէ օգնել իր Միածին Որդւոյն հիմնած Եկեղեցւոյ անդամներուն եւ բոլոր մայրերուն: Պատշան էր որ մեր Եկեղեցւոյ գլուխը հրաշքով իմն մարմնանար անարատ կոյսէ մը, որպէս զի այդ նոյն Եկեղեցւոյ անդամները եւս հոգեւին

ծնունդը դառնային Անարատ եւ կոյս Եկեղեցւոյ:

Աշխարհ ունի մայրերուն նուիրում յատուկ օր մը միայն, մինչ Ս. Կոյսին ձօնուած իւրաքանչիւր տօն՝ տօնն է Քրիստոնեայ մայրութեան, եւ նամանաւանդ Հայ մայրութեան, երբ կ'աղօթենք Խաղաղութեան եւ Սիրոյ Իշխանին մօրը, մայրերուն մօրը՝ Սուրբ Կոյսին, որ մեր մայրերուն, բոյրերուն եւ բնդհանրապէս Հայ կնոջ սիրտերը չմնան ամուլ նման Յուդայի այգիին, այլ անոնք հաւատով առլցուն թոյլ տան, որ Աստուծոյ ձեռքը օրհնէ ու իր Միածին Որդւոյն միջոցաւ արգասաբերէ անոնց կեանքի անդաստանը, ի փառս մեր ժողովուրդին եւ մեր Եկեղեցւոյ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԿԵԱՆՔԸ՝ ՈՉ ՊԱՅՔԱՐԷ ՓԱԽՈՒՍԾ Է ԵՒ ՈՉ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԵՆԷ ԴԱՍԱԼՔՈՒՄ

- Շատ մարդկային մարմիններ անդամահատեցի, բայց՝ ոչ մէկ տեղ չգտայ հոգիին հետքը:

Այս Տիրամերժ յայտարարութեան անաստուած հեղինակը նախորդ դարաշրջանին ապրած է մտային հաւասարակշռութիւնը կորուսած վիրաբոյժ մըն է, որ իրեն դաւանանք ըրած էր նիւթապաշտութիւնը:

Այս երեւելի մոլորեալը՝ հետագային ունեցաւ կարկառուն հետեւորդները եւ այսօր ալ տակաւին՝ ամէն երկրի մէջ ու մինչեւ անգամ հայութեան մէջ կ'երեւան անոնցմէ նմոյշներ, որոնք կը ժխտեն տիեզերակալ Աստուծոյ մը գոյութիւնը:

Կ'ըսեն ու կը գրեն:

- Մարդը հողէն ծնած է հողէն սնած նիւթ է եւ նախասահմանուած է ասդեանական կեանքէն ետք, հողին հետ տարրալուծուելու եւ չֆանալու: Եկած է անգոյութենէ ու կ'ուղեւորի դէպի անգոյութիւն: Այդ անփառունակ վախճանով կը ջնջէ նախապաշարեալ կրօնապաշտներու հոգիներէն հանդերձեալ կեանքի անհերքելի ճշմարտութիւնը:

Ամէն անգամ, որ գիտութիւնը նորութիւններ կը ստեղծէ ու մեծահրաշ նուաճումներ կը կատարէ, կրօնքը կ'ըսեն ֆառասմբակ կը նահանջէ եւ դժբախտ օր մը պիտի մտնէ ու կորսուի պատմութեան մթին լուսանցքներուն մէջ:

Այսպէս կը մտածեն, կը յոխորտան ու կը բարբառին մարդկային հասարակութեան այս նողկալի տականքները, որոնցմէ շատերը ծերութեան քարել չտուած՝ անժամանակ չուած են կեանքէն, թողելով պատմութեան մէջ իրենց նգովեալ անուները:

Կեանքը աստուածապաշտ եւ տրամաբանող մարդուն համար, ոչ աննպատակ պարապութիւն է, ոչ պատասխանատուութենէ խուսափում, ոչ ջնջուելու նախասահմանուած նիւթ եւ ոչ ալ շուայլ ու շուայտ վայելքներու միջոց:

Կեանքը եւ աշխատանքը մեծ պատասխանատուութեամբ մարդը կը մղեն պայքարի եւ այդ յոգնատանջ ճանապարհով միայն ան կը ստանայ իր արդար հատուցումը ջանքերուն:

Պարտականութեան այս գիտակցութիւնը կը կերտէ մարդուն մէջ ճշմարիտ անձնաւորութիւնը աստուածապաշտ հոգիով:

Տիեզերքի արարիչը չստեղծեց քանաւոր մարդը, որ աշխարհի հողային բարիքները եւ հանդիմները ըմբոշխնէ, այլ օժտեց զայն հոգեկան եւ իմացական այնպիսի հզօր կարողութիւններով, որ ճանչնայ իր ինքնութիւնը եւ աշխարհ գալուն նպատակը:

Անմահութեան գաղափարին չհաւատացող մարդը քոշկական առումով մտային ու հոգեկան հիւանդ մըն է, խզուած հոգեւոր կեանքի յաւերժութենէն եւ դատապարտուած ի վերջոյ ջնջուելու:

Այս սեւ հոգիներուն հակառակ, գոյութիւն ունին մեղքին դէմ հերոսաւայել մարտնչողներ, երիտասարդական աւիւնով ու խանդով:

Ասոնց դիւցազնական խոյանքով միայն կը հարթուին դժուարութիւնները, կը կանխուին չարագործութիւնները ու կը դիմագրաւուին ահաբեկիչներու խոշտանգումները:

Մարդը եւ հասարակութիւնը անվհատ մագնուսներով միայն կը

բարեկարգուին եւ ընկերային բարոյականը կը պահուի ճառագայթի պէս մաքուր ու անթիւ:

Դժբախտաբար, ներկայ մեղապարտ աշխարհին մէջ, այն աստիճանն օսարացած է բարիներու թիւը, որ հազիւ ակներեւ կ'երեւան պայքարի ու պարտականութեան պատնէշներու վրայ:

Նահանջով քս փախուստով կը կազմալուծուին հասարակական դրութիւնները, բաց թողելով չարին գրոհող արշաւին առջեւ ներխուժումի բոլոր ճամբաները, որ աւերէ ամէն ինչ որ ազգային ու մարդկային մնայուն արժէք է:

Պատասխանատուութենէ խուսափումը, ինչ պատճառով ալ չմեղացուի, չի դադրիր պախարակելի ու ամօթալի ըլլալէ:

Մարիհուանայի ողորմելի կարաւանները եւ թմրադեղերու ոճրախանձ վաճառականները, որ գարունամեայ երիտասարդութեան հոգեկան եւ ֆիզիքական կարողութիւնները կ'անդամալուծեն, իսկութեան մէջ անոնք են աշխարհի նիւաղները:

Այսօր գրեթէ ամէն մարդ դիւրին ճամբան գտած է ինքզինքնը եւ ուրիշները խաբելով, դրամի ու դիրքի տիրանալ, իր կամայ գործած մեղքերուն վրայ, նոր մեղքեր բարդելով:

Խօսք եւ քարոզ կը մատուցուի ժողովուրդին դրամին շփումով ու պահանջով:

Հազիւ ճշմարելի փոքրամասնութիւն մը օտար եւ հայ կրօնականներու մէջ ճշմարտապէս կը հաւատայ Աստուծոյ եւ աւետարանական պատուէրներուն:

Մեծամասնութիւնը պատերազմ հռչակած է ճշմարտութեան դէմ, եւ կը

թողու, որ անմեղը տառապի ու տուժէ եւ անիրաւը շահի ու ցնծայ: Ընչաքանութիւնը աշտարակի բարձունք տուած է իր դրամի դէգերուն:

Ճշմարտութեան հեշտալուր ձայնը, որ կանչն է Աստուծոյ եւ օրհնաբեր ներկայութիւնը մարդուն մէջ, միայն բարեպաշտ հոգեւորականն է, որ կը ցոլացնէ իր քարոզներուն մէջ, Աստուծոյ բեմէն: Նիւթապաշտութիւնը, որ միահեծան կ'իշխէ մարդկային զգայարաններուն վրայ, կը խախտէ հաւատին ամրութիւնները եւ կը դարձնէ ընչաքանց մարդը պարանոցային երկրպագու մը դրամի կուռքին առջեւ:

Ճշմարտութեան ջահակիրները պէտք չունին յեղափոխական ամբոխներ ըմբոստութեան մղելու: Պէտք չունին պրկուած բռնացման օղակարկար պարապութեան մէջ շարժելու: Պէտք չունին ահաբեկչներու ռմբահարումներով հիմնարկութիւններ կործանելու եւ զանգուածային անմեղ կեանքներ խոշտանգելու:

Երբ ճշմարտութիւնը հաւատքի գօրութեամբ կը շնչէ անոնց հոգիին մէջ, արդէն ներքին յեղափոխութիւնը իրագործուած կ'ըլլայ հաւատքին բիրեղացումով:

Որքան առեւ մարդ անձանօք է իր ինքնութեան եւ ճշմարտութիւնը չի տեսներ իր կերպարին վրայ, ոչ հասարակութիւնը բարոյապէս կը բարեկարգուի եւ ոչ ալ անհատը:

Հակասութիւնները այն աստիճան շեշտուած են մարդկային բնութեան մէջ, որ մարդը կը սիրէ աւելի մօտենալ ու շահիլ հակառակորդին բարեկամութիւնը, քան նուիրագործուած հին բարեկամութիւնները պահել անարատ:

Անկարելի է տարտամ եւ ապերախ ժամանակներուն՝ բարոյապէս քայքայուած հասարակութիւն մը

քարեկարգել երկնային շնորհներով:

Պատմութիւնը կը վկայէ, թէ վաղնջական ժամանակներուն լոյսի ջահակիրներն ալ կրեցին հեղեղառատ տեղատարափը նախատինգներու եւ հեզնանքներու, բայց առաւել զօրացած շարունակեցին մեղփին գրոհներուն դէմ իրենց կորովի պայքարը, ապահովելով քրիստոնեայ աշխարհին յաղթանակը:

Հետագայ դաստիարակիչ մանրավէպը գրած եմ այս յօդուածիս առիթով.-

Հոգեւորական մը կը գանգատէր
Իր թեմի տարեց եպիսկոպոսին.
Թէ անդամները բանաւոր հօտին,
Ալ ձանձրացեր են ու զինքն չեն յարգեր:

- Սրբազան, յարեց փահանան նեղսիրտ,
Դժգոհ եմ անոնց այս վարմունքէն
Քիրտ.

Ոչ կանոն գիտեն, ոչ աւանդութիւն,
Ոչ ալ կը խորհին առնել Սրբութիւն.
Ոչ հաւատք ունին եւ ոչ ակնածանք,
Ոչ ալ կը տանին գործօն աշխատանք.
Ոչ խօսք կը լսեն եւ ոչ ալ փարոզ,

Կրնա՞մ ես գործել մարդոց հետ գոռոզ:
Բանկալը նստած անդուլ կը վիճին,
Բարեպաշտ մարդոց պատուին կը դպչին:
Սիրով են սակայն ու միշտ համաձայն,
Երբ գոհն է թաղին ծերուկ փահանան,
Ալ անգօր եմ ու չեմ կարող տոկալ
Յորդեր է վիշտս գետի պէս վարար:

Եպիսկոպոսը պահ մը մտածեց՝
Ապա խօսեցրով ազդու զինք սաստեց.
- Որեւէ ատեն երեսըդ թփի՞ն:
- Ոչ, նման արարք մը չգործեցին:
- Քեզ անարգեցի՞ն, կամ ապտակեցի՞ն:
- Ոչ, այդ աստիճան յառաջ չգացին:
- Գլուխդ փշէ պսակ մը դրի՞ն:
Կամ Խաչին վրայ քեզ բեւեռեցի՞ն:
Վերջին հարցումին փահանան լռեց,
Բայց Սրբազանը դեռ շարունակեց.

- Այս մեծ վիշտերը Փրկիչը կրեց
Եւ վեհանձնօրէն բոլորին ներեց.
Մեր ներողութիւնը իր մեծ վիշտին իմ,
Գգուանք է սիւքի՝ տանինք հաճոյքով:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԻԻԼԿԵՐԵԱՆ

ՆԱԽԱՄԱՐԴԸ - ԱԴԱՄ

Մենք, Քրիստոնեաներս, կը խորհինք թէ սուրբ, մեծ եւ երեւելի անձինք խաղաղ եւ երանելի կեանք մը կը վաշխեն: Անձնական, մտային եւ հոգեւոր տուայտանքներու ենթակայ չեն ըլլար: Իրականութիւնը սակայն բոլորովին տարբեր է մեր խորհածէն: Հին ու Նոր Կտակարաններու մէջ յիշատակուող բոլոր սուրբերն ալ, ինծի եւ քեզի պէս հալ ու մաշ եղած են եւ ենթակայ ընտանեկան մտահոգութեանց եւ մարդկային տկարութեան: Ստորեւ կուտամ Նախամարդուն՝ Ադամին կրած տանջանքներուն մասին հետեւեալ գրութիւնը:

Ադամ Սուրբ Գրոց մէջ երեւցող մեծերուն առաջինն է: Թէեւ իրմէ վերջ եկող մեծերու շուրջին մէջ մնաց, բայց եւ այնպէս մեծ է եւ արժանի մեծութեան: Աստուած մը չէ եւ հողէն կերտուած է, բայց Աստուած ստեղծած է զինք Իր կերպարանքին նմանութեամբ եւ Աստուած զինք արժանի տեսած է դրախտի փափկութեանց: Ադամ մեծ է ուրեմն եւ երեւելի: Եւ Քրիստոսի եկեղեցին ընդ որս նաեւ մենք հայերս զինք կարգած ենք սուրբերու դասը:

Նախամարդ ըլլալը եթէ Ադամին փառքն ու պատիւն էր, էր նաեւ պատճառը իր մարդկային տանջանքներուն: Մենք բոլորս ալ գիտենք թէ որքան դժուար բան է մարդ ըլլալը: Անշուշտ մարդուն առաջինը ըլլալը կրկնապատիկ աւելի դժուար պիտի ըլլար: Ադամ անփորձ էր: Ադամ գիտնական մը չէր: Ադամ ծնող կամ սրտակից բարեկամ չունէր որ իրեն խրատներ տար եւ իրենց առաջնորդ ըլլար: Մեզմէ ո՞վ պիտի ուզէր նորաստեղծեալ եւ անծայրածիր տիեզերքին մէջ առաջին բնակիչը ըլլալ: Ահա Ադամին կը տրուէր այս բախտը:

Բայց Ադամ ո՞րկէ պիտի ստանար քաջութիւնն ու զօրութիւնը այս պարտաւորութեանց դիմանալու: Ի վերայ այս ամենայնի Հայր Աստուած Ադամը կարգեց թագաւոր եւ իշխան աշխարհի եւ հայր կենդանիներու, թռչուններու եւ ձուկերու: Թագաւորութեան եւ հայրութեան ի՞նչ ըլլալը չի գիտցող Ադամ ի՞նչպէս պիտի կարենար հովուել եւ խնամել անբան անասունները, դաշտերը, եւ լեռները եւ ջուրերը: Մեզմէ ո՞վ պիտի չտկարանար Ադամին վստահուած այս ծանրածանր բեռներուն տակ:

Եւ Ադամ մինակ զգաց, կ'ըսէ Սուրբ Գիրքը: Ադամ օգնական փնտոց: Վստահ եմ որ շուարեցաւ, նարահատ եղաւ, յոգնեցաւ եւ մտահոգուեցաւ: Աստուած որոշեց Ադամին օգնական մը եւ ընկեր մը տալ: Եւան տուաւ իրեն: Մենք կը խորհինք թէ կին ունենալը, ընտանիք կազմելը, զաւակներ ունենալը ուրախութեանց մարմնացումն է: Բայց խեղճ Ադամին քաջած ընտանեկան չարչարանքները մեզմէ ոչ ոք քաջած է: Կին ունենալու համար ստիպուեցաւ խոր քունի մէջ մտնել: Կողերէն մէկը զոհ տուաւ: Ով գիտէ ինչպիսի ցաւերու ենթակայ եղաւ: Կարծես թէ հիւանդանոցի մէջ ըլլար, իր վրայ գործողութիւն կատարուեցաւ:

Եւ այնին՝ Ադամի կնոջ ներկայութիւնը օրհնութիւն եւ օգնութիւն ըլլալու տեղ, եղաւ չարչարանք եւ տանջանք: Եւան կամակատար կին մըն էր: Օձէն խաբուեցաւ, արգիլեալ պտուղէն ճաշակեց եւ պատճառ եղաւ որ Ադամ եւս ճաշակէ: Եւ աշխարհիս թագաւորութիւն ընող Ադամ չկրցաւ իր կնոջ խօսք հասկնել:

Ադամ Աստուծմէ վախցող մարդ

մըն էր: Երբ Հայր Աստուծոյ քաղաքը իմացաւ եւ իր իսկ անունին կանչուիլը լսեց, ահ ու դողի մատնուեցաւ եւ Աստուծոյ երեսէն պահուրտելիք տեղ փնտռեց: Անշուշտ գէշ զգաց: Ջղջաց իր եւ իր կնոջ ըրածին համար: Կրնա՞նք երեւակայել իր անյուսութեան չափն ու սահմանը: Դրախտի բնակիչ այս մարդուն անկումը որքան խոշոր եղաւ երբ արտափուեցաւ, քրտինքին շահովը հաց ուտելու դատապարտուեցաւ եւ իր մեղքը

ժառանգ թողուց իրեն յաջորդող սերունդներուն: Ես կը խորհիմ որ Ադամ որպէս Հայր եւ որպէս ծնող մահանալ փափաքեցաւ երբ վերահասու եղաւ թէ իր սիրասուն որդին՝ Աբել սպաննուեցաւ Կայէնի ձեռքով:

Մեծ ըլլանք թէ փոքրիկ, տանջանք մերն է: Չմոռնանք, եթէ Ադամ մեզի ժառանգ կը թողու տանջանք, Քրիստոս սակայն մեզի կը շնորհէ կեանք:

ԿԱՐԷՆ ՔԱՀԱՆԱՅ

ՆԱՐԵԿԵԱՆ ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ

«Կնքե՛ա, կեցուցիչ, զկորուսչին ընթացմունս»:
«Խափանէ, Փրկիչ, յարձակումները կորուստ նիւթողին»:
Փրիգոր Նարեկացի

Այսպէս խոկաց ու աղօթեց Նարեկայ վանքի մեծ Սուրբը, հայոց մեծագոյն իմաստասէր ու աստուածաբան բանաստեղծը: Անոր հոգին մերթս պաշտու աղօթքով, սաւառնեց երկինք, մերթ գահավիժեց մեղսալից երկիր, ուր մեղքը հրապուրիչ կը տիրէր իր ահագնութեամբ ու սաստկութեամբ եւ կու գար կորստեան մատնելու անհամար թիւերով հոգիներ:

Մեղքը տիրական է աշխարհի մէջ իր ամբողջական ծաւալով ու խորութեամբ: Մեղքն է որ կ'առաջնորդէ անձը իր ամենագրաւ երանգներով ու պայծառափայլութեամբ: Մեղքի բաւիղին մէջ ընկնուզած մեղաւորը, յակամայս սայթաքած իր մայր ուղիէն, կը տարուբերի ալեծովի՝ բեկեալ նաւի մը հանգոյն: Ան չէ իր կեանքի տէրն ու տիրակալը. անգոր է ան ու անգէն ի դիմաց բիրաւոր ահարկու ու մահաբեր նետերու: Յանձնուած ըլլալով կեանքի պտուտահողմին, անոր

կեանքը կը տագնապի մշտատեւ վերիվայրումներով ու կ'անցնի դարձադարձիկ նանապարհներով՝ միշտ ենթակայ գայթումի, կործանումի, վասն զի անոր հաւատքի կանթեղը շիջած է ու յոյսը՝ խամրած:

Միջնադարի խորհրդապաշտ վանականը իր եզնարանի նեղ լուսամուտէն դիտեց ողջ աշխարհը իր լայն հորիզոնով ու տեսադաշտով, եւ իր նրբագոյն զգացողութեամբ վկայեց որ չարը՝ «կորուստ նիւթողը», մշտաբոլորն է, պատրաստակամ ու յօժարակամ յարձակում գործելու եւ թիրախ դարձնելու մարդկութիւնը, մարդկային տկարութիւնը, ազնուութիւնը եւ առաքինութիւնները ու այն ամէնը ինչ մարդկային է ու աստուածային: Վանականը իր հոգւոյն ամբողջ զօրութեամբ կ'աղերսէ Տիրոջմէ որ «խափանէ՛ կորուստ նիւթողին յարձակումները» ու կանխէ անոր պատճառելի գայթակղութիւնները, թիւր

մտածումները, նենգ խորհուրդները, վնասարեք արարքները եւ կորստաբեր մեղքները:

Բարութեան ու չարութեան միահիւստածութիւնը եւ համագոյութիւնը այս աշխարհի վրայ անբաղձալի վիճակ մը կը ներկայացնէ: Բարին ու չարը անհամատեղելի են, հետեւաբար եւ անտենչալի: Մարդիկ յարատեւ հակամէտ պիտի գտնուին դէպի չարը, որ դատապարտելի է, վասն զի հեշտագոյն ուղին է, մինչդեռ բարին անաշխարհաբար հետեւող խիստ նեղ է ու տատասկոտ:

Մարդիկ դէպի կորուստ ներգրաւելու եւ սադրելու հոգեկան գոհունակութիւնը մեծ է բանասարկուներու, չարամիտներու եւ որոմնացաններու մօտ: Վերջիններս, մութ ու անբացատրելի հանոյժ մը կը ստանան սայթափման ու գայթակղութեան անաշխարհաբար անմեղունակը, պարզամիտը եւ դիւրախարը, որուն անկումով, գէթ հոգեբանական տեսանկիւնէն դիտուած, անոնք ոչ միայն յաղթանակ մը կը խորհին արձանագրած ըլլալ, այլեւ գեր ի վեր կը զգան ամէն բանէ ու ամէնքէն: Այս ստորակայութեան բարդոյթէն ձեռքազատուելու համար մարդիկ, անտարակոյս, կը դիմեն չար արարքներու:

«Կորուստ Նիւթող»ը կրնայ գործել քաղաքացիական պայքարէն դիտուած ու մղուած, ինչպէս՝ յաջողանալ, ատելութիւն, ցեղակրօնութիւն եւլն: Անոր գործելու եղանակը զսպանակուած ու պայմանաւորուած է լոկ նետահարումով, նշաւակումով ու խոցահարումով: Ան տենդագինս լծուած է իր եսականութիւնը եւ անձնագոյութիւնը յառաջ տանելու աշխատանքին՝ ի վնաս իր մրցակիցին ու ի կործանումն իր հակառակորդին: Ան անխնայօրէն ու անգութօրէն կը հարուածէ իր անվնաս որսը որպէս զի անոր խորտակումով ու ի սպառ անհետացումով

ինք կարենայ բարձրանալ ու շողշողալ: Մեր անցեալի պատմութիւնն է վկայ որ Վասակներ եւ նման դաւադիրներ գործեցին այս ատելի ու զագրելի ոգիով որպէս զի դառնան տիրական ու տիրակալ: Հարուածեցին անոնք աներկիւղաբար ու անխտրաբար եւ նկրտեցան հասնիլ իրենց նպատակին: Պատմութիւնն հայոց արդար վարուեցաւ այսպիսիներուն հետ՝ աղուէսադրոշմով խարանելով անոնց ճակատը եւ դատապարտութեան սիւնին գամելով առ յաւէտ անոնց դաւադրալի սեւ արարքները:

«Կորուստ նիւթողներ»-էն ոմանք այսօր կ'աշխատին իրենց անձնական շահէն, դիրքէն ու վարկէն ելլելով: Ուրիշներ, անձնական նոյնիմ հաշիւներու անձնատուր՝ կը կոշկոնեն ու կը ստորաբարձեն դիմացինը՝ հրճուելու անոր անկումով ու կործանումով, ձախորդութեամբ ու խայտառակութեամբ:

Նարեկացին՝ առ Աստուած առաքած սրտառուչ աղօթքին մէջ, սրտապատառ կը պաղատի խափանումը, արգելումը՝ չարը մեքենայողին, որպէս զի չըլլայ թէ չարին յաղթանակով բարին զառիթափ տապալի ու անէաճայ:

«Կորուստ նիւթող»ին շեշտակի նետը նպատակաւորուած կրնայ ըլլայ նաեւ մարդկանց հոգեկանին ու բարոյականին: Հոգեկանին ուղղուած սլաքը յանախ անդարմանելի է: Յետեղեռնեան հայագգի զաւակներէն շատեր մնացին յուսաբեկ ու կարելէր՝ խանգարուած հոգեկանով ու անհաւասարակշռութեամբ: Անոնք երբեւիցէ չվերագտան իրենց երբեմնի կենսունակութիւնը, աշխատունակութիւնը եւ գուրբամտութիւնը: Վերապրողներու համար կեանքը դարձաւ կատարեալ մղձաւանջ ու դժուարըմբռնելի: Անոնք այնուհետեւ ապրեցան դառն յուշերով: Կորուստը աներկբայ էր ու անընդհատ:

Կորուստ դառողը հասած էր իր յոռեգոյն նպատակակետին: Այստեղ յիշենք գէթ հայ երաժշտութեան հանճարը՝ եղբրաբախտ Կոմիտաս Վրդ. որ զոհ գնաց մեր դարաւոր ոսոխի մահացու հարուածին, եւ որուն պատճառով փշրուեցաւ հայ ֆնարը եւ յաւերժ լռութեան մատնուեցաւ հայ տոհմիկ երգը:

Հակառակորդը մեզ կրնայ նաեւ բարոյագրկել: Բարոյապէս զրկուած ու ընկճուած ազգեր դատապարտուած կը մնան լնացման ու տեղֆայլի: Միտքով, հոգիով ու մարմնով առողջ ազգեր լոկ՝ կը յառաջդիմեն ու կը բարգաւաճին: Մեր բազմաչարչար ազգը կորստեան մատնուեցաւ ի ձեռս անօրինաց առաջին համաշխարհային պատերազմին: Հէֆ կրօնաւորին նման հազարաւոր եկեղեցական ու աշխարհական մտաւորականներ նահատակ եղան «կորուստ նիւթողի» դաւադրութեանց: Կորուստ նիւթողը իր չարագոյն ծրագրով, մամլակի սաստկութեամբ նախ ննջեց, ապա գերեց ու գրաւեց ողջ Արեւմտահայաստանը: Բնակչութեան հետ չէզոքացան նաեւ հայ բարբերը, սովորոյթները, միով բանիւ՝ ողջ առողջ մշակոյթը հայոց: Անկապտելի արժէքներ կապտուեցան, գանձեր կողոպտուեցան, գեղանի ու շնորհալի կոյսեր ու կիներ

առեւանգուեցան, պղծուեցան, իրի նման վաճառքի հանուեցան: Անդին, մանուկներ սրախոխողութեան, անձին մանկիկներ սուինահար ըլլալով արգանդախեղդ եղան: Հակառակ բոլոր սրտակեղեք պաղատանքներուն ու օգնութեան լացակումած կանչերուն, ոչ ոք չխափանեց չարը, չկանխեց անոր յառաջխաղացումը եւ ընդարձակածաւալումը: Ան սանձարձակ ու արագասոյր արշաւեց, հրկիզեց ու աւերեց: Անոր երկսայրի սուրը փորձեց արմատաջնջել մեր պապենական սուրբ հաւատքը եւ մէկընդմիշտ հանգցնել առկայծ նրազը՝ վերջակէտ դնելով Հայ ազգի գոյութեան ու Հայկական Հարցին: Ոսոխին յարձակումները եղան ոչ միայն մշակութային, մարմնական, բարոյական, նիւթական, այլեւ՝ հոգեբանական: Դեռ եւս կան հայ ցեղասպանութեան վերապրողներ, որոնք զարմացական հայեացքով կը հային երկնից որոշումներուն եւ կը ֆրթմնջեն՝ շատ էր այսֆան չարիք, որուն փոխան հայր ըրած էր այնքան բարիք:

Մեզի կը մնայ ձայնակցիլ Նարեկայ վանքի սրբասնունդ վանականին եւ հանապազօրեայ մեր աղօթքին հետ միատեղ վերառաքել առ մեր Տէրը. «Կնքեա՛, կեցուցիչ, զկորուսչին ընթացմունս»:

ԶԵՆՈՒՔ ԲՀՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

«ԱՐԹՈՒՆ ԿԵՑԷՔ, ՎԱՍՆ ԶԻ ԶԷՔ ԳԻՏԵՐ ԳՈՂԸ ԵՐԲ ՊԻՏԻ ԳԱՅ»

Ո՞վ է այն անձը որ քու քնացած ատենդ, կամ գործով տունդ հեռու եղած պահուն կու գայ կը քանդէ տանդ դռները ու պատուհանները եւ կը կողոպտէ ինչ որ ունիս: Այդ անձը կը կոչեն գող: Գողը այն արհեստաւորն է որ իր գողնալու գործին մէջ ձեռնհաս է, վարպետ դարձած է: Հոգ չընեն թէ ինչքան վնաս կը հասցնէ հանգիստ եւ խաղաղ ապրողներուն: Ան ձրիակեր է, անկարագիր է, ծոյլ է եւ օրէնքը ոտնակոխ ընող է:

Դժուար է գողութիւն ըրած ժամանակ զինք ձերբակալել: Յանախ ոստիկանութիւնը շաքաթներով, տարիներով կ'աշխատի գտնելու զինքը դատարան տանելու համար: Մտածեմք վայրկեան մը. եթէ այս նարպիկ գողը իր նարպիկութիւնը գործածէր իր քրտինքով դրամ շահելու, ո՞րքան մեծ յաջողութիւն ձեռք պիտի ձգէր: Բայց ան կը նախընտրէ ապրիլ այդ ատելի կեանքը:

Գողը միայն տուններէ ներս ապրանք գողցողը չէ, այլ իրեն տրուած աշխատավարձին փոխարէն բաւարար գործ չարտադրող գործաւորն ալ գող է: Ան աշխատանքի ժամերը գործելով չի լեցներ, դանդաղ կը գործէ, կամ զանազան պատճառաբանութիւններով գործի ալ չերթար: Կը ստանայ իրեն խոստացուած ամսականը, բայց չարտադրեր: Ծոյլ մարդիկ կան ամէն ասպարէզի մէջ: Ուսուցիչը ներկայ կ'ըլլայ դասարանին մէջ, բայց անտեղի եւ անպատշաճ խօսակցութիւններով ժամանակը կ'անցնէ: Խանութպանը ամէն տեսակի ապրանք կը դնէ խանութին մէջ, բայց չընտրեր լաւագոյնը, եւ նոյնիսկ այդ ալ կը ծախէ սուղ գինով:

Հոգեւորականը իր ժամանակը կ'անցնէ պաշտօնատան մէջ՝ սպասելով որ իր ծխականները զինք փնտռեն, փոխանակ կորսուածներու ետեւէն երթալու եւ զանոնք եկեղեցիին կապելու: Անոր կատարած արարողութիւնները հետգհետէ կը կորսնցնեն իրենց գրաւչութիւնը եւ հոգեւոր զօրութիւնը, վասն զի ան անհրաժեշտ պատրաստութիւնը չի կատարեր ծէսին սկսելէ առաջ:

Այս մարդիկը՝ եւ շատ ուրիշներ, իրենց ասպարէզին մէջ ուղղամիտներ եւ խղճամիտներ չեն. կը գործեն ա՛յնքան քիչ որքանով կրնան խաբել գործատէրը: Այսպիսիներու ըրածն ալ տեսակ մը գողութիւն է եւ քննադատելի: Մէկ բան յստակ է սակայն, օրը պիտի գայ երբ ամէն մարդ՝ որ աշխարհ եկած է, պիտի կենայ Աստուծոյ դատաստանին առջեւ: Ինչպիսի՞ տեղեկագիր պիտի ներկայացնէ Աստուծոյ, որպէս զի արժանանայ արքայութեան մէջ բնակելու:

Աշխարհի վրայ երբ գողը բռնուի, կը դատապարտուի եւ բանտ կը նետուի: Բայց երբ Աստուծոյ դատաստանին առջեւ կենալով չարդարանայ, անոր ստանալիք բաժինը յաւիտեանական տանջանք եւ տառապանք պիտի ըլլայ: Ուրեմն ի՞նչ պէտք է ընել: Արթուն կենալ եւ հսկել, վասն զի չենք գիտեր թէ գողը երբ պիտի գայ: Ե՞րբ պիտի գայ մեր ժամանակը այս աշխարհէն հեռանալու, ե՞րբ պիտի գոցենք մեր աչքերը եւ ամէն բան հոս ձգելով պիտի անցնինք միւս կեանքին: Ի՞նչ պէտք է ընել: Ապրիլ ուղիղ կեանք, ապրիլ աստուածահանոյ կեանք, ապրիլ օրը օրին համոզուած ըլլալով որ յաջորդ վայրկեանը

վաղուան օրը, կրնայ իմ վերջին ժամս ըլլալ: Ապրիլ կեանքը ամբողջական նուիրումով, առանց աչքըբացութեան ուրիշի ունեցածին վրայ աչք ունենալով, նախանձելով եւ չարախօսութեամբ: Ապրիլ իբր լոյսի որդի ատելով խաւարը եւ հեռու մնալով սիրելէ ամէն ինչ որ մեր հոգիները եւ մարմինները կ'արատաւորէ, դրամի պաշտամունք, անբարոյ կեանք, օրինազանցութիւն, ապստամբութիւն:

Ուրեմն, ինչ որ Յիսուս կը շեշտէ, արթուն մնալու մասին առակը խօսած ժամանակ, այն է որ գողը երբէք չի յայտարարեր թէ քաղաքի ո՞ր մասին մէջ գտնուող տունները պիտի կողոպտէ: Միայն ու միայն ինք գիտէ օրն ու ժամը եւ տեղը: Այլապէս, ըլլայ տանտէրը եւ կամ ռստիկանութիւնը անհրաժեշտ քայլերը պիտի առնէին իր գողութեան գործը ձախողեցնելու համար: Այդ առակով Յիսուս կը շեշտէ մարդուս մշտապէս պատրաստ ըլլալու անհրաժեշտութիւնը:

Ո՞վ գիտէ ժամն ու տեղը Յիսուսի վերադարձին. եւ ո՞չ ոք: Նոյնիսկ երկնքի հրեշտակները կամ մարդու որդին, չեն գիտեր այդ: Որոշումը պահ մը կը մնայ Հօր Աստուծոյ հոգիին մէջ: Երբ Ան որոշէ, աշխարհի վրայ սատանայի իշխանութիւնը վերջ պիտի գտնէ եւ պիտի հաստատուի Աստուծոյ թագաւորութիւնը:

Ի՞նչ է թիւը, արդեօք, աշխարհի վրայ բնակող մարդկութեան որ կը հաւատայ այս խօսքին: Հապա մենք հայերս, մեզմէ քանիներ կը հաւատան: Երանի մեծ ըլլար այդ թիւը: «Արթուն կեցէ՛ք» կ'ըսէ Յիսուս: Արթուն կենալով պաշտպանած կ'ըլլանք մեր հոգիները, զօրացուցած կ'ըլլանք մեր հաւատքը եւ կը դիւրացնենք Աստուծոյ թագաւորութեան հաստատումը: Աղօթենք եւ խնդրենք աստուածային ոյժ եւ կարողութիւն այս նպատակին հասնելու համար: Ամէն:

ՇԱՀԷ Ա. ՔՀՆՅ. ԱԼԹՈՒՆԵԱՆ

ԱՄՈՒՍՆԱԼՈՒԾՈՒԹԻՒՆ

Քսաներորդ Դարու ընդհանրացած եւ օրինականացած ամուսնալուծումի կիրարկումները կ'առաջնորդեն անհատը, ընտանիքը եւ ազգը դէպի ընկերային քայքայում եւ անձնասպանութիւն: Պատճառը:

Որովհետեւ մարդ արարած, իր մարմնական կազմութեամբ թէեւ նման է անասնակա՛ն աշխարհին, սակայն իր հոգեկան ու իմացական՝ գերբնական զգայնութեամբ ջերմ աղերս ունի հանդէպ խորհրդաւորութեան եւ հանելի կամ տխուր անմոռանալի տպաւորութիւններու, որոնք կը դրոշմուին իր մտքին, իր զգայնութեան եւ երեւակայութեան

վրայ: Գիտական՝ շօշափելի նշմարտութիւնը կ'ուղղուի միայն մտքին: Հոգեկա՛ն աննիւթական, ներանձնական ապրումներով ու կարօտաբաղձ զգայնութիւններով կը կերտուի ու կը կառուցուի ամուսնութեան խուհուրդը, ուր այր եւ կին կը հոգեխառնուին ոչ միայն մարմնակա՛ն սերնդագործութեամբ, այլ նաեւ աստուածադիր հոգեկա՛ն, բարոյակա՛ն եւ բարենորոգման բխումներու նամբով:

Ամուսնութիւնը նման է մետաղա՝ ձուլումի եւ կառուցումի ընթացքին գործածուած խառնուրդին, որոնք կը բաղկանան զանազան տարրերէ կամ

մասնիկներէ:

Հնչուն զանգակ մը իր մեյանուշ ղողանջով կը հրաւիրէ հաւատացեալները աղօթատուն: Այդ զանգակին գլխաւոր խառնուրդը կը բաղկանայ պղինձէ ու անագէ: Տանարի մը կառուցման համար գործածուած շաղախը կը բաղկանայ կրափոշիէ (cement), խնաֆարէ եւ անագէ:

Միթէ չ'արժեք մտածել, թէ ի՞նչ կրնայ պատահիլ եթէ հոգեւորն փառաբանէ պղինձը բաժնել ջանամք անագէն, կամ կառոյցի մը շաղախը անջատենք իր բաղկացուցիչ տարրերէն...:

Եթէ յիմարաբար, տիմարօրէն կամ անմտօրէն փորձենք կառուցուածքի մը նիւթական բաղադրութիւնը, անոր բաղկացուցիչ տարրերը, բաժնել իրարմէ, կ'ունենանք մի միայն ֆայֆայում, կոտորած եւ ոչնչութիւն: Ո՛չ զանգակը երկուսի կը կիսուի ու ո՛չ ալ տանարը երկու փոքրիկ կառուցուածքներու կը վերածուի, այլ՝ չգոյութեան...: Այս պատճառով եւ իրատեսութեամբ, ամուսնական բաժանումը, համեստօրէն, պիտի կոչեմ անձնասպանութիւն, որովհետեւ հետեւանք վնասակարօրէն ֆայֆայում է:

Ձախողդ ամուսնութեան մը նարն ու դարմանը ամուսնալուծում չէ ու ոչ ալ մեկուսանալ: Դիմացիմը քննադատելն ու յանդիմանելը դժգոհի՝ արտայայտութիւն է միայն, որ դրական ոչինչ կը մատուցանէ: Ձախողանքը պարտութիւն մը չէ՛, այլ ապացոյցն է սիրոյ գործադրումի եւ կատարումի: Դժբախտաբար, բնութեան մէջ ուժեր կան, որոնց վրայ իշխելու կարողութիւնը չունի մարդ արարած: Սակայն ամէն դժբախտութիւն բնութեան ուժերու հետեւանք չէ՛, այլ մարդկային ազահութեան, անձնասիրութեան եւ հպարտութեան արդիւնք է: Օրինակ, դժբախտ են մտքով կոյրերը, որոնք

անփոյթ կերպով կը դանդաղին մտաւոր կուրութեան լաբիրինթոսներուն մէջ:

Դժբախտութեան եւ ձախողութեան պատասխանատուն ընդհանրապէս, մարդը ի՛նքն է: Ինչպէս մարդ՝ իր ըսած խօսքը կամ արտայայտած մէկ գաղափարը յամառօրէն կը պաշտպանէ ու կը հետապնդէ մինչեւ որ յաջողցնէ զայն, նոյնպէս ալ ձախողդ ամուսնութիւն մը եւ դժբախտ կենակցութիւն մը կրնայ դարմանուիլ ու դառնալ դրական, եթէ ենթական պատրաստ է ընելու պահանջաւ գիշումներն ու գոհողութիւնները: Եթէ կողմերէն մին իր սրտին մէջ ունի սիրոյ կայծը, հոգ չէ որ անբեղուած ըլլայ ան: Ինչպէս որ տաճարները չեն կրնար անջատել կրակէն, նոյնպէս ալ սէրը չեն կրնար դադարի մէջ պահել: Սէրը անպատճառ յարութիւն կ'առնէ: Ամէն անգամ երբ փչէ սիրոյ հովը, ամէն անգամ որ կողմերէն մին յիշէ իր անցեալի սիրոյ պահերը, անբեղուած կրակը կրկին կը բոցավառի:

Այնպէս ինչպէս իմաստուն առեւտրական մը, որ կրկին ու կրկին անգամներ փորձած ու ձախողած է, բայց չի դադարի կրկին փորձել: Նիւթականի համար երբ մարդ ա՛յս աստիճան յամառօրէն կը փորձէ, ինչո՞ւ ամուսնութեան մէջ ձախողածներ չեն ուզեր կրկին փորձել...:

Կան պարագաներ ուր ամուսնութիւնը իր սաղմային վիճակին մէջ հիմնուած է արդէն շահու կամ անձնասիրութեան վրայ ու ո՛չ փոխադարձ սիրոյ:

Կան անձնողոք պարագաներ եւս, ուր կենակիցներէն մին կը հրապուրուի իր ամուսինէն (այր կամ կին) տարբեր անձէ մը:

Թէեւ պարագաներու անակնկալ պայմաններով կը բնորոշուի անձի մը

138 - 2005

առնելի՜ք ուղղութիւնը կամ ամուսնութեան մը ընթացքը, սակայն լաւատեսութեամբ ու անձնագոհութեամբ կարելի է ամենադժիշտ ամուսնութիւն մը փրկել ու զայն վերադարձնել երջանկութեան, եթէ կողմերը ունին հաւատք, նուիրում եւ անթեղուած կրակը բոցավառելու անձնագոհութիւնը եւ պատրաստակամութիւնը:

Ինչո՞ւ ամուսնութիւն մը պարտի վերականգնիլ եւ ո՛չ վերամուսնութիւն կնքել:

Ամուսնալուծումը, երջանկութեան կարճ եւ կտրուկ նամբան չէ՛: Ամուսնալուծումը անել կացութիւն մը չի՛ փրկեր այլ զայն կը բարդացնէ ու կը վերածէ ա՛յլ աւելի խառնակ հանգոյցի մը:

Ամուսնալուծումը, անխառն ուրախութիւն եւ բարօրութեան բանալի մը չէ՛: Որովհետեւ մարդ արարած անբան եւ անանձնական կենդանի մը չէ: Ան աշխարհ մըն է եւ ինքնատիպ պատմութիւն մը եւ անոր հոգին՝ տիեզերքի աննւթական ենթանւթն է: Մարդ իր անձին մէջ կը կրէ իր նախնիներու աներեւոյթ հոգիները ու նաեւ իր սիրած կամ չսիրած կենակիցին հոգին: Ան կրնայ բաժնուիլ իր կենակիցին մարմինէն ամուսնալուծութեամբ, բայց ո՛չ անոր հոգիէն, գիտակցութենէն եւ ոգեկոչումէն:

Դժբախտ ամուսնութիւն մը կը նմանի ծովամոյն ըլլալի՜ք նաւու մը, որմէ խոյս տալը լաւագոյն եւ կարճ նամբան կը կարծուի ըլլալ: Սակայն ոչ: Նաւէն հեռանալով դասալի՜ք ըլլալը, ենթական չապահովագրեր որ ան անպատեհառ ցամաք կրնայ հասնիլ: Լաւագոյն, սակայն դժուարի՜ն նամբան, նա՛ւր բարւոյն է, նորոգել կամ դարմանել է, երկուքի՜ն փրկութեան համար: Իսկ ի՛ր անձին փրկութիւնը մտածել,

անձնասիրութիւն է, «ես»ին խորանին պաշտամունք: Միաբանութիւնը՝ սիրոյ ստեղծագործութիւնն է, իսկ պառակտումը անձնասիրութեան եւ փառասիրութեան արդիւնքն է: Ներկայ 20րդ Դարու հոգեբանութեան մէջ տիրապետող հոգին անձնասիրութիւնն է, որ աւելի վտանգաւոր է քան հիւլէական ռումբը: Կեանքէն փախուստ տալը անձնասպանութիւն է, իսկ զայն բարւոյնը՝ հերոսութիւն: Անձնասէրներ, դիւրակեցութիւնը նախընտրողներ եւ փառամոլներ չունին անձագոհութեան հոգին, այլ անոր փոխարէն ունին հաշիւ: Իսկ Քրիստոս ունի բարոյական անձնատուութիւն առանց հաշիւի: Յիսուս Քրիստոսո՛վ մարդ կը գիտակցի թէ ինք՝ կոյր պատահականութեան կամ դիպուածի մը արդիւնք չէ, այլ՝ անհուն սիրոյ ու Գերբնական ծրագրի մը իմաստալից արարչագործութիւնն է: Ո՞ր ծնողքը իր հաշմանդամ կամ արկածեալ զաւակը կը սպաննէ, որովհետեւ աւելի դիւրին է ուրիշ առողջ եւ առոյգ զաւակ մը ունենալը քան թէ դարմանել արկածեալը եւ պակասաւորը: Գտնուած են ծնողներ, որոնք իրենց բոլոր ունեցածը ծախսած են բժշկելու իրենց արկածեալ զաւակը: Ինչո՞ւ, որովհետեւ մարդ գոյացութիւնն է եւ թանձրացեալ շօշափելի էակը Աստուծոյ հանճարեղ խորհրդածութեան եւ սիրոյ՝ արդիւնաբերութեան: Արարիչ Աստուած կրնար կորսնցնել Ադամն ու Եւան ու նոր մարդ մը ստեղծել: Սակայն, Ան սիրա՞ծ էր իր անդրանիկ արարչագործութիւնը, ուստի ջանաց եւ կը ջանայ ցարդ, փրկել ու յաւերժացնել զայն: Աստուած այնքան սիրեց աշխարհը, որ իր Միածին Որդին ղրկեց որ փրկէ մարդ էակը, վերադարձնէ զայն դէպի տուն, սրբութիւն, կեանք եւ դէպի ժողովրդութիւն:

Ամուսնալուծման գլխաւոր պատեհը, չեմ համարձակիր ըսել միակ

պատրուակը, չսիրելն է կամ սիրելն է, դադարիլն է: Ուստի ո՞վ կ'ապահովե, որ երկրորդ ամուսնութեամբ ենթական կրկին պիտի չդադրի իր սիրած կենակիցը սիրելէ: Երբ անձ մը դադարի իր կենակիցը սիրելէ, յանախ սիրոյ երաշտութիւնը ի՞ր թերութիւնն է ու ո՛չ դիմացիները: Ճշմարիտ ու անձնագոհ սէր մը չի՛ մարիր, որովհետեւ սէրը սպառելով կը դառնայ անսպառ ու չգործածուելով ալ կը. չորնայ: Զօրաւորագոյն սէրը անձնուիրութիւնն է, ո՛չ խոժոռադէմ, այլ բարեհամբոյր սէրը:

Ինչպէ՞ս բարելաւել ընկղմելու մօտ եղող կենակցութիւն մը:
Քրիստոնեայի մը համար ամուսնութիւնը խորհուրդ է, ըլլալով հանդերձ սեռային ու ֆիզիքական զանազան հանգամանքներ: Ան արտաքին՝ շօշափելի եւ զգալի նշանն է, որուն միջոցաւ տեսանելի ձեւերու տակ անտեսանելի շնորհները կը ստացուին: Մեծ սրբապղծութիւն է խորհուրդի մը խորհրդագեղծումը: Ամուսնութեան սէրն ու անփակտելի կապը իր զօրութիւններով ու հոգեկան ներգործութիւններով հանդերձ, դիւրաբեկ ապակիի նման տկար է, անզգոյշ խօսքով կամ արտայայտութեամբ մը կը փշրուի: Պէտք է աշխատել ըլլալ, սակայն է: Ինչպէս Յարութեան խորհուրդէն կը ծնի տեսիլքը յաւիտենական կեանքին, նոյնպէս ալ ամուսնութենէն կը ծագի միասնական ստեղծագործութիւնն ու համակենակցութեան սրբազան երաժշտութիւնը:

Կործանած հրաշակերտ տաճար մը կարելի է վերակառուցանել: Երկրաշարժէ քանդուած պալատ մը կարելի է աւելի գեղեցկօրէն վերականգնել, սակայն ի՞նչպէս վերարծարծել ջախջախուած սէր մը: Քրիստոս խոստացաւ ու վստահեցուց իր հետեւորդները, թէ ինք ջախջախուած եղէգը (մարդ արարածը) պիտի չփշրէ եւ

առկայծ պատրոյգը պիտի չմարէ: Մակերեսային զգացումները եւ տպաւորութիւնները չեն որ կը լուսաւորեն իրերու եւ երեւոյթներու հասկացողութեան խորքը, այլ հաւատքի ջահն ու Հոգիի՝ լուսաւորումը:

Դիմացիներ ամբողջական ջախջախումի ենթարկելէն առաջ, իրաւունք ունենալ կարծող կողմը, պարտ է որ ջանայ բարելաւել ու փրկել ամուսնութեան մակոյկը: Ինչպէս հիւանդանոցի մը մէջ բժիշկները կը ջանան բուժել հիւանդը որքան ժամանակ որ ան ողջ է, սակայն երբ մեռնի, զայն կը փոխադրեն դիագնոստիկ: Նոյնպէս ալ հաւատացեալ զոյգեր որքան ալ թերի ըլլան իրենց կենցաղավարութեան մէջ, որովհետեւ ամուսնացած են եկեղեցւոյ մէջ եւ ուխտած ցմահ հաւատարիմ մնալ եւ զիրար սիրել, պարտ են փորձել իրենց միասնականութիւնը ու ոչ թէ հիւանդ վիճակով դիագնոստիկ տարուին...

Ինչպէս կաթուածէ եւ սրտի տագնապէ վերջ, հիւանդը եթէ ուզէ ապրիլ, կրնա՛յ կազդուրուիլ, նոյնպէս ալ ամուսնութեան եւ սիրոյ տագնապէ մը յետոյ, կենակիցներ եթէ ուզեն ճաշակել երջանկութեան փոխադարձ ուրախութիւնը, կրնան իրենց անխառն երանութիւնը վերագտնել եւ իրականացել: Ֆիզիքական տագնապէ մը վերջ, ենթական կակազելով կամ մեծ դժուարութեամբ մը կը խօսի, կը քալէ ու շարժուծեւեր կ'ընէ: Կան հիւանդներ, որոնք ֆիզիքական կամ հոգեկան տագնապէ մը յետոյ կը նախընտրեն մեռնիլ քան թէ ապրիլ: Այսպիսիներն են անոնք, որոնք անձնասպան կ'ըլլան:

Ամուսնութեան տագնապէ անցնող կարգ մը անձեր, դժբախտաբար, Յիսուսի գերեզմանին մէջ կը թաղեն իրենց հաւատքը եւ յոյսը: Տանդէի բերթուածին մէջ, Դժոխքի դրան ճակատին գրուած է.

«Թողէ՛ք որեւէ յոյս՝ դուք որ մտնում էք»: Յոռետեսութիւնը մեղամաղծութեան փոյրն է: Մինչդեռ հաւատք, յոյս եւ սէր իրենց մէջ կը կրեն վերընծիւղելու ու վերակենդանանալու գորոյթն ու կամքը: Հաւատացեալ մը որքան ալ անցնի տագնապներէ եւ սալթափումներէ, անոր համար «յոյս»ը՝ կենդանի Անձնաւորութիւն մըն է՝ Լուսաւոր Յիսուս Քրիստոս մեր Լոյսը ու մեր Կեանքը: Ուստի դիմենք դէպի կեանք, դէպի լոյս առաւօտ՝ հաւատով եւ լաւատեսութեամբ:

Ամուսնութեան տագնապը յաղթահարելու առաջին քայլը, ձեռքերու հպումով սկսիլն է: Յիսուս Քրիստոսի գորովագին ու փափկասիրտ Ձեռքերը դեղ ու դարման եղան մեղաւորներու եւ հիւանդներու: Նոյնպէս տափուկ եւ հաղորդիչ ձեռքերու շոյանքը, փայփայանքն ու գգուանքը յարութիւն կու տայ անշարժութեան մատնուած սիրոյ եւ յուսահատ հոգիներու:

Երկրորդ քայլը, խօսակցութեան ընթացքին դնել է մեր ձեռքերը մեր կենակիցին ուսերուն, շոյել անոր մետաքսափայլ մազերը եւ ժպտադէմ ու երագուն աչքերով նայիլ իր ծով աչքերուն մինչեւ որ հասնին սրտի աչքին, որովհետեւ կնոջ մը հզօրագոյն կախարդանքը անոր աչքերուն մէջն է: Երբ երկու հայեացքները աչքերու ընդմէջէն հասնին սրտի եւ հոգիի աչքերուն, կուտակուած գգացումները, սխալ կամ ճիշտ, դուրս կը թափին շրթներէ եւ աչքերէ ու վրիժալառ

աչքերը կը վերածուին սիրալառ ու յուզումնալառ աչքերու:

Տեսնե՛լ՝ միայն արտաքին կերպարանքին նայիլ չէ՛: Տեսնե՛լ՝ մարմնական աչքով ակնարկ մը նետել չէ՛ այլ աննախապաշար մտով ու անկեղծ հոգիով ներթափանցել, ըմբռնել եւ նանչնա՛լ է առարկան կամ անձնաւորութիւնը: Տեսողութիւնը միայն մարմնական աչքով չէ, այլ հոգիին եւ սրտին տեսանելիութեամբ: Աչքով տեսանելիութիւնը իր սահմանաւոր շրջանակը ունի: Դիմացիներ երբ մտով տեսնուի՝ ենթակային հորիզոնը շատ աւելի կ'ընդարձակուի: Իսկ հոգիով երբ տեսնենք մեր կենակիցը՝ ոչ հորիզոն կ'ունենայ ան եւ ոչ սահմանում, այլ տեսողութեան թռիչքը կը տեսնէ թէ՛ ժամանակի եւ թէ՛ միջոցի անհունութիւնը, ու միասնականութիւնը կը դառնայ յաւերժութեան երաժշտութիւնը:

Այն ատեն երկինքի աստղերը լուսաժպիտ պիտի շողան վերականգնած ամուսնութեան վերել ու Յարուցեալ Փրկիչը լուսածնունդ ներգործութեամբ պիտի առաջնորդէ զիրենք նոր յաղթութիւններու: Լոյսին դիմաց խաւարը խոյս կու տայ ու կը փախչի: Սիրոյ դիմաց անհասկացողութիւնը եւ դառնութիւնը կը ցնդին ու կ'անյայտանան: Սիրոյ Լուսաբացին երբ իրարու հանդիպին, նոյնիսկ երկու ներհակ հոգիներ, տխուր անցեալը կը մոռցուի Լուսահաղորդ Քրիստոսի կենսապարգեւ Ներկայութեան:

ԱԼՊԷՌ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

ԱՂՕԹՔԻ ՄԱՍԻՆ

*Արթուն կեցեր եւ աղօթք ըրեր,
Որպէսզի փորձութեան մէջ չիյնար (Մտք. ԻՉ 41)*

Աստուած, որպէսզի յայտնի դարձնէ իր անսահման փառքն ու մեծութիւնը, իր խօսքովը ստեղծեց հրեշտակներուն դասերը, որոնք անդադար կը փառաբանեն եւ կ'օրհնեն անոր անճառելի վեհութիւնը: Յետոյ արարուեցաւ մեր նախահայր Ադամը, որ փառաբանակից եղաւ անմարմին հրեշտակներուն, քանզի կենաց դրախտի մէջ նախամարդը կը տեսնէր Աստուծոյ փառքը, կ'օրհներ եւ կը գովէր, կը փառաբանէր եւ կ'երկրպագէր անոր անսահման գոութիւնը: Այսպիսով, առաջին մարդը դասակից էր քերովբէից, սերովբէից եւ անմարմին զօրացն եւ անդադար կը փառաւորէր անճառելի Աստուածութիւնը: Ըստ եկեղեցւոյ սուրբ վարդապետներուն, Աստուած Ադամին աղօթելու համար չափ մը չը դրաւ, ան անդադար աղօթքին մէջ էր:

Նախամարդուն արդար որդին՝ Հաբել խիստ հաճելի եւ ընդունելի եղաւ Ամենակալին՝ իր աղօթասիրութեամբ, քանզի պատարագի սուրբ օրը Արարչին նուիրաբերեց իր աշխատանքին եւ ունեցուածքին ամենապարարտն ու լաւագոյնը: Այդ պատճառաւ Տէրը ընդունեց Հաբելի պատարագ-աղօթքը, գովեց եւ խրախուսեց անոր (Ծնն. Դ 4, 5): Ուստի եւ սուրբ պատարագներու ուղղամիտ եւ արդար, աղօթական մասնակցութիւնը յոյժ խրախուսելի եւ գովելի է Տիրոջ առջեւ:

Սէթի որդի Ենովսի մասին սուրբ գիրքը կը գրէ. «Ան յուսացաւ կոչել զանուն Տեառն Աստուծոյ», այսինքն, Ենովսը յուսալով կը կանչէր Տէր Աստուծոյ անունը (Ծնն. Դ 26): «Կոչել զանուն Տեառն Աստուծոյ» հայերէնին մէջ կը նշանակէ աղօթել: Ինչպէս կը տեսնենք, սուրբ գիրքին մէջ յատկօրէն գրուած է, թէ մեր նախահայրերը կը կանչէին Աստուծոյ անունը, այսինքն՝ կ'աղօթէին, որպէսզի յետոյ կարենային աստուածակերտ դրախտ մտնել, ուրկէ դուրս ինկած էին մեղքի պատճառով եւ դատապարտուած էին մահուան: Այսպիսով, որպէսզի մարդ վերստին անմահանայ, հարկ է որ յարաբերութիւն մշակէ յաւիտենական Աստուծոյ հետ եւ հաճելի ըլլայ Անոր: Իսկ այդ կ'ըլլայ նախեառաջ աղօթքով:

Աղօթքը Աստուծոյ հետ անկեղծ խօսակցութիւն է, որմով մարդ որպէս երեխայ իր խնդրանքները կը ներկայացնէ իր երկնաւոր Հօրը՝ ԵՐԿՆԱՅԻՆ ԾՆՈՂԻՆ եւ ԱՐԱՐԶԻՆ, որուն միջոցաւ ան անգոյութենէն այս աշխարհին մէջ գոյութեան կանչուած է: Երանի այն ծնողներուն, որոնք իրենց երեխաները մանկուց աղօթելու կը վարժեցնեն, կը սորվեցնեն երկնչել Տիրոջմէ եւ սիրել զԱստուած: Եթէ մարդս իր դեռատի հասակին մէջ չէ վարժուած աղօթքի, ապա այս կարեւոր վարժութեանը, սովորութեանը եւ կամ աշխատանքին, մարդը կարող է հասնել իւրաքանչիւր տարիքում: Հակառակ մեր օգտագործած՝ վարժութիւն, սովորութիւն, աշխատանք բառերուն, հարկ է գիտնալ, որ աղօթելը մարդուս համար այնքան բնական վիճակ է՝ որքան ուտելը, խմելը եւ նոյն իսկ շնչելը: Կարելի՞ է արդեօք պատկերացնել մարդուն առանց կերակուրի, ջուրի եւ մանաւանդ օդի: Ան իսպառ կը մատնուի մահուան եւ կ'անշնչանայ: Նոյնն է պարագան այն տեսակ մարդոց համար, որոնք կարեւորութիւն չեն տար աղօթքին: Աղօթքը մարդու հոգին սնող հացն է, ջուրը եւ օդը: Առանց աղօթքի մարդկային հոգին կը նուաղի, կը հիւանդնայ եւ ի վերջոյ կը մեռնի: Այդ է պատճառը, որ բազում մարդիկ, որոնք կարեւորութիւն չեն տար աղօթքին եւ հեզեւոր կեանքին՝ թէպէտեւ կենդանի են, սակայն կենդանի մեռելներ են: Ահա թէ ինչ կը կ'ըսէ այս մասին Գրուածքը. «Ձեր կեանքին մոլորութեամբ ձեզ մահ մի՛ ցանկացէք եւ մի՛ սպաննէք ձեր անձերը՝ ձեր իսկ ձեռքերուն գործերով: Արդարեւ, Աստուած մահ չէ ստեղծած եւ ան չ'ուրախանար ողջերուն կորստեան համար: Ան ամէն բան հաստատած է ըլլալու համար, եւ աշխարհին գործերը փրկութեան համար են» (Իմաստութիւն Սողոմոնի Ա 12-14):

Շատ անգամներ մարդիկ հիանդ ըլլալով, ուտելու ախորժակ չեն ունենար եւ կը մերժեն ուտելիքը: Սակայն, եթէ չ'ուտեն անոնց վիճակը կրնայ ալ ատելի վատթարանալ: Բժիշկները այս պարագային կը խրատեն ստիպողաբար ուտել: Նոյն ձեով մարդուս հիանդ հոգին, որ բռնուած է տեսակ-տեսակ հիւանդութիւններով, երբեմն ոչ կը թելադրէ եւ ոչ ալ կը փափաքէ աղօթել, սակայն պէտք չէ առիթ տալ նման միտքերուն, այլ ընդհակառակը, հարկ է վանել նման միտքերը եւ սիրել աղօթքը: Յիշենք Տիրոջ խօսքը. «Միայն հացով չ'ապրիր մարդ, այլ ամենայն խօսքով, որ դուրս կու գայ Տիրոջ բերանէն» (Մտք. Դ 4, Բ Օրինաց Ը 3):

Կան մարդիկ, որոնք մանուկ հասակէն, կամ իրեանց կենաց ատելի ուշ շրջանէն վարժուած են աղօթասիրութեան եւ եկեղեցական պաշտամունքներուն մասնակցելուն: Բայց յետոյ ծուլութենէն դուրսած, կամ այլ պատճառներով չեն կամենար աղօթել եւ այլ գործերով կը զբաղին, մտածելով թէ այլ գործերը ատելի կարեւոր են (Մտք. ԺԴ 1-9, 22): Այսպիսի պարագային հարկ է իմանալ, որ աղօթասիրութենէն մարդուն հեռու վանողը անիրաւն է՝ սատանան: Սատանան, գիտնալով թէ ամէն բարեգործութեան հիմքը աղօթքն է, աղօթքը մէջտեղէն կը հանէ եւ կամ որեւէ ձեով կը խանգարէ անոր իրագործումը: Այդ պատճառով է, որ երբեմն մարդ իր աղօթքի պահին կրնայ դեգերել աշխարհով մէկ եւ չը կեղդոնանալ աղօթքին վրայ: Ուրիշներ եկեղեցի երթալով, կարծէք թէ աղօթելու կ'երթան, սակայն ժամերգութեան եւ Ս. Պատարագի ընթացքին, երբ կը խօսին իրարու հետ, կ'արհամարհեն զԱստուած՝ իրենց խնամատարը եւ բարեաց պարգետողը: Այդպիսով անբարտաւանօրէն կը խանգարեն միւսները՝ կեղդոնանալ Աստուծոյ գաղափարին վրայ եւ փառաբանել Արարիչը: Ընդ որում, եկեղեցոյ մէջ աղօթքի ժամուն խօսողները սատանայի պաշտօնեաներ կ'ըլլան եւ ոչ Աստուծոյ ծառաներ:

Կան մարդիկ, որոնք կը մտածեն, թէ աղօթելը եւ եկեղեցական ծէսերուն մասնակցիլը միայն Աստուծոյ պաշտօնեաներուն՝ հոգեւորականներուն համար է: Աս ալ խաբկանքն է սատանային, քանզի իւրաքանչիւր մարդ, որպէսզի չ'օտարանայ արարչութենէն՝ հարկ է որ աղօթէ եւ փառաբանէ իւր ստեղծիչը, որպէսզի բարիք գտնէ: Դիշդ է, որ ամէն մարդ կոչում չ'ունի եկեղեցական ըլլալու, սակայն ամէն մարդ Աստուծոյ ծառայ է եւ ստեղծուած է Աստուծոյ պատկերով եւ նմանութեամբ եւ որպէսզի չ'օտարանայ արարչութենէն՝ հարկ է որ աղօթէ:

Աղօթքը կրնայ ըլլալ սրտաբուխ եւ կանոնական: Սրտաբուխ աղօթքը այն է երբ մենք մեր սիրտի փափաքները կը ներկայացնենք Աստուծոյ՝ խնդրելով Անորմէ այն ինչ կը փափաքինք, կը կամենանք: Կանոնական աղօթքը դա ընթերցումն է, կամ գոց արտասանութիւնն է սուրբերու, եկեղեցական հայրերու եւ սրբազան հայրապետներու կողմէն գրուած զօրաւոր աղօթքներուն, շարականներուն եւ հոգետր երգերուն: Հոգետր երգերը կրնան արտասանուիլ, իսկ ատելի լաւ է անոնք երգել: Երգեցողութիւնը հոգետր երգերու եւ շարականներու աղօթքի պահուն մեծ օրհնութեամբ կը լեցնէ մարդու հոգին եւ կը սփոփէ սիրտը: Իւրաքանչիւր աղօթք եւ հոգետր երգ հաւատացեալ մը կրնայ ըսել կամ երգել անհատապէս՝ իր տանը, կամ հոգետր ժողովներու ժամանակ, խմբովին իր հոգետր եղբայրներու եւ քոյրերու հետ միասին Ս. Եկեղեցոյ մէջ:

Աղօթքը կ'ըլլայ անհատական եւ ընդհանրական: Անհատական աղօթքը կը կատարուի հաւատացեալի կողմէն իր տան մէջ, առանձին, ըստ Տիրոջ խօսքի. «Դուն երբ աղօթես, մտի՛ր քու սենեակը, գոցէ քու դուռները եւ ծածուկ աղօթէ քու Հօրը, եւ քու Հայրը, որ կը տեսնէ գաղտնապէս, պիտի հատուցէ քեզ յայտնապէս: (Մատթ. 2 6): Ընդհանրական աղօթքը կը կատարուի միասնաբար, ըստ Տիրոջ խօսքի. «Դարձեալ ձեզի կ'ըսեմ. եթէ ձեզմէ երկուքը միաբանուին երկիրին վրայ որեւէ խնդրանքի համար, ինչ ալ որ խնդրեն, պիտի կատարուի անոնց համար իմ Հօր կողմէ, որ երկինքին մէջ է, որովհետեւ ուր երկու կամ երեք հոգի հաւաքուած կ'ըլլան իմ անունովս, հոն եմ ես անոնց մէջ» (Մատթ. ԺԸ 19): Դիշդ է այն կատարել սուրբերու եւ ուղղափառ սրբազան

եպիսկոպոսներու կողմէն օրհնուած վայրերու մէջ, ինչպէս վայել է առաքելական սուրբ եկեղեցոյ զաւակներուն, ըստ Ս. Գիրքի. «Եւ երբ քաղաք [Երուսաղէմ] մտան, բարձրացան *վերնատունը*, ուր եւ կը բնակէին Պետրոսն ու Յակոբոսը, Յովհաննէսն ու Անդրեասը, Փիլիպպոսն ու Թովմասը, Բարթողիմէոսն ու Մատթէոսը, Ալփէոսի որդի Յակոբոսն ու նախանձայոյ Ծնաւորն եւ Յակոբոսի որդի Յուդան: Ասոնք բոլորը, միասիրտ, յարատեօրէն աղօթքի մէջ էին կանանց եւ Յիսուսի մօր՝ Մարիամի ու անոր եղբայրներու հետ (Գործք. Ա 13,14): Նախընտրելի վայրն է Ս. Եկեղեցին, Տաճարը, ուր ընդհանրապէս կը կատարուին եկեղեցական պաշտամունքները՝ ժամերգութիւնները եւ Ս. Պատարագները (ինչպէս օրինակ՝ Գործք Առաքելոցէն վերը մէջբերուած հատուածին մէջ Երուսաղէմի *վերնատունը* վերածուած է աղօթավայրի՝ Ս. Եկեղեցոյ, ուր ցայսօր աղօթք վեր կը բարձրանայ առ Աստուած): Սփիտքահայութիւնը երբեմն չ'ունենար Ս. Եկեղեցի այն քաղաքներու մէջ ուր կը բնակի: Այդ պարագային հարկ է դիմել տեղոյն Հայ Առաջնորդին, որպէս զի ան ըստ կարելոյն, եկեղեցիին հարագատ հաւատացեալներու միջոցաւ կարգադրութիւններ ընէ տուեալ հաւատացեալներուն համար:

Իրաքանչիւր քրիստոնէայի համար Յիսուս Քրիստոս պէտք է հանդիսանայ Տիպար եւ Ուսուցիչ աղօթասիրութեան: Հաւատացեալը պէտք է ուշադիր եւ անկեղծ կերպով ուսանի իւր փրկիչ-ուսուցիչի՝ ՅԻՍՈՒՍ ԶՐԻՍՏՈՍԻ վարդապետութիւնը, բանգի Տիրոջ կենցաղավարութիւնը եւ խօսքերը մեր փրկութեան նպատակն ունին: Ուրեմն, փրկագործութեան ու տնօրինութեան մասին խոկումը՝ ցանկալի է որ մեր աղօթքի մաս կազմէ: Աւետարանները յաճախ կը նկարագրեն Քրիստոսը աղօթքին մէջ: Ան աղօթեց եւ առանձին եւ ժողովուրդին մէջ «յառաջ քան զկատարելն իւր առաքելութեան»: Ինչպէս օրինակ, Ս. Դուկաս աւետարանիչը կը նշէ՝ «Եւ Յիսուս Ս. Հոգով լի վերադարձաւ Յորդանանէն...» (Դուկ. Դ. 1), կամ Ս. Մատթէոս աւետարանիչը՝ «Եւ երբ ժողովուրդի բազմութիւնն արձակեց, առանձին լեռ բարձրացաւ՝ աղօթելու համար: Եւ երբ երեկոյ եղաւ, հոն էր, մինակ» (Մտք. ԺԴ. 23): Այս մասին կը վկայէ նաեւ Եբրայեցիներուն ուղղուած բողոքը. «Ան էր, որ մարմինի մէջ եղած իր օրերուն աղօթքներ եւ պաղատանքներ կը մատուցանէր ուժգին գոչումով եւ արտասուքներով...» (Եբրայեցւոց Ե 7): Նաեւ, Ս. Մարկոս աւետարանիչը պատմելով օրուայ մը մէջ կատարուած զանազան բժշկումներու մասին, ինչը կը վկայէ բաւական դժուար եւ յոգնաբեր օրուայ մը մասին, կը գրէ. «Եւ առտու լուսաղէմին, լոյսը բացուելէն առաջ, վեր կեցաւ եւ ելաւ գնաց ամայի տեղ մը ու հոն կ'աղօթէր» (Մարկոս. Ա. 35): Այսպիսով, աղօթքը Տիրոջ համար եղած է իւր կենաց մշտական եւ կարեւորագոյն մասը: Այս գիտակցութիւնը եւ այսպիսի աղօթքը կը վկայեն Յիսուս Քրիստոսի եւ իւր Երկնաւոր Հօրը միջեւ աղօթական յատուկ յարաբերութեան մասին, ուր կ'երեւի անոնց անբաժան սիրոյ եւ անբակտելի միասնութեան զօրութիւնը. «Հայր, գոհութիւն կու տամ Բեզի, որ ինձի յետեւի. եւ ես գիտէի, որ ամէն ժամ կը յետ ինձի» (Յովհ. ԺԱ 41): Սուրբ աղօթքը, անհատնում աղբիւրի մը նման կը բխէր Տիրոջմէ, այդ իսկ պատճառաւ երկինքը բացուած էր եւ երկիրը երկինքի վերածուած էր ու երկինքի արքայութիւնը եկած էր երկիրին վրայ. «Ճշմարիտ, ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի, պիտի տեսնէք երկինքը բացուած եւ Աստուծոյ հրեշակներուն՝ բարձրանալու ատեն եւ իջնելու ատեն մարդու Որդու վրայ» (Յովհ. Ա 51): Քրիստոս որպէս տիեզերքին Արարիչ եւ Տէր եկած էր եւ կը շրջէր երկիրին մէջ երեսութապէս՝ իւրաքանչիւր ժամ հաստատելով իւր իշխանութիւնը: Մարմին առած Աստուծոյ Որդին ոտքի տակ կ'առնէր չարին իշխանութիւնը՝ յաղթելով սատանային բռնութիւնը¹:

¹ Յովհաննէս. Ա. 14-18, Գ. 31-36, Դ. 34, Ը. 29:

Իր աղօթական կեանքին մէջ Յիսուս վստահաբար կ'օգտագործէր աղօթքին այն ձեւերը, որոնք յայտնի էին հրեայ ժողովուրդին: Հետեւաբար Քրիստոս քաջատեղեակ էր եւ իր սովորութեան մէջ էին կանոնական կատարուող գիշերային եւ առաւօտեան արարողակարգերը եւ մանաւանդ Սաղմոսները²: Ժամանակ մը եղաւ, երբ Յիսուսի աշակերտները դիմեցին Տիրոջը՝ աղօթք սորվելու նպատակով: Այն ժամանակ Քրիստոս իր աշակերտներուն սորվեցուց «Հայր մեր» աղօթքը, որը գերազույնն է աղօթքներու մէջ: Ընդ որում, «Հայր մեր»ը արձանագրուած է Մատթեոսի եւ Լուկասի աւետարաններուն մէջ չնչին տարբերութեամբ մը եւ կը վկայէ ընդհանրապէս աղօթքի միտքին, հոգու եւ նպատակին կարեւորութեան մասին:

Քրիստոս՝ մեր Տէրն ու Փրկիչը, աղօթեց օգտագործելով պարզ եւ հասկնալի բառեր: Ան դիմեց Աստծոյ «Աբբա» ըսելով, ինչպէս կը դիմէր որդին իր հօրը: Յիսուս օգտագործեց այս տիտղոսը Գեթսեմանիի այգիին մէջ աղօթելու ատեն (Մրկ. ԺԴ. 36): Պօղոս Առաքեալը նմանապէս իր նամակներուն մէջ կը գործածէ Աբբա բառը. «*Այսպէս, ուրեմն, եղբայրներ, մարմինն չէ, որ պարտական ենք՝ ըստ մարմնի ապրելով, որովհետեւ, եթէ ըստ մարմնի ապրիք, պիտի մեռնիք, իսկ եթէ Հոգով մարմնի գործերը սպաննէք, պիտի ապրիք, որովհետեւ անոնք որ կ'առաջնորդուին Աստուծոյ Հոգիով, անոնք են Աստուծոյ որդիներ, քանի որ չստացաք ծառայութեան հոգին՝ վերստին երկիւղի մէջ իյնալու համար, այլ՝ ստացաք որդեգրութեան հոգին, որով կ'աղաղակենք՝ Աբբա-Հայր» (Հռոմեացիներին Ը. 12-15): Պօղոս Առաքեալին երկրորդ վկայակոչումը Գաղատացիներուն ուղուած նամակէն է, որը նոյնպէս կը վկայէ քրիստոնեաներու որդեգրութեան մասին երկնաւոր Հօրը. «*Եւ որովհետեւ դուք որդիներ էք, Աստուած մեր սիրտերուն մէջ դրկեց իր Որդու Հոգին, որ կ'աղաղակէ Աբբա-Հայր: Ուստի ծառայ չես, այլ՝ որդի, եւ եթէ որդի ես, ապա եւ՝ ժառանգ Աստուծոյ» (Գաղատ. Դ. 6, 7): Աբբա բառը կը դառնայ գործածելի առաջին քրիստոնեաներու կողմէն եւ կը գործածուի ցայսօր: Ուստի, որպէս Աստուծոյ հաւատարիմ զաւակներ նմանութեամբ մեր կենաց տիպարին՝ Յիսուս Քրիստոսին, որպէս զի անոր՝ մեր Տիրոջը ժառանգակից ըլլանք:**

Մեր աչքերուն առջեւ օրինակ ունենանք Սուրբ Գիորգի ընտրեալներուն, սուրբերուն եւ մանաւանդ՝ մեր Փրկչին կենաց ընթացքը, սորվինք Անորմէ աղօթել եւ ապրիլ: Աղօթենք առ Աստծուած անոնց բառերով եւ ընդհանրապէս՝ նմանութեամբ անոնց: Աղօթենք տանք եւ եկեղեցոյ մէջ, չբացակայինք ժամերգութիւններէն եւ Սուրբ Պատարագներէն: Փառաբանենք մեր ստեղծիչն ու փրկիչը: Աղօթենք առ Աստուած եւ ապրինք հայրերու կեանքով, որպէսզի այս մեղաւոր աշխարհին եւ անոր չար գործերուն կող չերթանք, ժառանգենք անմահական դրախտը եւ յաւիտենական կեանքը: Փառաբանակից ըլլանք երկնաւոր հրեշտակներուն, փրկուած հոգիներուն եւ Աստուծոյ ընտրեալներուն, եւ ընդհանրապէս գոհանանք Աստուծմէ. «*Ձի ամենայն տուրք բարիք եւ ամենայն պարգեւ կատարեալք ի վերուստ են իջեալք յերկնաւոր Հօրէ»* որ է Հայր Լուսոյ եւ Իրեն վայել է փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ ՎՐԴ. ԱԹԱԶԱՆԵԱՆ

² Խաչելութեան ժամանակ Յիսուս բարձր ծալնով գոչեց. «Էլի, էլի, յա՛մա սաբարբանի», այսինքն՝ «Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչո՞ւ բողեցիր ինձ» (Մատթեոս ԻԷ 46).- Սաղմոս ԻԱ. 1:

ԱՇՆԱՆ ԱՐԵՒԸ

Արեւը մեր երախտիքը չընդունիր երբ իր լիակատար փառքին մէջ է եւ իր քոլոր ունեցածը՝ ջերմութիւն ու փայլ, կու տայ մեզի անխնայօրէն: Երբ լմանը կ'ընդունինք, դժգոհ ենք: Յուլիսի եւ Օգոստոսի մէջ կ'ուղղենք արեւին մեր գանգատները: «Ոհ, այս ո՞րքան տոչորիչ են նառագայթներդ, բունի արգելք են, աշխատանքի՝ արգելք, վայելքի՝ արգելք»: Արեւէն կը փախինք իբր թէ մեզ հալածող թշնամի մը ըլլար, եւ մեր տուններուն մէջ ապաստան կը փնտռենք, կա՛մ ծառերու ստուերին տակ:

Բայց համբերեցէ՛ք մինչեւ որ աշնան ցուրտերը հասնին: Այդ եղանակին արեւին հանդէպ մեր դիրքը կը փոխուի: Մեր աչիքը դէպի երկինք յառած կը պահենք արեւին տաճուկ երեսը փնտռելով: Երբ մսինք կը դառնանք արեւին ուրկէ փախչող էինք երբեմն: Երէկուան «թշնամին» այսօր կ'ըլլայ մեր բաղձալի բարեկամը:

Ի՛նչ տարօրինակ է մարդկային բնութիւնը: Աստուծոյ հանդէպ ալ մեր վերաբերումը նոյնն է: Երբ Աստուած անխնայօրէն մեր վրայ թափէ իր օրհնութիւնները, յաճախ կը մոռնանք գինքը եւ կը հեռանանք իրմէն: Բայց երբ ցանցառին անոր պարգեւած բարիքները, Աստուծոյ պէտքը կը խոստովանինք եւ իրեն կը դառնանք:

Աստուած «առատաբաշխ Աղբիւր» մըն է. իր բնութիւնն է առատաձեռնութիւնը: Շատ ունի եւ շատ կու տայ բայց ինչո՞ւ համար է որ իր առատաձեռնութիւնը մեր երախտիքը չի շահիր յաճախ: Ան որ ամէն օր կ'ուտէ, կը խմէ, կը հագուի, կը պատսպարուի հանգիստ տան մը մէջ, անտարբեր կը գտնուի, Աստուծոյ հանդէպ. բայց երբ մէկը, ինչպէս անհամար բիւրաւորներ պատերազմիկ երկիրներու մէջ, տիրող սակաւութեան կամ սովի մէջ, հազիւ թէ կտոր մը հաց ձեռք անցնէ, Աստուծոյ կը բարձրացնէ իր աղօթքը երախտաւոր սրտով: Յիրաւի,

մեր հոգեւոր յարաբերութիւններուն մէջ եւս Օգոստոսի արեւէն փախչողներու կը նմանինք:

Բայց դիտուած երեւոյթին միւս կողմն ալ կայ: Սա եւս նշմարիտ է թէ, ինչպէս արեւը ամէն եղանակի մէջ իր ջերմութեան եւ լոյսին առատութեամբը չողողեր երկիրը, նմանապէս Աստուած ատեն ատեն մեզի հետ վերապահութեամբ կը վարուի: Ատեն ատեն իր տուածներէն կարգ մը բարիքներ կը դադրեցնէ: Կը պատահի որ կորսնցնենք մեր առողջութիւնը, կամ մեր դիրքը, կամ մեր բարեկամը: Մեր այս փորձառութեանց աշնան մէջ ի՞նչ ընելու ենք: Յաճախ այս հարցումին պատասխան մը տալու հարկին տակ կը գտնուինք:

Ուրեմն՝ երբ Օգոստոսի արեւը չկայ, աշնան արեւուն գաղջ եւ աղօտ ճառագայթներովը գոհանանք: Կեանքի իմաստութիւնը այս կը պահանջէ: Եթէ Աստուծոյ հետ մեր յարաբերութիւնը անխզելի պիտի պահենք, անոր տուածներուն բիւն ալ շատին չափ գնահատել սորվելու ենք: Մեր ուշադրութիւնը դարձնելու ենք մեր չունեցածէն մեր ունեցածին վրայ: Իրա՛ւ, սա բարիքէն զրկուեցայ, բայց տեսնեմ թէ ձեռքս կը մնա՞յ բարիք մը որուն համար կրնամ Աստուծոյ շնորհակալ ըլլալ: Դրամս կորսնցուցի բայց պատիւս, նկարագիրս եւ բարեկամս պահեցի: Առողջութիւնս կորսնցուցի բայց ներքին խաղաղութիւնս եւ ընտանիքիս եւ բարեկամներուս սէրը կը վայելեմ: Մէկ կորուստի դէմ անվտանգ պահուած շահ մը դնել սորվինք: Անկարելի է կորուստներէ զերծ մնալ այս կեանքին մէջ. բայց երանի անոր որ իր փորձութիւններուն համար կրկնահաշիւ տոմար կը պահէ -- որ թէ՛ մուտքի կողմ ունի եւ թէ՛ ելքի: Երբ անցնի Օգոստոսի արեւին ջերմութիւնը, անոր աշնանային ճառագայթները մեր հոգիին միթէ՞ միթաբարութիւն եւ ուրախութիւն չեն:

ՎԵՐ. Ա. Ա. ՊԵՏԻԿԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ԱՄԵՆԱՅՆ ԻՆՁ ԻՐ ԼՐՄԱՆ ՀԱՍԱԻ

Երկրային կեանքիդ շիջումի պահին,
Հայեացքդ յառած երկինքներն ի վեր,
Եւ հոգով-սրտով խոցուած կարեւէր,
Դու յայտնում էիր աշխարհին համայն
Միշտ յօժարակամ քո զոհաբերման
Ընթացքը վերջին՝ վասն մարդկութեան:

Եւ ահա յանկարծ բարձունքից խաչի
Լսուեց քո ձայնը տառապանքով լի,
Ու վկայեցիր աշխարհին համայն,
Թէ ամենայն ինչ իր լրման հասաւ՝
Հեղումով արեան անձիդ պատուական,
Եւ ամենայն ինչ կատարեալ եղաւ
Քո հրաշագործ կեանքում երկրային՝
Ըստ կանխատեսման մարգարէների,
Եւ ըստ աւանդման սուրբ գրութեան:

Եւ անմահ էր գործըդ փրկչական,
Ջի նամբայ ելար նոյնիսկ քայլելու
Ստուերների մէջ դժնդակ մահուան,
Վանելու համար վախճանուածներից
Սուգը յաւիտեան ու դժոխային:

Իսկ ես էլ հիմա կեանքիս աւարտին,
Յօշոտուած հոգով ու դատարկ ձեռքով,
Աչքերս յառած կեանքիս հետքերին՝
Կրկնում եմ յանախ կերկրուն ձայնով,
Թէ ամենայն ինչ ահա իմ կեանքում
Իր լրման հասաւ մեղքերով անհուն:

Դու, որ տանջանքով քո սրտակեղեք,
Երբ անարգաբար բեւեռուած խաչին,
Փրկեցիր արեամբ մի ողջ տիեզերք
Կործանումից չար ու անդնդային,
Ինձ էլ ողորմի՛ր սիրով քո անհուն:
Ջի մեղքերի մէջ լինելով անվերջ,
Չողջունեցի ես ոչ մի առաւօտ՝
Քո շընորհի ջինջ լոյսով նառագած:

Ու աչքս քացուեց, փստո՛ւ, ուշացած:

ՅԱԿՈԲ ԱՐՔ. ԳԼՆՃԵԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԽԱԶԻ ՃԱՄԲՈՎ

Կեանքի լոյս Յիսուս, լուսեղէն խորան,
Աստուծոյ որդի, փրկիչ մարդկութեան,
Մահապարտներու խաչովը դաժան,
Մահը գրկեցիր, կամֆով անսասան:

Քու խաչելութեամբ խաչը փայտեղէն,
Պաշտելի դարձաւ Աստուծոյ կամֆով,
Մարդիկ մարդացան խաչիդ հմայով,
Լուսաւորուելով ջահով հոգեղէն:

Քու խաչելութեամբ Յիսուս մարդասէր,
Սրբացած խաչը դարձաւ կենարար,
Խաչիդ պարծանքը դարձաւ յուշարար,
Քու Աստուածային խօսքերուդ անմեռ:

Քու խաչելութեամբ լուսատու Յիսուս,
Մարդկութեան կեանքը լուսաւորուեցաւ,
Հաւատով խաչը սիրով օծուեցաւ,
Սրտերը պատեց ճառագայթող լոյս:

Փրկարար Յիսուս, սիրոյ բուրաստան,
Քու խաչելութեան տառապանքներով
Եւ խաչին վրայ թափած արիւնով,
Սուրբ խաչը դարձաւ հաւատքի խորան:

Խաչի խորհուրդով եւ հաւատամքով,
Մարդկային սիրտը սիրով ծովացաւ,
Սիրտէ-սիրտ կապը լոյսով զօրացաւ,
Խաչէդ արձակուող ճառագայթներով:

Ազնիւ հայ ազգը դարերով անձայն,
Իր խաչը շալկած իր սուրբ հաւատով,
Յիսուսի խաչին կառչած մնալով,
Կը ֆալէ անվերջ Յիսուսի նման:

ԳՐԻԳՈՐ ՀՈԹՈՅԵԱՆ

ENDLESS WHINES

Words I cherished once have paled
withered into worn cliches
images now tattered frail
shorn of meaning form and grace

Whatever's said I've heard before
the murmur of depleted minds
so many times and then still more
lullabies of endless whines

New tunes seem chiseled out of stone
too heavy for the tongue to bear
syllables that sputter drone
find their echoes everywhere

So little left to hear or say
--a subtle hint perhaps to go--
what reason can there be to stay
with no tunes left I do not know

Before the end before I'm through
even with the accents slurred
can there be a sound that's new
one last song I have not heard

In my coffin lying still
while eulogies go rattling on
with platitudes both soft and shrill
the same the same for everyone

But even as these lines condemn
the dullness that we all must dread
their sound seems humbled by the hum
of what's been said and said and said

Jack Andreassian

ԱՆՎԵՐՋ ՔՐԹՄՆՋԻՒՆ

Բառեր, խօսքեր սրտագեղ, հիմա մաշած են թօշնած վերածուելով ձեւագեղձ կրկնօրինակ ասութեանց, եւ պատկերներ դիմագեղձ խուզուած իրենց իմաստէն կերպարանքէն ու շնորհքէն փեռեկտրած են այնպէս:

Ինչ որ կ'ըսեն, ես արդէն լըսած եմ շատ անգամներ, մըմըանքներ՝ ըսպառած ուղեղներու, միտքերու, այնքան յաճախ քննաբեր. եւ տակաւին աւելի օրօր երգեր եւ անվերջ քրթմնջիւններ մօրլտուն

Եղանակներ նորելուկ ինչպէս քարէն կոփուած շերտ կը ծանրանան լեզուին վրայ, զանոնք կրելու անկարող լորձնոտ ճառին վանկերն ալ միօրինակ երկարող արձագանգները իրենց ամենուրեք կը գտնեն:

Այնքան քիչ է մընացեր լըսելիք կամ ըսելիք -նուրբ թելադրանք թէ արդէն մեկնելու ժամն է հասեր-այլեւս ի՞նչ իմաստ կայ այսպէս երկար մընալու առանց ետին թողելու փունջ մը տաղեր, չը գիտեմ:

Նախ քան վախճանն ու նախ քան իմ աւարտին ես հասնիմ, պիտի լըսե՞մ ես արդեօք, թէ իսկ խոպոտ շեշտերով, ձայներ որոնք նոր շունչով ըլլան օծուն, թաթաւուն, երգ մը վերջին որ լսած չըլլայի ես նախապէս:

Ես դագաղիս մէջ այնպէս անշարժ հանդարտ երկարած ներքողներու մինչ շարանն կը կրկնուի շաղփաղփուն շրորնդալից կամ փափուկ ու հասարակ տեղիքով որ նոյնն է միշտ նոյնը միշտ իւրաքանչիւր առիթին

Նոյնիսկ եթէ տողերն այս տափակ խօսքեր կ'անգոսնեն որոնցմէ մեմք բոլորս ալ պէտք է սոսկանք անկասկած ձայնը անոնց կը թըւի աղերսանքի լոկ մըմունջ ինչ որ ըսուած ու խօսուած ու կըրկնըւած է արդէն:

Թրգմ. Շէն ՄԱՀ

Ճէֆ Անդրէասեան

ՄԵՆՈՒԹԻՒՆ

Անտունի հայուն

Դուրսը՝ գիշեր, աշո՛ւն գիշեր
Հով ու անձրեւ, տրտում գիշեր:

Ահա՛ ըստուեր մը ընտանի
Սենեակէս ներս լուռ կը սահի:

Սենեակ տրտում, համը բարեկամ
Կարենայի՛ իրեն պատմել
Թէ ըսպիտակ ու ոսկեթել
Ի՛նչ երազներ եմ հոս հիւսեր
Ու ե՛ս ֆակեր ի՛նչ տեսիլներ
Նենգ նայուածքին տակ այս կեանքին,
Թէ վշտի ի՛նչ բոսոր փուշեր
Անգութ ու բութ, սիրտս են խոցեր,
Թէ ինչպէս մահն է ինձ եկեր
Իր քրքիչով՝ վէրք փորագրեր,
Ու ժպիտով՝ դարման տուեր:

Ներսը՝ գիշեր, տրտում գիշեր
Անձայն ու թաց, աշո՛ւն գիշեր:

ՆՈՒԱՐԴ ԵԱՂԼԵԱՆ

ՄԵՐ ՔԱՂԱՔԸ

Լուսինն է շիկնել ֆաղափի վրայ՝
Արտացոլումով այրուող աստղերի,
Քաղաքը չունի տաճար հնամեայ,
Որ մարդկանց հոգում արցունք կաթեցնի:

Քաղափի սրտին՝ խոռոչ մի բացուած,
Ազդարարում է տեղը Տաճարի,
Փերեզակները՝ աչքերով յոգնած,
Տաճարն են շինում առանց Օրհնեփի:

Թափառող մանկանց դէմքեր սովալլուկ
Ուզում են կեանքից ստանալ միայն
Երկու նկանակ եւ մի ֆանի ձուկ,
Յետոյ թռչելով հեռանալ անձայն:

Տէ՛ր, թէ կարող ես ֆաղաքը այս հին
Դարձրու սիրառատ, գթառատ դարձրու,
Քո Աչով դիպչիր նրա ճակատին,
Որ մարդիկ սգան կորուստը Հոգու:

ԱՍՈՂԻԿ

ԲԱՐԵՒ ԲՈԼՈՐԻՆ

Առաւօտ կանուխ երբ որ արթննաս,
 Բարեւ ըսէ դուն՝
 Անխտիր մարդկանց,
 Բարեւ ըսէ դուն
 Արեւին, հովին,
 Եւ գործի գացող անխոնջ բանուորին:
 Առաւօտ կանուխ երբ որ արթննաս,
 Բարեւ ըսէ դուն՝
 Երգող թռչունին,
 Բարեւ անձրեւին՝
 Ծաղիկին, ծառին,
 Փողոցը մաքրող ատելածուին:
 Բարեւ ըսէ դուն,
 գիշերուայ լոյսին
 Որ մինչեւ առտու հսկեց ճամբորդին,
 Բարեւ ըսէ դուն,
 բեռնատար կառքին
 Որ հաց՝ կաթ՝ բերաւ զարթնող քաղաքին:
 Միայն մի մոռնաք՝
 Ոն բարի մարդիկ
 Բարեւ ըսէք դուք՝ բարեւ իրարու,
 Լոկ պարզ բառ մըն է սիրոյ բանալին,
 Հոգի խնդացնող իրար միշտ կապող՝
 Սիրտ սրտի բերող եւ ուրախացնող:
 Ախ, մի զլանաք մէկ բարեւ տալու
 Բարեւի փոխան՝ ժպիտ՝ խինդ տալու,
 Բարեւ, սուրբ բառն է՝
 Երբեք՝ մի մոռնաք,
 Ամէն առաւօտ երբ որ արթննաք
 Բարեւ ըսէք դուք՝
 Զեր մօր ու զաւկին,
 Ծանօթ դէմքերուն ու անծանօթին

Բարեւը ըլլայ կեանքի բանալին:

ԶԱԻԷՆ Գ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՍՊԱՍԵԼՈՎ ԱՆԵԼԻ ՆՕԹՐ-ԻՏԷԱԼԻ Բ. ՀԱՏՈՐԻՆ

«Արմեն շնորհակալութիւն յայտնեց անոնց ցուցաբերած խնամքին համար, եւ տխուր, վեճակամ, մտաւ կառքին մէջ, ու նստեցաւ կառավարին ետով...»

«Երբ կառքը շարժեցաւ, ետին կը մնար դառն անցեալ մը, որուն, Արմեն երբեք պիտի չուզէր վերադառնալ:»

Այսպէս կը վերջանայ 776 էջ պարունակող Ա. հատորը ԱՆԵԼԻ (ՏԲ. Կարօ Կարապետեան) ՆՕԹՐ-ԻՏԷԱԼ ԱՌԱՋԻՆ ՍԷՐ ինքնակենսագրական վէպին՝ հրատարակուած յետ մահու հեղինակին միակ զաւակ ՏԲ. Վիգէն Կարապետեանի նախաձեռնութեամբ, երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Տպարանէն, 2004ին:

Ի բաց առեալ խորհրդաւոր նկարը կողքին, ուր կ'երեւին ամառնային ազատ հագուածով երիտասարդ այր ու կին դեռատի մանչուկի մը հետ Մասիսի ձիւնածածուկ զոյգ գագաթներուն եւ երկու նշանակալից կառոյցներու խորքի մը առջեւ կանգուն, գիրքը չունի որեւէ նկար: Բացակայ է Անելի նկարը, թերեւս այն նկատումով որ հայ ընթերցողներ ընտանի էին բանաստեղծական երկերու հեղինակ Անելին, անցնող կէս դարու միջոցին:

Պատկերազարդումի կարիք չունի Նօթր Իտէալը, որովհետեւ Անել այս գրքին մէջ ընթերցողը իր հետ ուղեկից կ'ընէ Պաղեստինէն դէպի ադմկալից Պէյրութ, ուր կ'երթայ մօրը հոգածու առաջնորդութեամբ - տասնեօթ տարեկան - յուսալով ընդունուիլ ֆրանսական կրթարան մը, բժիշկ դառնալու մտադրութեամբ: Գրքին նկարագրած անցուդարձերուն մեծ մասը կապուած է

Պէյրութին: Ընդհատումներ կամ դպրոցական արձակուրդներու պատճառաւ, երբ Արմեն առիթ կ'ունենայ վերադառնալու դէպի ընտանեկան տուն՝ երուսաղէմ, ուր Սուրբ Յարութեան տաճարէն եւ հայկական Սուրբ Յակոբայ վանքէն ոչ շատ հեռու կը բնակին ուսանող Արմենի կիլիկեցի հայրը, մայրը, մօրեկական մեծ մայրը եւ երեք քոյրերը: Վեղարաւոր մի քանի վանականներու հետ իր յանախակի խօսակցութեանց եւ զանոնք այլ եւ այլ դերերու մէջ տեսնելու պատեհութիւններով, Արմեն կը մտերմանայ անոնց մի քանիին հետ, աշխարհայեացքի նմանութեան ճամբով կամ խօսելակերպի ուշագրաւ ձեւով հարազատօրէն կապկելու իր տաղանդով:

Պէյրութէն, երուսաղէմի հին եւ նոր մասերէն եւ Սուրբ Քաղաքին հարաւն ու արեւելքը գտնուող հրապուրիչ կարգ մը վայրերէ անդին, Միջերկրականի արեւմտեան ծովեզերքներ ունեցող ֆրանսական մի քանի հողամաս, գաղթավայր, կը կազմեն գետինը այս վէպին: Ժամանակը 1940ական տարիներու սկիզբն է, երբ տակաւին համեմատաբար փոքրածաւալ է Բ. Համաշխարհային պատերազմը, եւ Արմեն՝ թեկնածուն, մօր հետ Պէյրութ հասնելուն, քաղաքը գիշերանց կը գտնէ լոյսով ողողուած:

Արմենի ուսումնական երկու տարեշրջանները Պէյրութի մէջ զանազան ձախորդութիւններով համեմուռաժ ժամանակաշրջան մըն են: Փինկ փօնկ խաղալու - վարժարանի շէնքէն ներս - նախաձեռնութեամբ, որ իրն է, Արմեն կը քալէ նոր ծլող սիրոյ մը ճամբով: Արմենի սիրոյն առարկան է Յրանսուհի

դպրոցակից մը՝ միակ զաւակը Պէյրութի մէջ պաշտօնավարող ֆրանսացի բարձրաստիճան սպայի մը եւ անոր ֆրանսացի կնոջ։ Շուտով կը հասնի ժամանակը երբ Հիթլերի նախաշարժակ բանակները կը գրաւեն Փարիզը, եւ գաղթավայրերու տէր կամ հոգատար Ֆրանսան Լիբանանի մէջ ինքզինքն կը գտնէ նոր կացութեան մը առջեւ... հաւատարիմ մնալ Վիշիի մէջ Գերմանիոյ կամֆով ընթացող Զօր. Փէթէնի կառավարութեան, թէ հետեւիլ Անգլիա ապաստանած Զօր. Շառլ Տը Կօլի «Ազատ Ֆրանսայ»ին։ Կը հասնի օրը, Արմէնի իր ծնողաց մօտ ամառնային արձակուրդին, երբ իր սիրած աղջիկը՝ Լենա - որմէ հագիւ համբոյր մը քաղած էր Պէյրութի մէջ - ծնողքին հետ կը մեկնի նաւով Պէյրութէն դէպի հարաւային Ֆրանսա եւ հոնկէ դէպի Ալժերեա՝ Ափրիկէ։

Դիրքը կենսունակ է խօսակցութիւններով, ծայրէ ի ծայր։ Արմէնին խօսակից են ոչ միայն անմիջական ընտանիքի անդամները - ամենափոքր քոյրը յաճախ կը խառնէ «փիւս» իր մանկունակ որակումներուն մէջ - այլ նաեւ վեղարաւորներ որոնց մէջէն ամենէն մտերիմն ու վստահելի Արմէն կը գտնէ սակաւախօս Հայր Շնորհքը։ Պէյրութի իր խօսակիցները տարեկից հայ ուսանողներէ գատ կարգ մը տեղացի հայ տիպարներ են՝ իրեն բնակարան, սնունդ, դեղ եւ այլն մատակարարող, ինչպէս նաեւ զինք փորձութեան առաջնորդող, տարիքով զինք գերազանցող հայ օրիորդ մը։ Կառավարական եւ ակադեմական պաշտօնեաներու խօսակցութեանց կ'աւելնայ մտերմութիւնը երուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարժարանէն շրջանաւարտ Արամին, որ ճգնաժամային պահու մը Պէյրութի մէջ օրերով կը խնամէ արկածահար Արմէնը եւ այլ կերպերով կը

ջանայ օգտակար լինիլ անոր։

Արմէնի խօսակցութիւններուն մաս կը հանդիսանան իր մեծնախօսութիւնները։ Ընթերցողը, որ կը հետեւի այս մեծնախօսութիւններուն, կ'առնէ այն տպաւորութիւնը թէ Արմէն խոստովանութիւն կ'ընէ։ Որո՞ւ։ Թէ՛ Աստուծոյ եւ թէ՛ ինքն իրեն։ Այս է յատկանիշը անկեղծ գրողին։ Ըմբոստացումը իր բարեպաշտ մօր պահանջած բարոյական սեղմումներուն դէմ, կասկած Աստուծոյ գոյութեան մասին, անվստահութիւն, երկչոտութիւն։ Կայ սակայն իր մտքին մէջ զինք ապագային համար ներշնչող դէմք մը... 1941ի ամառէն ետք այլեւս Պէյրութէն հեռացած Լենային, որու Հիւսիսային Ափրիկէէն իրեն ուղղուած նամակները կը յայտնեն զարմանալի լրջութիւնը եւ լաւատեսութիւնը Արմէնի տարեկից եւ անոր նշանած Ֆրանսուիիին։

Արմէնի նախասիրած որոշ զրօսանքներու՝ տանիք բարձրանալ եւ հոն նեմել, որոշ ճաշերու՝ հում քէֆէ ի միջի այլոց, կը պարունակեն որոշ բաներ եւ քերականական ձեւեր։ Օրինակ՝ նստիչ բային անցեալ կատարեալ եզակի գ. դէմքը նստեցաւ է գրքի սկիզբէն մինչեւ վերջին էջը, փոխանակ նստաւի։ Խաղալ բային՝ նոյն պարագային, գրած է խօսակցական խաղցաւ, փոխանակ խաղացի։ Կը նախընտրէ ռամկական Կնիկ ձեւը փոխանակ կիւն-ի։ Բարեբախտաբար չունի մէկ երկու սերունդով զինք կանխող Յակոբ Պարոնեանի, Դրիգոր Զօհրապի կամ Զապէլ Եսայեանի թրքաբանութիւնները։ Կէտադրութեան կանոնները կը յարգէ աւելի լաւ քան ինչ որ պատահած է Ծերենցիկ, յետ մահու Ամերիկայի մէջ տպուած իր Թորոս Լեւոնի վէպին մէջ։

Անել իր հայերէնը զարգացուցած է երուսաղէմի մէջ ստացած կրթութեամբ,

1930-ական թուականներուն, երբ Երուսաղէմի հայ ուսուցիչներուն մէջ չկար որեւէ ոռուսահայ կամ կովկասահայ: Մարդ կը գարմանայ երբ Նօթր Էտէալի ընթերցումի ընթացքին կը հանդիպի սեռական-տրական հոլով ունեցող սեռի խնդիրներու, որոնք պէտք էր գրուած ըլլային հայցական հոլով: Կու տամ լոկ երեք օրինակ շատերէն, հարցնելով թէ արդեօք գրաբարէն խորշելով է որ ոռուսերէն հոտող հոլովը նախընտրած է Անել:

1. էջ 2. «Խեղդելը կու գար այս մարդը, որուն ամէն Կիրակի կը տեսնէր եկեղեցիին մէջ»: Արշակ Զօպանեան, Թլկատինցի պիտի գրէին զոր փոխանակ որուն:

2. էջ 398. «Բայց ո՞վ կ'ըսէ թէ սիրած է անոր». չըսելու համար գայն:

3. էջ 710. «Արմէն հօրը ներկայութենէն չէր նեղուեր. գիտեր թէ

ան միակն էր ընտանիքին մէջ, որ կը հասկնար իրեն»:» (Վերջին բառը պէտք էր ըլլար գին):

Գրաբարէն խորշող Անելը չէ վարանած Պէյրութի ծովեզերքի մերձակայ *Grotte des Pigeons*ը հայերէն թարգմանել գրաբար ձեւով՝ Աղաւնեաց ժայռ, մի քանի վանկ պակսեցնելով Աղաւնիներու աշխարհաբար ձեւէն:

Վերոյիշեալ դիտողութիւններով հանդերձ, կարդացի Նօթր Իտէալը յափշտակութեամբ, անձանձրոյթ: Եթէ Անել ողջ մնացած ըլլար, իւրայատուկ հիւմըրով պիտի տար իր բացատրութիւնը: Բաժնեկից լինելով Արմէնի կասկածներուն, ցաւերուն, խորհրդածութեանց, դատումներուն եւ յոյսերուն: Բ. հատորի երեւումին սպասելով կ'ըսեմ. «Երուսաղէմի հոգը թեթեւ լինի վրադ անմահ Տօթոր Կարօ»:

ԱՐՏԷՆ Ա. ՔԶՆՅ. ԱՇՃԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ՔԱՌԱՍՈՒՆ ՊԱՏԱՆԻՆԵՐԸ

- Երեսուն ժամ է ի վեր, պատանիներու աղօթքներ կու գան ականջիս - ըսաւ Արարիչը, իր մօտ կանգնած հրեշտակին, - ո՞վ են ասոնք որ հոգիներու լեզուով կը խօսին ինծի հետ:

- Տէր իմ, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչն ալ ուրախ էր այսօր, որովհետեւ հայ պատանիներ են աղօթողները - պատասխանեց հրեշտակը:

- Քովս կանչէ հայոց երանելի Հայրապետը - ըսաւ Տէրը գոհունակ սրտով:

Հրեշտակը խոնարհութեամբ թռաւ ու լուրը հաղորդեց Ս. Հայրապետին:

Զախ ձեռքը կուրծքին դրած, հայոց հայրապետը խոնարհեցաւ Արարիչին առջեւ ու գլխահակ եւ ծնկաչոք ըսաւ.

- Այո՛, Տէր իմ, ձեր խոնարհ ծառան՝ պատրաստ եմ լսելու Զեգ:

- Ո՛վ Ս. Հայրապետ հայոց, երեսուն ժամ է ի վեր քառասուն հայ պատանիներ ծովապահութեան մէջ անդադար աղօթք կ'առաքեն երկիրն: 1700-ամեայ հաւատքը ուղղափառ զիս այդքան չէր հրճեցունցած որքան այսօր, երբ սերունդը այդ մատղաշ՝ իրենց հոգիի լեզուով կը խօսի հետս:

- Տէր իմ, օրհնէ՛ ժողովուրդս, որ այնքան կարիք ունի աղօթքի գորութեան: Այս տարի հայ գիրքերու գիւտին 1600 ամեակն է, միաժամանակ 90-ամեակն է Մեծ Եղեռնի զոհերուն, ու աշխարհ տակաւ կ'ուշանայ ճանչնալու ցեղասպանութիւնը հայոց, մինչ ոճրագործը կ'ուրանայ գործած բարբարոսութիւնը:

- Եղիցի - ըսաւ Տէրը, ու շարունակեց. - Ո՛վ Ս. Հայրապետ, Յակոբոս հրեշտակին ընկերակցութեամբ

դուք եւ Մեսրոպը սուրբ, գացէ՛ք եւ տեսէ՛ք ձեր ժողովուրդը, եթէ այնքան կարիք ունի աղօթքի գորութեան:

- Օրհնեալ լինի կամքը Քո Տէր իմ... - խոնարհութեամբ պատասխանեց հայոց Հայրապետը, ու քանի մը քայլ ետ երթալով՝ հեռացաւ, լուրը հաղորդելու Ս. Մեսրոպին:

Յակոբոս հրեշտակը, կազմ ու պատրաստ կը սպասէր Ս. Պետրոսին մօտ, երկնքի դրան առջեւ:

Հայոց Հայրապետը եւ Ս. Մեսրոպ եղբայրական ողջոյններ փոխանցելով Ս. Պետրոսին հետ, հրեշտակին առաջնորդութեամբ իջան աշխարհ մոլորակին վրայ:

- Ո՛ւր ենք իջեր - հարց տուաւ Ս. Մեսրոպը զարմացած:

- Սա Նոյի երկիրն է, մեր Տէրը յարութիւն առնելէն ետք այս ճամբով իջաւ աշխարհ կոչուած փոքրիկ մոլորակը: Մենք այս ճամբով միայն կ'այցելենք Միածնաէջ դրախտավայր երկիրը հայոց - պատասխանեց Յակոբոս հրեշտակը:

- Որքան փոխուած է Երեւանը - չորս դին նայելով ըսաւ Ս. Մեսրոպը:

- Այդ ի՞նչ հսկայ կառոյց է քաղաքին կեդրոնը - զարմացած հարց տուաւ Հայոց Հայրապետը:

Երեւանի Մայր Տաճարն է: 1700-ամեայ ուղղափառ հաւատքի կոթողն է հայոց, որ Զերդ սրբութեան անուամբ մկրտուեցաւ - պատասխանեց Յակոբոս հրեշտակը:

- Կարծես բան մը զիս այնտեղ կը քաշէ, երթանք, կ'ուզեմ տեսնել այս տաճարը:

Ու անբեւոյթ սուրբերը հետեւեցան հրեշտակին, որ գիրքնէ առաջնորդեց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին:

Երբ ներս մտան, Հայոց Հայրապետը պահ մը ցնցուեցաւ, ի տես Վատիկանէն բերուած իր մասունքներուն, մինչ Ս. Մեսրոպ ու Յակոբոս հրեշտակը ունկնդիր կ'ըլլային մատուցուած Պատարագին:

Ողջոյնը ստանալէ ետք, երեքով դուրս ելան տաճարէն: Դուրսը՝ խումբ մը հայորդիք, հոս ու հոն կանգնած կը գրուցէին օրուայ ֆաղափական հարցերու շուրջ: Ու յանկարծ Ս. Մեսրոպ որ ականջ տուած էր անոնց խօսակցութեան, զարմացած հարցուց:

- Սա մեր երկի՞րն է արդեօք:

- Այո՛ - պատասխանեց հրեշտակը,

- ինչո՞ւ կը զարմանա:

- Ականջիս օտար բառեր կու գան...: Հայաստանի մէջ հայերէն կը խօսին, բայց սա հայերէն չէ:

- Ի՞նչ բառեր կը լսես Մեսրոպ Վարդապետ - հարց տուաւ ծերունազարդ Հայրապետը, որ սկսած էր ականջ տալ խօսակցութեան:

- Կուլտուրա... կոռուպցիա... ֆօնկրէտ... Կոալիցիա... Կոմպլիմէնտար... միլիցիա... ֆինանս... բրէզիլէնդ... գալօտ... Բէսքուպլիֆա...

- Կը բաւէ՛... կը բաւէ՛... ես ալ կը լսեմ քո ցաւը, ո՛վ բարի Վարդապետ:

- Երթա՛նք, ման գանք Մեծն Տիգրանի Պողոտայով գուցէ հոն մայրենին աւելի ծաղկած է քան հոս - ըսաւ հրեշտակը:

Ու հագիւ քանի մը փողոց անցած, Ս. Մեսրոպ կրկին կանգ առաւ ու զարմացած ըսաւ.

- Գիրքերու գիւտէն 1600 տարի ետք, առաջին անգամ ըլլալով Տիրոջը թելադրութեամբ կ'այցելեմ երկիրս ու կը զարմանամ տեսածներուս: Կարդացէ՛ք սա հաստատութեան, սա շէնքերու նակատներուն փակցուած անունները՝ «Հայրանկ», «Բէսքօրան», «սուրէր-

մարէթ», «ֆագիւս», սա մեր ճանչցած երկիրը չէ: Սա ո՛չ մեր լեզուն ու գիրը, գրականութիւնը մեր հոգեւոր... զոր թարգմանեցին իմ աշակերտներս, Եղիշէն ու Կորիւնը, Եզնիկն ու Ղազարը, աւա՛ղ... ո՞վ կը կարդայ այսօր գրականութիւնն այդ, զոր ժառանգ թողուցինք մեր ժողովուրդին - յուզուած շեշտով մը եզրափակեց իր խօսքը Օշականի վսեմաշուք Վարդապետը, որուն այտերէն կաթիլ կաթիլ արցունք կը հոսէր:

- Ո՛ւր են քառասուն պատանիներս, Յակոբոս հրեշտակ, մենք անոնց ձայնին ունկնդիր կ'ուզենք ըլլալ - Վարդապետին ցաւը մեղմելու համար հարց տուաւ Հայրապետը:

- Այդ պատանիները այստեղ չեն, ո՛վ Սուրբ Հայրապետ - պատասխանեց հրեշտակը:

- Բայց իմ զաւակներս են... հայերէն կ'աղօթէին, որոնց աղերսը երկինք հասաւ ու լսեց Արարիչը երկնի եւ երկրի:

- Այդ աղերսը Ամերիկայէն կու գար:

- Ո՛ւր է սա Ամերիկան, երբեք լսած չեմ այդ երկրին մասին:

- Ովկիանոսներով հեռու է այստեղէն:

- Ու այդ երկրին մէջ մեր մատղաշ սերունդը հայերէ՞ն կ'աղօթէր - զարմացած հարց տուաւ Ս. Մեսրոպ:

- Այո՛ Վարդապետ, այո՛... ուրախ լեր Ս. Եկեղեցի - խոհուն ձայնով պատասխանեց Հայրապետը:

- Երթա՛նք, երթա՛նք, հոգիս կը զուարճանայ զայս լսելով - ըսաւ Վարդապետը:

Ու երեքը միասին երկա՛ր շունչ մը փառելով, տարածեցին իրենց թւերը օդին մէջ ու երկա՛ր թռիչքէ մը ետք, իջան լոյսերով ողողուն ֆաղափ մը:

- Ա՛յս է Ամերիկան - զարմացած հարց տուաւ Վարդապետը:

- Սա հրեշտակներու փաղափ կոչուող Լոս Անճելըսն է - պատասխանեց հրեշտակը ու աւելցուց - բայց հրեշտակներու փոխան սատանաներ շատ կան այս փաղափը:

- Ուրեմն այս սատանաներուն մէջէն հայ զաւակներու աղօթքը՝ հասաւ երկի՞նք - ապշահար հարց տուաւ Վարդապետը:

- Փա՛նք քեզ Տէր Աստուած, փա՛նք քեզ, յաղագս ամենայնի Տէր փա՛նք քեզ - խաչակնքելով երեսը ու երկրպագանելով Աստուծոյ, աղօթքով պատասխանեց ծերունազարդ Հայրապետը Վարդապետին, որ պատասխանի մը կը սպասէր:

Երկա՛ր թռիչքէն յոգնած, պահ մը մեծ շէնքի մը առջեւ կանգ առին հանգստանալու համար: Քանի մը անտուն մարդիկ, գինով վիճակի մէջ անցան անոնց մօտէն, ու օրօրուելով կորսուեցան մութին մէջ:

- Երթանք մեր զաւակները գտնանք, Յակոբոս հրեշտակ - ըսաւ Վարդապետը - անհամբեր եմ անոնց գուլալ ձայնը լսելու:

Ու Յակոբոս հրեշտակի առաջնորդութեամբ սուրբերը նամբայ ելան պատանիններուն աղօթատեղին երթալու:

Հալիվուտէն անցնելով, հրեշտակը ցոյց տուաւ հայոց երկու եկեղեցիները, որոնք մկրտուած էին Ս. Յովհաննու Կարապետի անունով:

- Ինչո՞ւ նոյն անունով են մկրտած եկեղեցիները - զարմացած հարց տուաւ Հայրապետը:

- Երկու առաքելական եկեղեցիներ են թէպէտ, սակայն երկու թեմեր են, երկու տարբեր հայրապետներով, երկու տարբեր առաջնորդներով:

- Եկեղեցիս բաժնուա՞ծ է ուրեմն - զարմացած հարց տուաւ վշտահար Հայրապետը:

- Այս փաղափը հրեշտակներու անունով է ո՛վ Ս. Հայրապետ, սակայն հրեշտակներ չկան եղբր հոս, այլ սատա...

- Դա՛նն է պատմութիւնը եկեղեցւոյդ - Վարդապետին խօսքը ընդմիջեց հրեշտակը - ու երթա՛նք... - ըսելով շարունակեցին նամբան:

Գիշերուան ժամը տասն էր: Մութը՝ սեւ վարագոյրի նման իջած էր փաղափին վրայ, երբ Կլէնտէյլ հասան:

- Ահաւասիկ հայկական եկեղեցի մը, Ս. Կոյսին անունով մկրտուած - ցոյց տալով հսկայ կառոյցը ըսաւ հրեշտակը:

- Այս ուշ ժամին եկեղեցին լոյսերու մէջ կը ողողուի ու ձայներ կու գան ականջիս - ուրախ շեշտով մը ըսաւ Հայրապետը:

- Մեծ Պահիքի մէջ ենք, Վեհափառ Տէր, գուցէ աղօթք կը կատարեն հաւատացեալները - ըսաւ Վարդապետը:

Երեքով երբ մօտեցան եկեղեցիին, ուրախացան երբ տեսան հայկական խաչքարը, որ հայրենիքէն՝ որպէս մասունք կանգնած էր բակին մէջ:

Երբ ներս մտան, սուրբերը պահ մը սառած մնացին ու դողահար հարց տուին հրեշտակին.

- Այս ի՞նչ արարողութիւն է որ կը մատուցեն Պահիքի մէջ:

- Այս արարողութիւնն է, այլ Պինկօ կոչուած աշխարհիկ խաղ մըն է, որ դրամով կը խաղան: Եկեղեցին ուր արարողութիւնը կը կատարուի, վերն է... բարձրանալ վեր:

Մեղա՛յ Տէր... - ըսին սուրբերը ու հրեշտակին հետեւելով բարձրացան եկեղեցի:

Եկեղեցին պարապ էր, սուրբերը խաչակնքելով երեսնին ու երկրպագութիւն ընելով երբ դուրս կու գային... դիմացի սենեակը տեսան խումբ մը մարդիկ, որոնք բաներ մը կը խօսէին անհասկնալի բառերով:

- Մի՛ գարմանա՛ - ըսաւ հրեշտակը

- ա՛յս մարդիկը եկեղեցւոյ հոգաբարձութեան անդամներն են, որ եկած են հսկելու վարի խաղին, ու հո՛ւս ալ նստած դրամները կը հաշուեն հիմա, որպէս զի եկեղեցին կանգուն պահեն:

- Մենք ե՞րբ եւ ո՞ւր Պինկօներով պահած ենք եկեղեցին հայաստանեայց: Այս որքա՞ն եղծանուած է եկեղեցին եւ հաւատքը ժողովուրդիս: Երիցս մեղա՛յ...

- Ըսելով դուրս ելաւ Հայրապետը հայոց:

- Երթանք միւս եկեղեցին - ըսաւ հրեշտակը ու առաջնորդեց ֆաղափի առաջնորդանիստ եկեղեցին: Դուրսը՝ բազմութիւն մը հաւաքուած կը ծխէին ու կը խօսէին, մինչ եղանակի մը ալիքները կը շոյէր ականջը ունկնդիրներուն:

- Դուցէ՛ հոս Մեծ Պահփի խորհուրդը կը կատարեն - ըսաւ Վարդապետը յուսալի շեշտով մը:

Երբ ներս մտան, Հայրապետը ցնցուեցաւ երբ տեսաւ կերուխումի նոխ սեղաններուն շուրջ հաւաքուած ժողովուրդը հայոց, ըմպելիներու նոխութեամբ, երգով ու պարով յղիացած:

Վարդապետը լո՛ւռ կը դիտէր այս տեսարանը, ու կը յիշէր իր առաջին թարգմանած խօսքը՝ «Ճանաչել զիմաստութիւն եւ զխրատ, իմանալ զբանս հաննարոյ»: Սրտի խորքերէն ողբալով՝ սուրբերը հրաժեշտ տուին ու հետեւեցան հրեշտակին:

- Երկուքն ալ առաքելական եկեղեցիներ... սակայն տարբե՛ր են իրարմէ, նոյնիսկ նոյն փողոցի վրայ իրար ալ կը հրմշտկեն. - խզելով լուծիւնը ականայ ըսաւ հրեշտակը:

- Մենք տարբերութիւն մը չտեսանք իրենց առաքելութեան մէջ. - պատասխանեց վարդապետը:

- Այո՛, նիշտ է՛, որովհետեւ երկուքն ալ չեն ուզեր որ Մեծ Պահփը խոչընդոտէ իրենց նիւթական

առաքելութիւնը:

- Քրիստոս մարդացաւ, որ խաւարէն լոյսին բերէ մարդկութիւնը կորուսեալ: Խաչին վրայ իր արիւնը թափեց մեր մեղքերուն համար, եւ մենք իր յարութեան տօնէն փառասուն օր առաջ, Մեծ Պահփի կանոնը հաստատեցինք, որ մարդիկ ժուժկալ ըլլան, հեռու մնան «զգայական ու մարմնական հանոյժներէ» եւ ծմապահութեան, աղօթփի, զղջումի, ապաշխարութեան, հոգեւոր արթնութեան, ինքնամեղութեան օրեր ապրելով, հոգին զօրացնեն... իսկ հիմա՞... ի՞նչ կը տեսնենք, եղծուած է մեր սահմանած կանոնը, եւ ուղեկորոյս հօտը մեր, կարիքն ունի բարի հովիւներու, փրկելու սերունդները կորուսեալ: Աւա՛ղ... տեղ մը դրամով խաղ կը խաղան, ուրիշ տեղ մը կերուխումի հանոյալից պահեր կ'ապրին, ու այս բոլորը աղօթփի ու խոկումի սահմանուած այս օրերուն մէջ:

Խաւարի մէջ է մեր ժողովուրդը, Վարդապետ, կը լսե՞ս... խաւարի մէջ է ժողովուրդը, նիւթն ու փառքը յաղթած են հոգեւոր կեանքին... աւա՛ղ: Աղօթե՛՛ Մեսրոպ Վարդապետ, աղօթե՛՛...

Ու մինչ հայոց Հայրապետը կը խոկար, հրեշտակը կանգ առաւ փոքր եկեղեցիի մը առջեւ, ուրկէ ֆաղցր շարական մը կը լսուէր:

Հայրապետը մօտենալով տանարին, պահ մը կանգ առաւ ու փափաքեցաւ լսել այդ ֆաղցր երգը՝ «Ի խորոց սրտի խօսք ընդ Աստուծոյ, ընկալ ֆաղցրութեամբ Տէր Աստուած հօգօր...»:

Հայրապետը ներս չմտած օրհնեց այս փոքր եկեղեցին, ապա խաչակնքելով երեսը՝ երեքը միասին ներս մտան ու աներեւութաբար տեղ գրանցին դասին մէջ:

Հաւատացեալներու հոծ բազմութիւնը շարականագիրներ ձեռքերնին կը հետեւէին երգեցողութեանց:

Սուրբերը միացան դպրաց դասին: Ս. Մեսրոպ կը սփռնէր երիտասարդ նոր սերունդի մասնակցութեան:

Ու այդ խորհրդաւոր ու հոգեւոր շարականէն ետք, բոլորը ծունկի եկան ու աղօթեցին «Տէր Ողորմեան», այնքան խորհրդաւոր ու սրտալից, որ արցունք բերաւ Հայրապետի աչքերէն:

- Տակաւին հաւատք կայ, վեհափառ Տէր, - կամացուկ մը շշնշաց Վարդապետը:

- Աղօթէ՛՜ Վարդապետ, աղօթէ՛՜ ազգիս հայոց, - խոհուն ձայնով պատասխանեց Հայրապետը:

Ու երբ կը պատրաստուէին ժողովուրդին հետ դուրս գալ եկեղեցիէն, եկեղեցւոյ հովիւը, խնդրեց որ բոլորն ալ նստին, քանի կարելոր յայտարարութիւն մը ունէր ընելիք:

Ու հովիւին խնդրանքով, քառասուն պատանիներ, աղջիկ ու տղայ շարուեցան դասին մէջ:

- «Կը տեսնե՞ք այս եկեղեցւոյ զաւակները, ձեր եւ մեր զաւակները - ըսաւ հովիւը ժողովուրդին - այս պատանիները քանի մը օր առաջ երեսուն ժամ ծոմ պահեցին այստեղ, այս Ս. եկեղեցւոյ մէջ, աղօթեցին, Ս. Գիրքը սերտեցին, խոկացին, անտունիներու, հիւանդներու, անօթիներու, աղքատներու, կարիքաւորներու, սգաւորներու համար աղօթեցին, աղերսեցին առ Աստուծոյ, ու ո՛վ գարմանք... 108,000 տղար նուիրուեցաւ իրենց առաքելութիւնը քաջալերող հաւատացեալներու կողմէ:

«Այս գումարները պիտի բաշխուին Հայաստանի եւ Արցախի եկեղեցիներուն եւ դպրոցներուն, ինչպէս նաեւ աշխարհի կարօտեալներուն ու աղքատներուն: Իրենց աղօթքը այս Ս. եկեղեցիէն բարձրացաւ երկինք, ու երկինքը ժպտաց այս երիտասարդներուն, եւ Տէրը օրհնեց Մեծ Պահի մէջ գտնուող մեր երիտասարդութեան ժամապահութիւնն ու ժամասացութիւնը եւ անոնց հաւատքը ուղղափառ:

«Գացէ՛ք հիմա եւ պատմեցէ՛ք բոլորին, ձեր բարեկամներուն եւ դրացիներուն, թէ Քրիստոսի Ս. եկեղեցին, Ս. Պետրոսի երիտասարդաց այս հոգեւոր տունը կանգուն է, ի փառս Հայաստանեայց Առաքելական Ուղղափառ եկեղեցւոյ եւ ի պայծառութիւն ազգիս Հայոց:»

Ժողովուրդի բուն ծափահարութեան տակ, հայոց Հայրապետն ու Վարդապետը բարձրացան բեմ ու համբուրեցին Ս. Խորանը, ապա Հայրապետը օրհնեց հովիւն ու պատանիները ու ներկայ բազմութիւնը, մինչ Ս. Մեսրոպ իր գեղեցիկ ձայնով կ'երգէր «Թագաւոր երկնաւոր, գեկեղեցի քո անշարժ պահեա...»:

Ժողովուրդին հետ դուրս ելան սուրբերը ու գոհունակ սրտով ձեռներնին օդին մէջ տարածելով եւ փառք տալով Աստուծոյ, թռան վեր ու աներեւութացան մութին մէջ:

ՆԱՀԱՊԵՏ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ

**ԳՈՅԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՈՐՈՆՈՒՄԸ
ՀԱՅ ՊԱՏՄԱՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ
(ԴԵՐԵՆԻԿ ԴԵՄԻՐՃԵԱՆ, ՍՏԵՓԱՆ ԶՈՐԵԱՆ)**

Ժողովրդի եւ մշակոյթի պատմութիւնը խորինակ ինքնագիտակցում պուգորութիւն է, այն էլ այնպիսի մի ժողովրդի համար, ինչպիսին մերն է, որի գրողը պգացել, դիտել եւ քննել է՝ տուեալ ժամանակաշրջանի առաջադրած խնդիրները աչքի առաջ ունենալով:

Մեր ժողովրդի ազգային-ապատագրական պայքարի վաղ շրջանում, 5-րդ դարի դասական մշակոյթի ձեւաորման փուլում, հայ գրողը, հասարակական գործիչը, ժամանակի գաղափարախօսը, գեղագէտը հանդէս են գալիս նոյն կերպարի մէջ, որով խորհրդանշում են մեր մշակոյթի պատմութեան յետագայ դարերը: Ինչ-որ չափով խրաքանչիւր պատմաշրջան կրում է այս առանդոյթը: Սա նշանակում է, որ Խորենացուց մինչեւ Մաթեոսեան հայ գրողը իր ժամանակի գեղագէտ-տարեգիրն է, մտածող պատմաբանը, որով կանխորոշուել է հայ ժողովրդի հոգեւոր մշակոյթի վարդապետական ուղղութիւնը:

Հայ գրականութեան այս խրայատկութիւնը ճիշտ է բնութագրել դարասկզբին Վահան Տէրեանը՝ այն համարելով իբրեւ անբաժանելի յատկանիշ, որին չկարողացաւ յաղթահարել նաեւ 20-րդ դարի նորագոյն հայ գրականութիւնը: Այն, ըստ Տէրեանի բնութագրման «Մի ֆանտոմ է եղել, մի պօրութիւն, որը մղել է հերոսական մարտիրոսութեան, դէպի աներեւակալելի վարման հոգեւոր ու նիւթական էներգիայի, մի անհասանելի, մի միշտ բաղձալի ցաւատանջ իղձ է դարձել այդ անկախ հայրենիքի, այդ ազգային գոյութեան գաղափարը»¹:

Մաքսաւան իր դարաւոր ուղին անցած ժողովուրդը արդէն դարասկզբին ապրելով իր ճակատագրի դառնութեան Մեծ եղեռնը, ստեղծեց իր իղեական-միֆական հայրենիքը, հոգեւոր հայրենիքը՝ Երկիր Նաիրին: Կուսակումների եւ ներսուսումների, հոգեկան լարումների այս շրջանում, երբ «Յեղին արտի» հեղինակը երապում էր առաջ իր գրիչը «արտի մէջ թաթախել», Միսանկթոն հայրենի եպրերի աղօթք-հրաւերն էր մրմնջում, Թումանեանը յղացաւ «հոգեւոր հայրենիքի» որոնման, պատմական-միֆական (միրական) շերտերից յառնելու տեսութիւնը, որն ընթացաւ Զարենցի «Գիրք ճանապարհի» ազգային էութեան տրոհման, այնուհետեւ այն քննադէպաբանական խորքով մեկնաբանելու, կերպարորդելու անհատի, ազգի էութեամբ իբրեւ անորոշելի խորքով մեկնաբանելու, կերպարորդելու անհատի, ազգի էութեամբ իբրեւ անորոշելի գաղափար, որ բազմաթիւ գաղտնագրեր են յայտնաբերում մանաւանդ 20-30-ական թուականների պատմութեան առնչութեամբ:

Պատմական շերտերի, գրականութեան պատմականութեան այս խնդիրը իւրովի լուծեց նաեւ հայ արձակը, մասնաւորապէս պատմավիպասանութիւնը: Ժողովրդի ինքնագիտակցութիւնը, ներխուժելով պատմութեան խորքերը, հայ գրողին՝ Զարենցին, Դեմիրճեանին, Զորեանին, միւսներին, տանելով դէպի պատմական փորձի, ինքնավերլուծութեան ուղիով, յայտնաբերում էր ժամանակի խնդիրների այլ եպրեր ու հարցեր: Դրանց մէջ գլխաւոր, էական հարցը, ինքնուրոյնութեան համար ժողովրդի մղած պայքարում առաջին հերթին իր ներքին կարողութիւններին, իր սեփական հոգեւոր կենսաէներգիային ապաւինելու մտահոգութիւնն է, որի լուծումները տարբեր են ինչպէս Զարենցի «Երկիր Նաիրիում», Դեմիրճեանի «Վարդանանքում», այնպէս էլ Զորեանի պատմավեպերում, որոնց կ'անդրադառնանք առանձին համադրութիւններով:

¹ Վ. Տէրեան, Երկերի ժողովածու, հ. 2, 1961, էջ 251-52:

* * *

Ընթանալով թուացեալ ծանօթ շաւիղներով, սակայն, մենք աւելի յստակ ուղիներ կ'որոնենք հետեւեալ հանգամանքների բերումով: Նախ, մեր առաջադրած խնդիրը բազմիցս քննարկել է գրականագիտութեան պատմութիւնը, բայց վերլուծութիւնը իր տեքստային խորքում բազում կապեր է յայտնաբերում, որոնք կարիք ունեն պատմական նոր համակարգում աւելի ուղղահայեաց եւ ոչ չորագոյի քննելու, ուստի «արտատեքստային» վերլուծութիւնը այս դէպքում մեզ համար նշանակութիւն ունի, այնքանով, որ մեզ կը տանի գրողի կերպարի, նրա հոգեաշխարհի, պատմական-աշխարհայեացքային ընկալումների եւ պատմագիտական վերլուծութեան ճանապարհով:

Նորագոյն շրջանի պատմավիպասանութիւնը այս առումով հարուստ նիւթ է ներառում, որն ունի պատմա-գործառական արժէք իր նշանակութեամբ: Նրա տրամաֆորմացիան (փոխակերպումը) լայն դիտարկումով նշանակում է գոյաբանական խնդիրների, ազգային կենսական հարցերի վերհանում եւ պարզաբանում, որն իր ժամանակի եւ տարածութեան ըմբռնումով որքան կոնկրետ է, նոյնքան պատճառական մի շրթայակցութիւն, որի խրաքանչիւր կէտ կամ բեւեռ սկիւբ է, շարունակութիւն, եթէ կ'ուզէք, խրաքանչիւր կէտ հակադրամիասնութիւնն է նոյն երեւոյթի էութեան, միաժամանակ առարկայական: Պարագայականը այս իմաստով սուկ առնչում է գրողի ընտրած շրջանին, հասարակական ինքնագիտակցութեանը, գրողի տաղանդին եւ այլն: Այս առնչութիւնը, կարճ ասած, զուտ գեղագիտական ինքնութեան հարց է, այն իր մէջ պարփակում է եւ պատմավիպասանութիւնը:

Ընդհանրապէս պատմական թեմատիկայի գեղարուեստական մեկնութեան պատճառը հայ գրականութեան մէջ ազգային եւ հասարակական, քաղաքական կենսի այլաձեւումն է եղել: Սա համընդանուր օրինաչափութիւն է: Գրողը պատմութեանը անորոշարձել է արդիականութեան պահանջով ինչպէս 5-րդ դարում, այնպէս էլ նոր եւ նորագոյն շրջանում, ուստի, ինչպէս ասացինք, զուտ պարագայական խնդիր է, թէ «ինչը» ինչպէս է մեկնում հեղինակը՝ ելնելով եւ իդէական (գեղագիտական) եւ պատմական-ազգային, այն է՝ գործառական իմաստով: Նոյն չորագոյիպութեամբ միմեանց փոխարժէքում են գրականութիւնը, ժողովրդի պատմութիւնը, ժողովրդի պատմական իդէալը, որը կարող է ծնուել հասարակութեան պատմութեան ցանկացած ժամանակաշրջանում, եթէ դրա ստեղծողը կայ, տուեալ շրջանում այն խոացումը, որով անհրաժեշտ է մեկնել, փոխաբերաբար, վերարտադրել գոյութեան առեղծոածները, ազգի լինելութեան խնդիրները:

Անգամ այս իմաստով հայ դասական պատմագրութիւնը՝ Խորենացին, Եղիշէն, Փարպեցին և այլք, որոնք 5-րդ դարում վերաստեղծում էին երկրի պատմութեան անցեալը, ներկան, նախանշում մաքառող ժողովրդի գալիքը, պատմական փաստը վերածում էին խորհրդանիշի, խորհրնակ ընդհանրութեան եւ պատկերի փոխակերպման բազմաշերտ ծաւալումներով գեղարուեստորէն մեկնաբանում ազգի լինելութեան հիմնախնդիրները, որ մեր ժողովուրդը ձեռք էր բերել միայն պատմական գործողութեան շնորհիւ: Այդ խնդիրներից առաջնայինը հայ ժողովրդի ինքնութեան, պետականութեան եւ քաղաքական անկախութեան, ժողովրդի հոգեւոր եւ ֆիզիկական էութեան՝ իբրեւ գոյութեան երաշխիքի, քննութիւնն էր, որն աւանդօրէն փոխանցուել է դարաշրջանից դարաշրջան:

Հայ արձակի գործառութային այս օրինաչափութիւնը շարունակում է կլասիցիզմի եւ ռոմանտիզմի շրջանում: 19-րդ դարի կէտերին հայ ժողովրդի պատմութեան անցումային այս շրջանում սիրտը «բխոված» Աբովեանը կերտեց մաքառող ժողովրդի, իր ինքնութիւնը, լինելութիւնը, որոնող ժողովրդի կերպարը՝ պատմելով ռուս-պարսկական պատերազմի եւ հայերի ապստաղական պայքարի էպոպեան: Բաֆֆին, շարունակելով դասական շրջանի աւանդները ժամանակի պահանջով գրեց քաղաքական-ծրագրային վէպեր՝ փրկութեան ուղիներ նշելով ժողովրդի համար: Այնուհետեւ, նոյն նպատակով նա դիմում է նաեւ պատմական

թեմային՝ անցեալի քաղաքական դասերը դնելով նոր սերնդի առաջ: Այդ մղումով էր գրում նաեւ Մուրացանը իր «Գէորգ Մարպպետունին»:

Աբովեանն իր «Վերք Հայաստանի» վէպում յայտնաբերում է ժողովրդին՝ իր կենցաղով, հոգեբանությամբ, քաղաքական տենչերով: Բաֆֆին ստեղծում է Հայաստանի պատմական կեանքի իդէալական կոդորիտը, քաղաքական լինելության յարաբերությունները, հողը, հողի պոեզիան:

Նորագոյն հայ գրականությունը իր աւանդներով սերտօրէն առնչւում է նախորդ հարիւրամեակներում ստեղծածին, թէեւ տարբեր են նրանց ժամանակագրական պոզադրութիւնները: Գեղարուեստական ընկալման առումով այն միեւնոյն համակարգի ներսում հակադրամիասնութեան եպրեր ունի իբրեւ գրականութեան պատմութիւն, բայց իբրեւ մշակութաբանական գործառոյթ՝ ժողովրդի պատմական ինքնագիտակցութեան մասն է ամբողջի եւ համակարգի մէջ: Ուստի անորադառնալով 20-րդ դարում ստեղծած գրական երկերի ներքին-միասնական այս օրինաչափութեանը, մենք կը փորձենք վեր հանել երեւոյթի էութեան այսօրինակ համարժէքը:

20-րդ դարը, առանց չափազանցութեան, հայ ժողովրդի պատմութեան ամենաողբերգական, թերեւս նաեւ «հարուստ» շրջանն է ինչպէս վերելքների, այնպէս էլ անկումների գնահատութեան եւ վերաբժէքաւորման տեսակէտից: Երկիր Նաիրիի հոգեւոր խղճան, որ յառնեց դարասկզբին՝ իբրեւ քաղաքական լինելութեան համարժէք, նոր ազգային կեցութեան խորհրդանիշն էր, մի պահ մարմնաւորուեց Առաջին համաշխարհային պատերազմի հոչակումով, բայց խորհրդի գոյութիւնը անկում ապրեց 1915-ի եղեռնով եւ բոլշեփեան յեղափոխութեան յաղթանակով: Դարասկզբին ինքնութեան տենչով տոգորուած Հայաստանը, այսպիսով, թէեւ կորցրեց ֆիզիկական, առարկայական հայրենիքը, բայց կերտել էր «հոգու հայրենիքը», հոգեւոր Նաիրին:

Նորագոյն գրականութեան այս շրջանում այն կերպաւորեց Տէրեանը, այնուհետեւ Չարենցը իր «Երկիր Նաիրի» վէպում, որտեղ Խորենացուց եւ Աբովեանից յետոյ՝ իբրեւ դարակապիկ հարցում, թէ՛ «Ով ենք մենք, որտեղից ենք գալիս եւ ուր ենք գնում», վերածնունդ նախ իբրեւ կասկած, այնուհետեւ՝ իբրեւ մեկնութիւն:

Մենք չենք անորադառնալ այն մանրամասներին, որ բազմաշերտ հոգեբանական եւ քաղաքական բարդ իրադրութիւնների վերլուծութիւնն է վէպում, սակայն ստելացնենք, որ (Ս. Ա.՝ «Երկիր Նաիրիով») է անցնում հայ նորագոյն վէպի ճանապարհը:

Բոլշեփեան վերածնունդ ջարական Ռուսաստանը՝ խախտելով 1918 թուի մարտեան յեղափոխութեան դեմոկրատական աւանդութիւնը, կրկին վերանուաճելով Հայաստանը պատմականօրէն խախտեց այն քաղաքական մոդուսը (վարչաձեւը), որն արդէն հեռագայ տամնամեակներին այլ քաղաքական-հոգեբանական տեսանկիւնով պիտի քննուի եւ գրականութեան եւ պատմութեան մէջ:

Քաղաքական այս մեծ ցնցումները, ներառեալ նաեւ 37-ի նոր եղեռնը, երկրորդ համաշխարհային պատերազմը, պատմական յենակէտեր են, որոնք, թուում է՝ ժամանակ, խաղաղ ստեղծագործական պահ չեն տրամադրում հայ գրողին՝ նայելու ետ կամ առաջ, բայց հոգեկան կուտակման, բեռնացման վիթխարի էներգիան, ազգի լինելութեան ինդիքը, Չարենցի իօսքով ասած, գրողին չեն կարող անջատել օրացոյցից, դարից, որովհետեւ նրա գրած իւրաքանչիւր տողի նժարը դարն է, հետեւաբար՝ պատմութեան կենսապիտոյնը:

30-ական թուականներին այդ մղումով Չարենցը ւստեղծեց «Գիրք ճանապարհին»՝ ժխտելով անցեալի միֆերը, փոխակերպումով եւ պատկերի հակադարձումով հաստատման եպրեր որոնելով սակայն պատմութեան քառուղիներում: Սփիւռքում Շահնուրը նոր պատմական իրավիճակի եւ գոյութեան յենակէտերի հոգեւոր էներգիա էր որոնում՝ հնչեցնելով «յարալեպներու» յառնումի մի նոր տեսութիւն: Համաատեղի, Բակունցի երկերում «կարօտի» ոգեղէն կանչերը ասես աւելի «պահպանողական էին», դարելով հաստատուած: Թորոմենցը, Մահարին, Մ. Արմէնը, Զ. Եսայեանը ասես նոյն այս շրջացի պուլս արձագանքներն էին, որոնց

երկերի ենթատեքստում նույն կարգովի եւ նախանշի, ժխտումի եւ յուսադրումի ապգային կենսաէներգիան էր վերարտադրում:

Կենսական երկրպագության եր վերաբարձրություն:

Գրական այս վիթխարի դպրոցը, որի ակունքներում, 10-ական թուականներին էր ձևաւորուել Դ. Դեմիրճեանի եւ Սո. Չորեանի արձակը, բնական է, որ ենթարկուում է վերլուծութեան նոյն օրինաչափութեանը: Ստեղծագործական որոնումները 20-րդ դարի վերջերս թուականներին Դեմիրճեանին մղեցին վերաւերլուծելու 5-րդ դարի Վարդանանց 40-ական թուականներին Վարդանանք» վէպում, իսկ Ս. Չորեանին՝ «Հայոց բերդը», (1944), 60-ական թուականներին՝ «Պապ թագաւոր» եւ «Վարապփառ» վէպերը, որոնք 4-րդ դարի դրամատիկայով յագեցած պատմութեան շրթայի պարզացող հանգոյցներն են: Երկու հեղինակների դէպքում էլ անդրադարձ՝ պատմութեան խորքերում որոնելու ներկայ գոյարանական աւելծները, հիմնաւորուած են արդիական կեցութեան եւ ժողովրդի ներկայի եւ գալիքի մտորումներով: Մանաւանդ, եթէ նկատի ունենանք մեր ժողովրդի գլխին կախուած անկիւնելութեան այն վտանգը, որ կար ինչպէս Երկրորդ համաշխարհային պատերապմի տարիներին, այնպէս էլ յետպատերապմեան տաւանամեակներում: Դ. Դեմիրճեանը իր արծարծած ինդիւիդների քուգահեռը տեսնելով 5-րդ դարի պատմութեան մէջ, երբ հայ ժողովուրդը կորցնելով իր պետականութիւնը, այնտաւանային ուներ իր ինքնութեան կիսամակաի գոյածներ, այսինքն՝ մարդպանական Հայաստանը: Այն ընդունելով իբրեւ գոյութեան նախնական պայման, այլեւս անմահանց մի գոյածեւ, Դեմիրճեանը ոգեկոչում է Վարդանանց եւ Վարդանին, որոնք 451 թուին Տղմուտ գետի ափին, Աւարայրի դաշտում մարտի եղան՝ պաշտպանելու նախնիներից աւանդուած հայրենիքը եւ նրա պաւառութիւնը:

Երեւոյթը, ինչպէս տեսնում ենք, ունի պոզաիւեղը ինչպէս 5-րդ, այնպէս էլ հայ նորագոյն պատմութեան շրջանում, եւ 40-ականներին Դանիրճեանը զոյաբանական կենսախարիսիւր որոնում էր ժողովրդի պատմութեան, պատմական կենսահայեացքի դարաւոր փորձում ըլլորսում:

Մտ. Չորեանը պուգաիեռելով իր վէպերը 4-րդ դարի տեսակէտին՝ Արշակի եւ նրա որդւո՝ Պապի պեռականութեան ամրապնդման, մաքստման դրամատիկ պատմութիւնը, նախանշում է հայի գոյաբանական կենսախարիսխը՝ անկախութեան գաղափարը իբրեւ լինելութեան, իբրեւ քաղաքական ինքնութեան կենսաձեւ:

Եւ Դեմիրճեանը, եւ Չորեանը ընդհանուր այս գոյաշերտում, քննելով պատմութիւնը եւ ներկեան, պատմական աւարակայական այս շերտերում գոյատեւողծում են կենդանի, յարստեղ զենէր, որոնք անհրաժեշտ են ժողովրդի, ազգի կեցութեան համար: Ուստի, այն յենում է ազգի կենսափորձի, ոչ թէ վերացական տրամաբանութեան վրայ¹: Ահա այս իմաստով է Արշակը հիմնում Հայոց բերդը՝

1 Յակոբ Օշականը անդրադարձել է Դ. Դեմիրճեանի «Վարդանանք» և Սոս. Զորեանի «Պապ թագաւորի» վէպերին՝ ասելով. «Խառնոր... կապար դարձաւ ձեռքերուս մէջ եւ աչքերս մտնեցին այլ բառակոյտը»: («Վարդանանքը»- Ս.Ա) (Օշական, Վկայութիւն մը, Բ տպագրութիւն, Պէյրութ, 1981. էջ 30): Զորեանի վէպի մասին Օշականը երկրորդել է՝ «Ի նչն էր որ կը միջամտէր որպէսիկ իրաւ, շքեղ տաղանդէ մը այլ բառակոյտը ծնէր» (էջ 31):

Օշականը գրական դադուր մեկերում մերժուել են քննադատական պատճուհիները, դասափաստական (վարժարականական) ճառադուրթիները և պոռագող հիացումները, որոնք ձեռքերում խանդավառությամբ հնչող գաղափարական «ձախողություններ» են ընդամենը: Հարցն այն է, եկեղեցաբար, որ Օշականը, չանուանելով, նկատի ունի խորհրդակապ պաշտոնական (կուսակցական) քննադատող թիվը:

Ինչ վերաբերում է վեպերի՝ փոխանքի և ձախողությունների մեկնաբանությունը, ապա պետք է ստել, որ Օշականի համար արուեստականության ինդիքն ինքնին մեթոդի էր համարում, ինչին, ըստ Օշականի, տուրք էին տուել Դեմիրճեանը՝ «Վարդանանքում», Ջորճեանը՝ «Պապ թագաւորում»: Պատմական վեպն, անշուշտ, ինչպես ցանկացած երկ, ըստ էության, «վկայութիւն է» և «խրաւ է», եթէ կրում է «հոգեխառնութիւն մը, ծաւալուն և հեռաւոր մտայնութիւն մը, ծանր յույզի, շատ ընդարձակ ու իրենց արմատները խորերը արձակող և գուցէ անկողնիդէն առնող ապրումներ, որոնք կը նստին երբեմն, հրաքուիքներ չենուած շոգեղէն տարիներուն նման դաշտին, հոս՝ հոգինեւրոն երեսին ու չեն մոռցուիր...» (էջ 5):

Եթե Օշականեան տեսութեամբ եւ չափանիշներով մեկնաբանելու լինենք Դմիտրեանի վէպը, ապա այդ դէպքում, իրաւ է «Վարդանանքը» փրկանք չէ, առաւել եւս՝ բառակոյտ...: Օշականը նոյն սկսբունքով մերժում էր եւ Չարենցի «Երկիր Նայիրին» այն իմաստով, որ գեղագիտականը մոռաձածկում

Արշակաւանը, որպէսզի, իր խօսքով ասած՝ «մենք լինենք մեր նեցուկը», իսկ Պապը՝ շարունակելով գերումած հօր գործը, ներքին բարենորոգումների տրամաբանութիւնը կապում է հպատակութեան գծի մերժման հետ, քանզի «օտարի օգնութեան յոյսը նման է ամպի. կարող է անձրեւ տալ եւ չտալ»: Կառուցելով «ներքին բերողը», հոգեւոր պատումանդանին, ինչպիսին Վարապետ թագաւորն է՝ օտարի դրածոյ, որ չգիտի իր մայր լեզուն, հեշտութեամբ ենթարկում է հռոմէացիներին: Իսկ հարեւան հփօր երկրները՝ Պարսկաստանը եւ Բիւզանդիան ինչպէ՞ս են պահում մեր երկիրը իրենց ձեռքում: Նախ եւ առաջ նրանց քաղաքականութիւնը հիմնուած է Հայաստանի ներքին հակասութիւնների հաշուառմամբ: Ըստ Զորեանի քաղաքագէտ հերոսների՝ Արշակի եւ Պապի, երկիրը պիտի կառուցել ներսից, վերածել երկիրը ամուր ամրոցի եւ պետականութեան, գահի իշխանութիւնը հփօրացնել, որպէսզի նախարարը չդաի՝ ամէն պահի կաշառուելով կամ վապելով հարեւան հփօր թագաւորի մօտ՝ ապաւէն փնտռելու եւ ապաստանելու. կառուցելու «ներքին բերողը», որպէսզի ապրել եւ ռամիկը չորոհուի: Պետական շահի այս նախանձախնդրութիւնը, որով հանդէս են գալիս Զորեանի եւ Դեմիրճեանի կերպարները, իւրատեսակ պատմական «իլլուստրացիա» (illustration) են, որոնք խորհրդանշում են հայի գոյաբանական էութիւնը: 40-60-ական թուականներին պատմութեան վերաբժեքաւորումը գործառոյթը ունի հիմքեր ինչպէս կոնկրետ Խորհրդային Հայաստանի, այնպէս էլ այսօրուայ Հայաստանի Հանրապետութեան գոյութեան հիմքում, որ մեզ համար, երեւի թէ բացառութեան կարիք քիչ ունի կամ բացառապէս ընկալելի է պատմութեան հոգեւոր կապի առումով՝ իբրեւ անտրոնիկի կենսագրութիւն, յարատեւ կենսամարտ...:

Այս տրամաբանութեամբ գեղարուեստական երկի գործառոյթը 5-րդ դարի պատմագիրներից մինչեւ Արովեանը, Բաճֆի եւ Մուրացան, մինչեւ նորագոյն շրջան՝ Դեմիրճեան եւ Զորեան, գեղարուեստորէն աւանդում հոգեբանութիւն է, որով պայմանաւորում է մեր ժողովրդի գոյութիւնը անվախճանական էութիւնը:

Պատմավիպասանն այս տրոհութեամբ մի կողմից գրագէտ է, երբ մարմնաւորում է իր հերոսին, ոչ թէ վերստեղծում պատմութեան մանկէներ, միւս կողմից՝ պատմութեան հանրագիտակ, որ ուսումնասիրում է, ստեղծում, լայն առումով՝ արարում: Դ. Դեմիրճեանի օրինակը ամենից հետաքրքրականն է այս առումով, որ հանդէս է եկել ոչ միայն իբրեւ գեղագէտ, այլ առանձին յօդուածներով անգամ հիմնաւորել իր ընտրած շրջանի պատմագիտական դրոյթները: Իր «Վարդանանց պատերապմը»¹ հետապօտութեան մէջ, «Վարդանանքի մասին»² եւ այլ յօդուածներում գրողը բանավիճելով պատմութեան, իր օպոնենտների (ընդդիմախօսների), ժամանակակիցների, պատմագիրների հետ, առաջադրում է մի քանի կարեւոր ստեղծներ, որոնք պատմաբանական տեսակէտից շատ բան են պարզում ինչպէս 5-րդ դարի, այնպէս էլ մեր ժողովրդի կենսահայեացքի էլքում, եւ որն անմիջականօրէն առնչւում է իր վէպի՝ «Վարդանանքի» հետ: Գլխաւոր դրոյթներից Դեմիրճեանը առանձնացնում է հետեւեալների. «Նախ՝ Հայաստանը իբրեւ պետականութիւն: Երկրորդ՝ նրա դիրքը իրեն շրջապատող պետութիւնների եւ ժողովուրդների մէջ:

Էր իրարը: Մինչդէռ Օշականի հայեցողութեամբ ճշմարիտ էր, պատկերաւոր ասած, կոսակարանային «յիշատակարանը» եւ ասում էր՝ «թող գէշ ըլլար գրում... բայց «սեւի լայն ու իրաւ վկայէր իր ժամանակը (էջ 5-6)» առիասարակ...: Ուրեմն, ինչպէս էլ հասկանանք ու «կռահենք» Օշականի դրոյթը՝ վերլուծելով Դեմիրճեանին ու Զորեանին, պէտք է համաձայնենք, որ «վարժապետական» քննադատութիւնը անբաժնութիւններ է սփռել եւ, ցարք, նրա «տեսութիւնը» աներում է այսօր, ուստի խնդիր ոչ թէ Օշականին «մերժել» ու անտեսելն է, այլ նրանով՝ գրականութեան դերի եւ գրական երկի ճիշդ ըմբռնումը եւ այն ժամանակի լայն համակարգում դիտելը, ինչը ծնում է «հոգեխառնութեան» եւ «հեռահաւ մտայնութեան» միմեանցով տարրալուծելով (կազմալուծելու) պարագայում, որ տրուում է մեծ տաղանդին եւ ընտրեալին...: Իսկ տաղանդ քէրն ունէին, ընտրեալ էին... Օշականի պէս միայնակները:

¹ Դ. Դեմիրճեան, ՍԳ, 3, 4, 5, 1943 թ. մարտ-մայիս

² Դ. Դեմիրճեան, «Մով. Հայաստան», 1952, հ. 10

Երրորդ՝ Հայաստանի օրիենտացիաների (orientation-ի) խնդիրը: Այնուհետև գալիս է Հայաստանի իշխանությունը ներկայացնող նախարարական տոհմերի այսպես կոչումով կուսակցականությունը խնդիրը: Այստեղ կենտրոնական Վարդան-Վասակեան՝ այսպես կոչումով՝ կուսակցականության խնդիրը:

Ապա՝ Վարդանանց պատերազմի ծագման եւ վախճանի հետ կապում խնդիրները: Եւ վերջապես՝ հայ ժողովրդի մասնակցությունը քաղաքական դեպքերին եւ նրա ապրելակերպին պատմական դարաշրջանին³:

Իւրաքանչիւր դրոյթ, որ գեղագիտորէն վէպում հիմնադրել է, վերլուծել հեղինակը, նախ իր պատմական բացատրությունն ունի, որոնք Եղիշէից, Փարպեցուց մինչեւ Գարագաշեան եւ Հրանտ Արմէն («Մարպանը եւ սպարապետը» գրքում) եղել են բանավէճի առարկայ: Այս բանավէճի շրջայում Դեմիրճեանը գտել է հիմնականը՝ ժողովրդի պատմության առարկայական հիմքը, որը պետք է գտնել Եղիշէի եւ Փարպեցու գեղարուեստական պատկերներում, հետեւաբար՝ եւ իր «Վարդանանքում»:

Գեղագետ եւ պատմագիր Դեմիրճեանը այս դէպքում իր նախնիների առանդների կողմն է, որի համար փաստը իրերի այսաշխարհային ընկալումն է, իսկ նրա խորքում կայ մի այլ ճշմարտություն՝ հոգեւոր ճշմարտություն: Վերլուծելով աղբիւրները, իր հերոսների պատմական վարքագիծը, Դեմիրճեանը գտնում է Վարդանի եւ Վասակի կերպարում, նրանց դիւանագիտական, ռազմագիտական, սուրառեզիակական կողմնորոշումներում ժողովրդի գոյության առեղծուածը, այն է՝ ինչպէս Հ-ի ինքնության, այնպէս էլ կուսակցականության, օրիենտացիայի բուն իմաստի եւ Աւարայրի ճակատամարտի եւ պատերազմի վախճանի հարցերի պատասխանները:

Ըստ այդմ՝ հայ ժողովուրդը մղում էր Հայրենական պատերազմ, որն ուներ ոչ միայն կրօնադաւանաբանական ուղղություն, այլեւ՝ գոյաբանական: Ուստի Վարդանի եւ Վարդանանց գործողությունները տրամաբանուած են այդ ելրագծով: Վարդանը իր էությանը ներառում է հայ ռամիկի, հայ հոգեւորականի, երկրի ապատության, ինքնության գաղափարը: Իր մէջ տրոհելով նրանցից իւրաքանչիւրի շահը, անհրաժեշտ պահին կարողանում է այդ շահերը նպատակաւորողել, երկրի գոյությունը պահպանել, փրկել նրա գոյության խարխիւր՝ ինքնությունը, կուլտուրան, ապատությունը: «Այն, ինչ աւանդ ենք առացել մեր նախնիներից, մեր հայրենիքը, մեր իշխանությունը, ապատությունը – դա չենք տալ ոչ ոքի»: Սա է ելրաբանական առաջին հանգոյցը, որով տրամաբանուած են Վարդանի դիւանագիտական միւս գործողությունները՝ սկսած Արտաշատի ժողովից, որտեղ Վարդանը մասնակցում է Յակեւրտին գրուելիք պատասխանին, Տիպրոնում՝ արեւաց արքայի պալատում, Անգղի ճակատամարտում, Աւարայրի դաշտում եւ այլն:

Ըստ վերը նշումով կառուցուածքի, որի իմաստը գնալով ծաւալում է վէպում գրողը, երեւում են նաեւ Վարդանի բոլոր գործողություններում: Պատերազմն անխուսափելի էր, ուստի 5-րդ դարում հօր Պարսկաստանը, որն իր գերիշխանությունն էր հաստատել մեր տարածքում, պետք է փակել նաեւ դիւանագիտական եւ սուրառեզիակական այն սահմանները, որտեղից Հայաստանին օգնական ուժ կարող էր գալ: Յոյները, որոնք կրօնակից են, այս դէպքում թույլ են՝ պետք է սատարէին հայերին: Ուստի Վարդանը դիմում է նրանց օգնությանը, թէեւ կանխատեսում էր, որ այդ օգնական ուժը չի լինելու: Երկրորդը՝ հարեան երկրները՝ Աղուանքը եւ Վրաստանը, որ ենթարկուելու էին նոյն հարուածին, բնական է, որ դաշնակից ուժ կարող էին դառնալ: Վերադառնալով Տիպրոնից, Անգղի ճակատամարտում ջարդելով պարսիկներին, Վարդանը նախապատրաստում է երկիրը գալիք ճակատամարտին: Նախապէս Ներշապուհ Արծրունտն ուղարկելով դէպի Ատրպատական, որտեղից կարող էին ներխուժել պարսիկները, Վասակին թողնելով Այրարատում, ինքը ճանապարհում է դէպի Աղուանք, որտեղից Յակեւրտը պիտի փակել հայերի թիկունքը: Հարուածելով այնուհետեւ Սեբուխտին, ապառազելով Աղուանքը, Վարդանը բացում է նաեւ ռազմավարական ճանապարհը՝ ճորա պահակը, որտեղից հոները արշաւում էին պարսիկների վրայ: Դաշնակցելով այնուհետեւ քոշանների եւ Աթըլի հետ,

³ Դ. Դեմիրճեան, Երկեր, հ. 12, Ե. 1985, էջ 312

վերադառնում է երկիր, ուր ձմեռելուց յետոյ պիտի մղուէր հիմնական ճակատամարտը՝ Աւարայրը:

Դեմիրճեանը այսօրինակ դիւանագիտութեամբ պատասխանում է մի հիմնահարցի, որ կուգորդուի է օրիենտացիայի գաղափարին: Եթէ աւանդաբար Վարդանանց մարտը կրօնադաւանաբանական պատերազմ է, ապա դա նշանակում է՝ նախ՝ այն իր հիմքով սերտօրէն առնչուի է հայ պետականութեան եւ ինքնութեան գաղափարին, եւ վէպի հոգեւորական եւ փիլիսոփայ կերպարները՝ Եփեմը, Եղիշէն, Խորենացին հայ պետականութեան յենարաններն էին: Միւս կողմից, նրանց պայքարը սերտաճելով ժողովրդի ինքնութեան պայքարին, այն հաշուի է առնուած իբրեւ հոգեւոր կողմնորոշում: Ինչու՞: Եթէ հայոց ինքնութիւնը ունի գաղափարական հիմք, ապա այն կուլտուրական ինքնութեան պայքար է քրիստոնէական դաւանաբանութեան միջոցով: Բայց դա բաւարար չէր եւ չէր էլ կարող լինել: Ըստ Դեմիրճեանի: Վարդանի եւ Վասակի քաղաքական եւ ռազմական դիւանագիտութեան մէջ գրողը յայտնաբերում է տարրեր, որոնք վկայաբանում են Վարդանի այն առաւելութեան մասին, որով պայմանաւորուած է իբրեւ պետական գործչի նրա տիպը: Իբրեւ օրինակ կարող է լինել հետեւեալը՝ Վարդանը դաշնակցում է եւ հեթանոս հոնէրի հետ եւ քուշանների, որոնք կարող էին այդ պահին ձեռնադրուի լինել երկրի շահերին, միաժամանակ պահպանել հայ կրօնի, այսինքն՝ կուլտուրական ինքնութեան շահերը: Հետեւաբար վէպում նա կերտում է ոչ թէ մարտիրոսի, այլ լուրջ պետական գործչի կերպարը:

Վասակն այս առումով տարողնուող տիպ է: Համեմատումը կարող է պարզել ճշմարտութիւնը, այսպէս՝ Վասակը երկրի առաջին դէմքն է, Վարդանը պատերազմել է պարսկաց բանակում, քուշանների դէմ մարտնչել, բայց երբ պարսիկները խախտում են մեր երկրի ստատուսը, նա իր բազմափորձ սուրը ուղղում է իր երկրի թշնամու դէմ, որի բանակում մկրտուել է նաեւ ինքը: Աւելին, եթէ երկրի շահը պահանջում էր, առերես հաւատափոխութիւն ընդունելով Տիգրանում՝ ժամանակ շահելու ակնկալութեամբ, հիմնաւորուած փաստ է, որով ժխտում է Վարդանի միագծութիւնը, աւարտուն, պատրաստի հայրենասէր տիպի գաղափարը:

Վասակը՝ իբրեւ եասկենտրոն պետական գործչի կերպար, հիմնաւորուած է իր գործողութիւններով: Նա վարում է ոչ թէ պարսկամէտ օրինաւորացի (կողմնորոշման) գիծը, այլ շարժում է դիւանագիտօրէն, երկրի ուժերը կազմալուծելու քաղաքականութիւն վարում: Ոչ առարկայական, պատմականօրէն սիւսլ այս ըմբռնումը, որ հաշուի չէր առել ոչ պատմութեան դասերը, ոչ էլ իր ժամանակի խաւերի շահերը՝ առաւել ցայտուն գործի դնելով՝ պետականութիւնը պահպանելու առումով, դատաւարաւորեցին նրան ձախողութեան: Աւելին, ժողովուրդը նրան ճանաչեց իբրեւ դաւաճան: Միւս կողմից, նրա քայլերը նպատակեցին յոյների հետ դաշինքը խլելուն, բիւզանդական հատուածի հայ նախարարների չէկոքութիւնը ապահովելուն, որպէսզի թշնամին՝ Պարսկաստանը, Վասակի դիւանագիտական քայլերը օգտագործի հայաստան երկրի ուժերը ջլատելու, ոչ թէ համախմբելու, որն այնքան անհրաժեշտ էր Վարդանին: Աւելին, Վասակը երկիրը գլորում էր քաղաքացիական պատերազմի անդունդը, որից դիւանագիտօրէն խոյս էր տալիս Վարդանը: Ուստի, եպրակացնում է Դեմիրճեանը. «ոչ պարսկական եւ ոչ էլ յունական օրիենտացիան, այլ իր ժողովրդի օրիենտացիա, պայքար՝ պաշտպանելու այն թեկույ կիսանկախ պետականութիւնը եւ հայ ժողովրդի ինքնորոշութիւնը, կուլտուրան: Ահա Վարդանի օրիենտացիան...»¹: Հետեւաբար եւ՝ ժողովրդի օրիենտացիան:

Այսպիսով, գրողը, ինչպէս Վարդանի տիպը վէպում, նրա վարքով քննում, վերալուծում, դատում է, նրանով է առաջ մղում ժամանակի այն հարցադրումները, որոնց շարքում, իբրեւ վերջինը, նշենք Աւարայրի ճակատամարտի վախճանի իմոյիւրը: Դեմիրճեանը «Վարդանանց պատերազմը եւ նրանց մղած ճակատամարտը» յօդուածում այն վերլուծում է մանրամասնօրէն, որը թէեւ դա չենք անի, սակայն կ'ընդգծենք այն պարմանալի ընդունակութիւնը, որով բնութագրում են հսկայական ռազմագիտութեան ինդիւիդների իմացութիւնը: Վարդանի եւ հայ ռազմական ուժերի դարաւոր տակտիկական

¹ Դ. Դեմիրճեան, Երկեր, հ. 12, Ե., 1985, էջ 329

արագ եւ անսպասելի յարձակումն է փոքր ռազմական ուժերով, արագ ետքաշումը եւ ակտիւ պաշտպանությունը, որով պայմանադրուած էր նաեւ Աւարայրի պաշտպանությունը: Թշնամին Նիւսալաուրտ Կորավարի գլխաւորութեամբ արշաւում էր երկրի սիրտը, սակայն Վարդանը իր Կօրքով եւ ժողովրդական ուժով հարուածեց, խոցեց թշնամուն, թէեւ ինքն էլ Կոհուեց, բայց պարսկաց բիւր բանակի եւ անմահների գնդին անակնկալի բերեց: Շատ է քննուել Աւարայրում յաղթուելու, ինչպէս եւ՝ միագիծ բարոյական յաղթութեան մասին, որոնք նոյնքան կեղծ են, որքան Վասակի պատմական արդարացումներ: Ինչպէս Աւարայրը, որ միօրեայ ռազմական գործողութիւն է, այնպէս էլ հայերի ետքաշուելը լեռներ եւ պարտիզանական պայքարը, նոյն ճակատամարտի դարաւոր շարունակութիւնն է, որն աւարտուել է թշնամուն խոցելով, հետեւաբար՝ ռազմական յաղթանակի արժէք ունի, որ պիտի աւելի լաւ հասկանան երկրի ռազմագէտները: Դեմիրճեանը այն համարում է «ակտիւ պաշտպանութեան ստրատեգիա», որի մասնակիցը ժողովուրդն է, հայոց պատմությունը, հայոց դարերը... այսօր՝ Արցախը:

Դեմիրճեանը «Վարդանանք» վէպը կերտել է առհասարակ կենսական հարուստ լիցքով: Ըստ Ս. Աղաբաբեանի այս վէպի «ստրուկտուրան»՝ «հող, հատիկ, հաց» միասնութեան առանցքն է, որ, Օշականի լեզուով ասած, «հոգեխառնութեան», դրամատիկական ապրումի եւ ժողովրդական կենսահայեացքի դարաւոր իմաստութեամբ է ծնուել: Ուստի՝ ««հողից» դէպի «հատիկ», «հատիկից» դէպի «հաց» ձգուող տարածությունը, - Աղաբաբեանի ճիշդ բնորոշմամբ, - ժողովրդական աշխարհի «տիեպերքն է»»,¹ ուր ապգային-քաղաքական եւ մարդկային գոյութեան կոշիւը միասնաբար ընկալում է, Իսահակեանի բնութագրմամբ, իբրեւ «ապստամբութեան, ապստ խղճի եւ կեանքի կոշիւ»:²

ՍՈՒՐԵՆ ԱՔՐԱՀԱՍԵԱՆ

¹ Ս. Աղաբաբեան, Հայ Խորի. Գրականութեան պատմութիւն, Երեւան 1986, էջ 389

² Տե՛ս անդ , էջ 389

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

Գէորգ Լոռեցի Եպիսկոպոսի Նամակը

Գէորգ Լոռեցի Եպիսկոպոսի (+1072) այս պատասխան նամակը ուղղուած է Ասորւոց Անտիոքի Պատրիարք Յովհաննէս Բաշուշանի (1064-1073), որ իր գրութեամբ քննադատած է Հայ եկեղեցւոյ քանի մը սովորութիւնները իբրեւ հակականոնական: Գէորգ Եպիսկոպոս հմտօրէն կը պաշտպանէ մեր եկեղեցւոյ հնաւանդ սովորութիւնները: Այս գրաբար-նամակը շահեկան ըլլալուն, զայն կը ներկայացնենք աշխարհաբար թարգմանութեամբ: Թարգմանութեան համար օգտագործած ենք գրաբար բնագիրը՝ առնուած Երուսաղէմ տպուած (1994) Գիրք Թղթոցէն:

Գիրք Թղթոցը Հայ եկեղեցւոյ կանոնական եւ դաւանաբանական պաշտօնական գրութեանց այն հաւաքածոն է որ սկիզբ առած է Անիի Հայոց Հայրապետանոցին մէջ եւ իր կազմութիւնը կը պարտինք Յովհաննէս Օձնեցի կաթողիկոսին (+728): 711 էջերէ բաղկացած այս Գիրք Թղթոցը կը սկսի Երուսաղէմի Մակար Հայրապետի (324-333) կանոնական նամակով՝ ուղղուած Հայոց Տէր Վրթանէս Եպիսկոպոսին: Գիրք Թղթոցի գրութիւնները ղետեղուած են ժամանակագրական կարգով, եւ Գէորգ Լոռեցիի այս նամակը ղետեղուած է 624-656 էջերու մէջ:

Նամակը երկար ըլլալուն, զայն բաժնեցինք ենթաբաժանումներու՝ Բաղարջ Հաց, Անապակ գինի, Ուաչ օրհնել, Օրուան սկիզբը, եւ, Մնունդ եւ Աստուածայայտութիւն, որպէսզի դիրին ըլլայ հետեւիլ այդ նիւթերուն:

Հայոց Տէր Գէորգ Եպիսկոպոսի եւ Հոգեշնորհ
իմաստասէրի պատասխան նամակը
Ասորւոց Յովհաննէս Պատրիարքին
(1064-1073)

Աստուածապարգեւ Տէր Յովհաննէս՝ Ասորւոց Հովտապետիդ եւ մեծապատիւ Պատրիարքիդ սիրոյ գրութիւնը եւ ողջոյնի նամակը կարգացի եւ՝ Աստուծոյ նուաստ ծառայ՝ Տէր Գէորգ Հայոց Եպիսկոպոս, եւ տեսնելով անոր մէջ սիրոյ արծարծումը, եւ ունեցայ մտքի զուարթութիւն եւ բերկրութիւն, եւ օրհնեցի բարեխնամ Աստուած, որ չպակսեցուց իր գթութեան ողորմութիւնը իր արարածներէն, այլ միշտ թափեց զայն որպէս առաւօտեան ցօղ եւ իբրեւ արեգակի լոյս, որով սրբուելով կը պայծառանան Անոր հաւատացող անձեր եւ կը բերկրին բազմաթիւ մարդիկ, եւ (այսպիսով) կը կատարուի Արարիչին սիրոյ կամբը մարդոց մէջ, որ ըսաւ, "Սիրեցէք զմիմեանս, որպէս եւ սիրեցի" (Յով. ԺԳ. 34), եւ դարձեալ թէ՛ "Որ սիրէ զիս զպատուիրանս իմ պահեցէ": (Յով. ԺԳ. 15, 21): Եւ Անոր պատուիրանները անոնք են, որ մարդիկ զիրար Հոգան Հոգեւոր սիրով եւ հաւանութեամբ (ընդունելով), մինչեւ որ բոլորս Հասնինք կատարեալ չափահասութեան՝ Աստուծոյ որդի Քրիստոսին, միաձին Բանը Աստուծոյ, որ ելաւ Հօրմէն՝ իր ծնողին կամքով եւ հաճութեամբ, եւ եկաւ սերմանելու մարդոց

որդիներու սրտերուն մէջ Հօր ճանաչողութիւնը, ինչպէս ինք կ'ըսէր "Ծանուցի զանուն քո մարդկան" (Յով. Ժէ. 6):

Արդ, բարի սերմանողէն ձեր Հոգիներու անդաստանին մէջ սերմանելու սուրբ Հաւատքի սերմերը՝ ուղիղ խոստովանութիւնը Սուրբ Երրորդութեան, ձեր սուրբ Հայրերուն եւ վարդապետներուն լեցուն եւ անթերի աւանդը կ'ընդունինք եւ կը պատուենք: Իսկ ձեր նորամուտ (եկամուտ) կարգերուն եւ օտարախորհուրդ թերի գործերուն վրայ կը տրտմինք եւ կը հեծենք, որոնք չստացաք Սուրբ Եփրեմէն, ոչ իսկ անոր նմանող ուղղափառ վարդապետներէն, ոչ ալ առաքեալներու եւ Սուրբ Հայրերու կանոնական հրահանգներէն, այլ՝ հերետիկոսներէ եւ սուրբ Հաւատքի գեղեցիկ սերմերը ապականողներէ, որոնք ջանացին մտնել եւ եղծանել գեղեցկութիւնը Աստուծոյ Հարսին՝ Ասորոց ձեր եկեղեցիին, որ չկարողացան դիմանալ ձեր գլխաւոր ուղիղ խոստովանութեան, սակայն այդ աւելորդ եւ անպատուական կարգաւորութիւններով չթողուցին զայն գեղեցիկ մնալ, որ արդարապէս իմացանք ձեր գրութիւններէն:

Բաղարջ Հաց

Որովհետեւ, գրած էիք Աստուծոյ Որդիին կենարար մարմինը խմորելու (թխսմորելու), աղելու, համեմելու եւ ձէթելու մասին. եւ յիշած էիք երկրի Հողէն ստեղծուած առաջին մարդը, եւ թէ, ըստ Ազամի այդ ստեղծման, չորս նիւթերէ կը պատրաստէք Քրիստոսի մարմինը, ջուրով՝ ըստ ջուրի խորհուրդին, ալիւրով՝ ըստ Հողի խորհուրդին, թխսմորով՝ ըստ օդի խորհուրդին, եւ աղով՝ ըստ կրակի խորհուրդին: Այսպիսով, դուք պատրաստած կ'ըլլաք մահականացու մարդու մարմին եւ ոչ թէ անմահ Աստուծոյ մարմին, որովհետեւ խմորի, ձէթի եւ աղի օրինակներով ապականելով Քրիստոսի մարմինը, դուք ծածկապէս ցոյց կուտաք որ Աստուծոյ մարմինը կրեց ապականութիւն: Վասն զի խմորունը չի կրնար ըլլալ կենդանական հաց, ինչպէս ցոյց կուտայ Սուրբ (Եփրեմ) Աստուածաբան Պասէքի մասին իր գրած ճառին մէջ, թէ "Ապա ուրեմն, եօթնօրեայ խմորուն հացը վերացաւ (թիւերու մէջ եօթը ամենէն խորհրդաւորն է), որ չատ կը յարմարի այս աշխարհին": Այսինքն, աշխարհը (դուրս եկաւ) Հինէն եւ քացախոտ չարութենէն, որ է մեղքը՝ առիթը մահուան եւ ապականութեան, որ անպատշաճ է յարել (կցել) Քրիստոսի մարմնին, որովհետեւ, Ան չմեղանչեց, եւ "Ոչ գտաւ նենգութիւն ի բերան նորա" (Եսայի ԾԳ. 9, Ա. Պետրոս Բ. 22): Եւ թէ ձեզմէ ո՞վ պիտի յանդիմանէ "զիս", (քանի որ) "Գայ իշխան աշխարհիս այսօրիկ եւ յիս ինչ ոչ գտանէ" (Յովհ. ԺԳ. 30): Հոն ուր մեղք չկայ, այնտեղ ինչպէ՞ս ապականութիւն ըլլայ. որովհետեւ, ապականութեան սկիզբը մեղքն է, եւ այն որ մեղքէ վեր է, ապականութենէ զերծ է: Ապականութիւնը բնութենէ չէ, այլ բնութիւններու այլայլութենէն է, որ Արարիչը վերացուց զայն բնութենէ, եւ դուք (թթ) խմոր խառնելով կ'ըսէք թէ Քրիստոսի մարմինը ախտաւոր էր, եւ ձեր այս ըսածին վկայ կը բերէք աւետարանի խօսքը թէ, "նմանեցաւ արքայութիւն երկնից խմորոյ" (Մատթ. ԺԳ. 33):

Արդ, եթէ արքայութեան կամ աւետարանի պատմութեան այդ օրինակը առնէք Քրիստոսի մարմնի խորհուրդին վրայ, պէտք չէ որ անտեսէք միւս օրինակները, որովհետեւ ան նմանուեցաւ ուռկանի, ծածկուած գանձի, մարգրիտի եւ մանանեխի, եւ դուք ասոնցմէ պէտք է առնէք, քանի որ ասոնց նմանուեցաւ: Դուք կ'ըսէք, պէտք է աղ ղնել, որովհետեւ Տէրը ըսաւ առաքեալներուն թէ, դուք էք երկրի աղը, եւ թէ Մովսէս պատուիրեց աղ խառնել զոհերուն, որովհետեւ Հին ատեն բաղարջը ձէթով կը բաղադրէին, աշտանակներուն մէջ ձէթ կը ղնէին, եւ (Նոյի) աղանին ձիթենիի տերեւ բերաւ: Վա՛յ մեծ մտակուրութեանդ, ըսել թէ աղանին ձիթենիի տերեւ բերաւ, (ուրեմն) պէտք է ձէթ ղնենք Քրիստոսի մարմնին

(Հացին), եւ կամ ըսել թէ պատշաճ է ձէթ դնել, քանի որ Հին ատեն բաղարջը ձէթով կը բաղադրէին, եւ կամ իմանալով, թէ Յոր ըսաւ, թէ "Ուտիցի՞ Հաց առանց աղի" (Յոր. 2. 6), (ուրեմն) պէտք է աղ դնել: Եւ այս ճրագը, տերեւը, կամ ձիթենիի ոստը, կամ հրէական զոհերու աղը եւ կամ բաղարջին ձէթը ի՞նչ խորհուրդ (ունին) Քրիստոսի մարմնին, անոնք անմիտ մանուկներու եւ չուարած մարդոց իմացումներ են, որոնք կը թողուն ճշմարիտ Բանը, որ Հացը առնելով ըսաւ. "Այս է մարմին իմ" (Մատթ. ԻԶ. 26). եւ մեծ զատկի երեկոյին, ուր բոլոր աւելորդ բաները կը ջնջուէին, եւ միայն բաղարջով եւ դառնիճով կը կերակրուէին. եւ Ան սեղանէն առնելով բաղարջը տուաւ եւ ըսաւ, "Այս ըրէք (իմ յիշատակիս)" (Ղուկ. 22 ; 19):

Դուք կ'ըսէք թէ, Անոր առածը խմորուն Հաց էր, եւ այդ կ'ըսէք անոր Համար որ այդ ժամանակուան եւ իշխանութեան տօները եւ օրէնքները վերացան եւ խափանուեցան: Արդ, ըստ ձեր կարծիքին, եթէ տօները խափանուած էին եւ օրէնքները վերացուած, ինչպէ՞ս ինք, Տէրը, կ'ըսէր, "Մի՛ Համարիք եթէ եկի լուծանել զօրէնս, այլ լնուլ" (Մատթ. Ե. 17). ո՞ր ջնջուած օրէնքն էր, որ Ան չէր ջնջեր, կամ ո՞ր գոյութիւն չունեցող օրէնքն էր, որ Ան կ'ամբողջացնէր, կամ ինչպէ՞ս հրէաներուն կ'ըսէր, "Յաթոռն Մովսէսի նստան դպիրքն եւ փարիսեցիքն" (Մատթ. ԻԳ. 2): Եթէ իշխանութիւններ չկային, ինչպէ՞ս աթոռներ կային, եւ եթէ տօներ չկային, ինչպէ՞ս իրենք, հրեաներ իսկ, կ'ըսէին, "Մի՛ ի տօնիս աստ, զի մի՛ խոռվութիւն լիցի ժողովրդեանս". եւ եթէ չկային տօներ, ինչպէ՞ս եւ ինք Պիղատոս, կ'ըսէր հրեաներուն, "Է՛ ձեր սովորութիւն արձակել ձեզ զմի ոք ի տօնի աստ" (Մատթ. ԻԷ. 17). եւ եթէ խափանուած էին օրէնքները, ինչպէ՞ս ան դարձեալ կ'ըսէր, "Առէք ի ձեզ, եւ ըստ ձերում օրինաց դատեցարուք" (Յով. ԺԲ. 31), եւ եթէ խափանուած էին տօները, ինչպէ՞ս Յովհաննէս աւետարանիչ շատ անգամներ կը պատմէ տօներու մասին. թէ "Տօն էր Հրէիցն եւ ել Յիսուս յերուսաղէմ" (Յով. Ե. 1), եւ դարձեալ թէ, "Ի վերջում աւուր մեծի տօնին կայր Յիսուս" (Յով. Է. 37), եւ դարձեալ, չարչարանքի ժամանակը ցոյց տալով, կ'ըսէր, "Էր ուրբաթ մեծի զատկին" (Յով. ԺԹ. 14), եւ դարձեալ, Հրեաներու մասին, կ'ըսէր, "Նոքա ոչ մտին յապարանս զի ուտիցեն զգատիկն" (Յով. ԺԸ. 28):

Իսկ եթէ կը կարծէք որ Հեթանոս Հերովդէս իշխանութիւնը ունենալուն Համար օրէնքը խափանուեցաւ, իմացիր նաեւ որ Հերովդէս իբրեւ Հեթանոս չվարուեցաւ, այլ իբրեւ հրեայ, ո՛չ իբրեւ Հակառակորդ օրէնքին, այլ իբրեւ խիստ օրինապահ. որպէսզի կարծուի թէ ան օրէնքը կը պահէր, իր կենդանի եղբոր կինը՝ կ'առնէր, որ օրէնքը կը հրամայէր առնել անոր մահուրնէն ետք, եւ այդ ալ անգաւակ մնացածին կ'ինը: Եւ Իսրայէլի տան ազգը խառնելու Համար, բազմաթիւ ցեղագրութիւններ հրեայ ազգին՝ այրեց, որ թերեւս Հնար ըլլար անգիտութեամբ Իսրայէլի տան ազգին մէջ Համարել իր ազգը: Իսկ եթէ Պիղատոս Հեթանոս էր, ան իբրեւ դատաւոր եւ Հարկապահանջ էր եւ ոչ իբրեւ Հակառակորդ կամ (օրէնքը) լուծող, այլ՝ (առաւել) եւս մեծարող, որուն վկայ է Յովհաննէս աւետարանիչ, որ կ'ըսէ, "Ի չարախօսել զնմանէ Հրէից առ Պիղատոս ոչ մտին յապարանսն", մինչեւ որ Պիղատոս զնաց անոնց մօտ, ոչ թէ Պիղատոս արհամարհելով օրէնքը տարաւ որոնք ներս իր մօտ, այլ ինք Հնազանդեցաւ օրինապահներուն, եւ ոչ թէ իր իշխանութեան սիրոյն զանոնք Հնազանդեցուց, եւ դարձեալ իր ըսելը թէ, "Առէք ի ձեզ, եւ ըստ ձերոց օրինաց դատեցարուք" (Յով. ԺԸ. 31): Եւ դարձեալ հրեաներ, որոնք կ'ըսէին թէ "Մեք օրէնս ունիմք ոչ սպանանել զոք" (Յով. ԺԹ. 7): Արդ, դուք ալ, ինչպէս Տէրը ըսաւ, պէտք էր քննէիք սուրբ գրութեանց միտքը, թէ կային օրէնքներ որոնք լուծուած չէին, կային եւ տօներ որոնք խափանուած չէին՝ մինչեւ օծեալ առաջնորդը, ըստ Դանիէլի մարգարէութեան, եւ ըստ իր Տիրոջ՝ որ ըսաւ,

“Ամենայն օրէնք եւ մարգարէք մինչեւ ցՅովհաննէս մարգարէացան” (Մատթ. ԺԱ. 13):

Արդ, ընենք մէջբերում այն ինչ որ ըստած է Հացի մասին, որովհետեւ, դուք կ'ըսէք թէ բաղարջը Հաց է չըսուիր, եւ ոչ ալ Հացը՝ բաղարջ: Սուրբ Մատթէոս աւետարանիչ կը գրէ. “Յառաջնում աւուր բաղարջակերացն մատեան առ նա աշակերտքն եւ ասեն, ո՞ւր կամիս զի պատրաստեսցուք քեզ ուտել զգատիկն”. եւ նա ասէ, “Երթայք ի քաղաքն առ այս անուն” (Մատթ. ԻԶ. 17-18). եւ երբ անոնք նա ասէ, “Երթայք ի քաղաքն առ այս անուն” (Մատթ. ԻԶ. 21): Եւ մատնիչի մասին անոնց, “Մի ոմն ի ձեռն մատնելոց է զիս” (Մատթ. ԻԶ. 21): Եւ մատնիչի մասին գրուածքը վերջանալէն ետք, դարձեալ կը շարունակէ (Մատթէոս) եւ կ'ըսէ, թէ մինչդեռ կ'ուտէին նախասաց բաղարջը՝ Հաց կը կոչէ զայն, զոր (Յիսուս) առնելով տուաւ անոնց:

Նոյնպէս եւ Մարկոս կը պատմէ. թէ բաղարջակերաց առաջին օրը որ զատիկի ոչխարը կը մորթէին, աշակերտները ըսին Անոր, “Ո՞ւր կամիս երթիցուք պատրաստեսցուք զի կերիցես զգատիկն, եւ առաքեաց երկուս յաշակերտաց իւրոց... եւ իբրեւ երեկոյ եղեւ, զայ երկուտասանիւքն Հանդերձ, եւ իբրեւ բաղմեցաւ եւ դեռ ուտէին, ասէ, ամէն (ամէն) ասեմ ձեզ զի մի ոմն ի ձեռն մատնելոց է զիս” (Մրկ. ԺԴ. 12,13,17,18). ապա (Մարկոս) վերստին կը շարունակէ եւ կ'ըսէ, “Եւ մինչդեռ ուտէին ա՛ռ Յիսուս Հաց գոհացաւ, երեկ եւ ետ նոցա եւ ասէ, այդ է մարմին իմ” (ԺԴ. 22). եւ ասոր Համար աւետարանիչը կրկին կը յիշէ Անոր ուտելը, որպէսզի դուք տարբեր տեսակ Հաց չկարծէք, եւ կ'ըսէ՝ այն Հացը որ բաղարջն էր, որ կ'ուտէին ըստ օրէնքի, զայն իսկ առնելով (Յիսուս) տուաւ անոնց:

Իսկ Ղուկաս կ'ըսէ, թէ եկաւ բաղարջակերաց օրը, եւ ապա կ'ըսէ, թէ երբ սեղան նստան, Յիսուս ըսաւ իր աշակերտներուն, “Յանկանալով ցանկացայ զայս պասէք ուտել ընդ ձեզ. եւ ընկալեալ բաժակ գոհացաւ եւ ասէ, Առէք զայդ եւ բաժանեցէք ի ձեզ, այսուհետեւ, թէ ոչ եւս արբից ի բերոյ որթոյ, մինչեւ եկեսցէ արքայութիւնն երկնից” (ԻԲ. 15-18): Արդ, աւետարանիչը յայտնապէս ցոյց կուտայ թէ բաղարջ Հացը առին, որ պասէքին կ'ուտէին օրէնքին Համաձայն, եւ Տէրը առնելով զայն ըսաւ, “Այս է մարմին իմ” (ԻԲ. 19), եւ ապա տրտմութեամբ կ'ըսէ, թէ “Ոչ կերայց ի սմանէ” (ԻԲ. 16):

Արդ, պէտք է Հաւատալ այս Հաւատարիմ վարդապետներուն (ուսուցիչներուն), որոնք կ'ըսեն թէ Ան առաւ բաղարջ Հացը, զոր կ'ուտէին (վերջին) ընթրիքի ժամանակ, որովհետեւ գրուած է թէ, “Յերկուց եւ յերից վկայից Հաստատեսցի ամենայն բան” (Մատթ. ԺԸ. 16), եւ ոչ թէ Հակառակասիրութեամբ դէմ ելլել աւետարանիչներուն, որոնք բաղարջակերաց ժամն ու ժամանակը ճշգրիտ ցոյց կուտան, եւ Տէրը իր առջեւ գրուած բաղարջը առնելով սեղանէն կ'ըսէ, “Այս է մարմին իմ”:

Եւ տակաւին կ'անճրկիք մտքով եւ չէք Հաւատար որ ըստած Հացը բաղարջն է, եւ կը խնդրէք (մեզմէ) ցոյց տալ թէ ո՞ւր բաղարջը կոչուած է Հաց: Տէրը ինք կը վկայէ ձեզի, որ պատուիրեց Մովսէսին եւ ըսաւ, թէ “Մի՛ պակասեսցէ Հաց ջերմ յերեսաց իմոց” (Յեսու Թ. 12), որ եւ շատ յայտնի է տխմարներուն (իսկ), թէ (Տէրը) ջերմ Հաց կոչեց բաղարջը: Եւ դարձեալ, Տիրոջ աւետարանին մէջ, երբ Հրեաներ կը մեղադրէին իր աշակերտներուն՝ չաբաթ օրը Հասկ կորզելուն Համար, Ան պատասխան կուտայ անոնց. թէ “Չիցէ՞ ընթերցեալ ձեր զոր արարն Դաւիթ յորժամ քաղցեաւ, զի՞արդ եմուտ ի տաճարն Աստուծոյ, եւ զՀացն դառաջաւորութեան եկեր, եւ ետ այնոցիկ որ ընդ նմայն էին” (Մատթ. ԺԲ. 3-4): Ահաւասիկ յայտնի եւ Հաստատուն վկայութիւն մը, որ Հինին եւ նորին մէջ բաղարջը Հաց է ըսաւ:

Արդ, պատշաճ չէ ձեռքի հակառակ կենալ Աստուծոյ եւ աւետարանիչներուն, եւ յանդգնութեամբ ըսել, թէ Հացը խմորուն էր: Եւ ինչպէ՞ս մէկը կրնայ խմորուն ըսել, որովհետեւ մարդը որուն տան մէջն էր (Յիսուս), հրեայ էր, որ աննշան մարդոցմէ չէր, ոչ ալ օրինազանց մըն էր, այլ շատ արդար էր, ինչպէս Ղուկաս ցոյց կուտայ, թէ "Ահա այդ մի Յովսէփ, որ էր նախարար" (ԻԳ. 50): Նախ իշխանութիւն ունեցող մէկն էր ան՝ ռամիկ մէկը չէր, եւ ապա՝ արդարութիւն ընող մըն էր՝ թէ "Այդ բարեգործ եւ արդար" էր: Եթէ այդ ասպնջականը այսպիսի մէկն էր, եւ անոնք որոնք հիւր էին՝ հրեաներ էին, եւ օրը բաղարջակերաց էր, ինչպէ՞ս մէկը կը յանդգնի խմորուն էր ըսել (Հացը), եւ կամ ո՞ր տեղէն կը բերէին այդ խմորունը: Եթէ ըսես քաղաքէն բերին այդ, ինչպէ՞ս կրնայ ըլլալ այդ, որովհետեւ բնակիչները հրեաներ էին եւ այնպիսի օրէնք ունէին, որ մինչեւ մուկերուն ծակերը կը խուզարկէին, եւ եթէ մէկու մը մօտ գտնուէր խմորունը, ան կը քարկոծուէր ժողովուրդէն:

Իսկ եթէ ըսէք թէ անոնք հեթանոսներ էին, քաղաքին մէջ ուրիշ հեթանոս մարդ չկար բացի միայն Պիղատոսը եւ իր զօրականները, եւ այն (նոր) եկողները, եւ վերադարձի սպասողները: Անոնք Հացի պատրաստութեան հոգ չունէին, այլ կը վճարէին իրենց առօրեայ պէտքերուն, եւ այդ հոգը գրեթէ հրէաներէն իսկ կը լրացուէր: Ապա եթէ մէկը գտաւ այդ խմորուն (Հացը), ըստ ձեր կարծիքին պիտի ըսեմ եւ ոչ ըստ ճշմարտութեան, թէ նախ ինք առնելով զայն կերաւ մեծ զատկի երեկոյին, որ այդ օր պէտք էր աւելի զգուշանալ, եւ ինք օրինազանց եղաւ եւ կը ստիպէր աշակերտներուն օրինազանց ըլլալ, ըսելով թէ "Առեք կերայք այս է մարմին իմ": Ուրեմն, մատնիչը (Յուդան) արդարացաւ, որովհետեւ մատնեց օրինազանցը, եւ ան իսկական մատնիչ չէ, այլ՝ նախանձախնդիր մը, ինչպէս Եղիա (Մարգարէն): Եւ հրեաներ աստուածասպաններ չեն, այլ աստուածասէրներ, քանի որ օրէնքը լուծողը սպանեցին: Եթէ այդ այդպէս էր, (ուրեմն) Յովսէփ արդար չէր, այլ՝ յանցաւոր, որովհետեւ այդպիսի (օրինազանց) մէկը կ'ընդունէր իր տան մէջ՝ տօնին օրը, եւ օրէնքի վրէժխնդիր չէր ըլլար: Բայց այդպէս չէ. որովհետեւ, աւետարանիչ վկան արդար կը կոչէ զայն, եւ (այդ ալ) շատ արդար. եւ Տէրը թշուառական կը կոչէ մատնիչին, թէ "վա՛յ մարդոյն այնմ յոյր ձեռն որդին մարդոյ մատնեսցի" (Մատթ. ԻԶ. 24). եւ հրէայ սպանողներուն կ'ըսէ, "Ձի՞ խնդրէք զիս սպանանել, որ զճշմարտութիւնն ձեզ խօսեցայ" (Յովհ. է. 20, Ը. 40):

Ապա եթէ չէք իմանար ճշմարտութիւնը, կը ծառայէք գիրին, եւ կը կերակրուիք չպատրաստուած կերակուրով (խոտով), անբաններու նման, եւ խմորունը Հաց է կ'ըսէք: Հարց տամ ձեզի, անունը բնութենէ՞ է թէ եղելութենէ: Գիտեմ որ չէք կրնար ըսել թէ անունը եղելութենէ է, որովհետեւ եղելութիւնը բնութենէ յետոյ է: Ինչպէս "բանաւոր մարդ" կոչումը բնութենէ է. իսկ "քարէ մարդ"ը եւ "փայտէ մարդ"ը եղելութեան (արդիւնք) է: Այսպէս եւ բնական "Հաց" անունը բնութեամբ է, որ բաղարջի ձեւը Հացն է, չպատրաստուած ցորենը Հաց եւս կը կոչեն, եւ ոչ թէ եղած խմորին, որովհետեւ խմորը եղելութիւն է, որ բնութեան այլայլութիւնը եւ ապականութիւնն է, որ ո'չ բնութենէ եւ ո'չ զօրութենէ խմոր է, այլ՝ վատախառնուրդներէ, այսինքն՝ բնութեանց եւ զօրութեանց ապականութիւններէն, որոնք շատ հեռու են Քրիստոսի մարմնէն: Իսկ եթէ ըսէք, ինչպէս առաջ ըսիք, որ Քրիստոսի մարմինը կը պատրաստէք չորս նիւթերէ՝ ալիւրէ, ջուրէ, խմորէ եւ աղէ, մի՞ անտեսեք այդ նիւթերուն որակը, այլ պէտք է առնէք չորս այլ այլանման նիւթեր եւ խառնէք միւսներուն հետ, որպէսզի ըստ ձեզի, կատարեալ ըլլայ Քրիստոսի մարմինը:

Իսկ եթէ ըսէք որ նիւթերուն որակը ըստ պատահականի է, եւ պէտք չկայ ուրիշ այլ չորս առանձին նիւթերու, ապա, ուրեմն, ձեզի աւելորդ կ'ըլլայ գործածել

աղը կրակի խորհուրդով եւ (թթ) խմորը օգի խորհուրդով, որովհետեւ, կրակը եւ օդը նուրբ (մաքուր տեսակ) են եւ մօտ են որակաւոր ըլլալու, եւ կը բաւէ որ ալիւրը եւ ջուրը գործածէք հողին եւ ջուրին խորհուրդներով: Ապա թէ ոչ, եթէ պատրաստէք Քրիստոսի մարմինը այդ չորս նիւթերով, առնելու էք նաեւ այլանման նիւթեր ա՛յլ որակով եւ միացնէք զանոնք չմիաւորուածներուն, ապա դնէք ձեր այդ ձէթը, որ նշան է սիրոյ, (այդպիսով) պատրաստած կ'ըլլաք ոչ թէ Աստուծոյ եւ ապրեցնող մարմին, այլ՝ մահկանացու մարդու մարմին, ո՛չ անապական Աստուծոյ մարմին:

Արդ, հաւատացեալներուն եւ ճշմարիտ քրիստոնեաներուն համար պատշաճ է որ Քրիստոսի գործող մարմինը եղած չըլլայ մարդկային հասկացողութեամբ, ինչպէս որ Աղամ չորս նիւթերէ ստեղծուեցաւ, որոնցմէ իւրաքանչիւրը պարզ ցոյց տրուած չէ, որովհետեւ, Մովսէս միայն հող առաւ կ'ըսէ, "Առ Տէր Աստուած հող յերկրէ", եւ մնացեալներու մասին կը լռէ: Այլ պատշաճ է հաւատալ աւետարանիչներուն, որոնք ստոյգօրէն ցոյց կուտան ժամանակը, օրերը եւ ժամը: Ժամանակը՝ զարնանային գիշերահաւասարէն ետք առաջին ամսուան լուսնի 14-ն էր, որ գառը կը մորթէին, եւ օրերը՝ բաղարջակերաց օրերն էին, եւ ժամը՝ Պասէքի երեկոյեան ժամն էր, որ Հրեաներուն տօնն էր, եւ իրենք (հաւատացեալները) հրեաներ էին, եւ այդ ժամանակ անկարելի էր որ տարբեր տեսակ հացի համար խնդիր ըլլար եւ օրէնքը լուծէին, եւ զԱյն խաչը հանողներ նոյնիսկ չէին յանդգներ այդ ընել, ուր մնաց հաւատացեալներ ընէին: Այսքանը բաւ կը համարենք այս մասին:

Այժմ գանք ձեր կողմէ եղած զրպարտութեան որ կ'ըսէք թէ ո՛ւր մնաց մեր բաղարջը որ չնորոգուեցաւ, ըստ Պօղոս (առաքեալի) խօսքին թէ "Հինն անց" ըսաւ (Բ. Կոր. Ե. 17): Կը հարցնես թէ ո՛ւր մնաց բաղարջը, բայց դուք ըսի՞ք թէ ո՛ւր մնաց ձեր աղը, որ Հին ատեն զոհերուն հետ կը գործածէին, որ առնելով զայն կը խառնէք Քրիստոսի մարմնին մէջ, թէպէտ ոչ յայտնապէս, (ըսելով թէ) Քրիստոսի մարմինը անհամ, անկատար էր եւ դուք զայն կատարեալ կ'ընէք. կամ ո՛ւր մնաց ձեր ձէթը, որ Հին ժամանակ կը գործածէին. եւ կամ ո՛ւր մնաց ձեր ազգայիններուդ ըրած հրէական անխտիր խառնածները: Շատ թանձրամիտ էք, բայց կը դիջիմ մեկնել (առաքեալի) այդ խօսքը: Գիրքեր, սովորաբար, Հին կը սեպեն (գիտեն) մեղքը, մեզ հինցնելուն համար, եւ այսպէս շատ անգամ Հին կ'ըսուէր մարդը, եւ մեղքը կը կոչէին Հին Աղամ, ինչպէս նոյն ինքն առաքեալը կ'ըսէր թէ "Ձայս գիտասջիք զի Հին մարդն մեր խաչակից եղեւ նմա" (Հռոմ. Զ. 6): Նոյնպէս, այստեղ ալ, որ կ'ըսէ, թէ "Հինն անց", ըսել կ'ուզէ՝ մեղքին իշխանութիւնը եւ ծառայութիւնը, ինչպէս նաեւ կ'ըսէր իսկ թէ Աստուծոյ շնորհքը ծառայ էր մեղքին, եւ դարձեալ թէ՝ "Ազատեալք ի մեղաց ծառայեցէք արդարութեանն" (Հռոմ. Զ. 18):

Իսկ եթէ իմանաք այդ խօսքը ըստ օրէնքներու, առաքեալը չըսաւ թէ անոնք պիտի անցնին, որ աստուածային ձեռքը փորագրեց զանոնք, որոնց համար Տէրը ըսաւ պիտի լրացնէր եւ ոչ թէ լուծէր զանոնք: Բայց առաքեալը ըսաւ որ օրէնքներէն ոմանք պիտի անցնին, այսինքն՝ շարաթապահութիւնը, թլփատութիւնը, զոհերը, ձենձերը, օրերու խտրութիւնը, մեծերուն (ծերոց) եւ դպիրներուն մարդկային աւանդութիւնները, վրէժխնդրութիւնը, աչքի տեղ աչքը, ակոյալի տեղ ակոյան: Օրէնքներէն ասոնք են որ պիտի անցնին ըսաւ, եւ ոչ թէ մեծ պատուիրանները՝ Աստուած եւ ընկերը սիրելը, չսպանելը, չգողնալը, չչնալը, երդում չընելը, ծնողներ պատուելը: Եւ անոնք որոնք կը պատուեն եւ կը պահեն ասոնք, հրեաներ են, իսկ անոնք որոնք չեն պահեր ասոնք, անոնք հեթանոսներ եւ Աստարտէի երկրպագուներ են:

Անապակ Գինի

Արդ գանք ջուրին, որ սխալ մտքով կը խառնէր զայն Քրիստոսի անապական արեան մէջ, եւ կ'ըսէր թէ Յովհաննէս աւետարանիչ կը յիշէ զայն խաչելութեան ժամանակ, թէ "Ել ի կողից նորա արին եւ ջուր" (ԺԹ. 34), որ եկեղեցիներու մէջ կը կատարուի ի յիշատակ մահուան, ինչպէս որ ինք ըսաւ, թէ՝ այս ըրէք իմ յիշատակիս համար: Վայ՛ ձեր անտեղի, անխելք խօսքերուն: Հիմա ինծի ըսէք թէ ո՞ւր ըսաւ "Ջայս արարէք" (Ղուկ. ԻԲ. 19), խաչի՞ն վրայ թէ վերնատան մէջ. կամ թէ առաքեալը (Պօղոս) որ ըսաւ, "Ջայս արարէք" (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 24), միթէ ջուրն էր այդ, որ ըրէք ըսաւ, եւ թէ այդ բանը միայն ձեզի՞ յայտնուեցաւ, եւ աւետարանիչներէն ծածկուեցաւ, եւ (կամ) թէ Պօղոս (առաքեալ) անգիտացաւ, երբ ըսաւ թէ, այն գիշերը որ Տէր Յիսուս Քրիստոս կը մատնուէր, Ան առաւ հացը, գոհացաւ, նոյնպէս եւ (առնելով) բաժակը ըսաւ, այս է իմ արինս: Եւ կամ, դուք ո՞ր մէկ խորհուրդը յիշատակ կը կատարէք Տիրոջ մահուան. Անոր կողմէ վերնատան մէջ ըսուածը՝ հացը եւ գինին, թէ խաչին վրայ չըսուածները՝ ջուրը եւ արինը: Որովհետեւ, խաչին վրայ Ան չըսաւ թէ այն ինչ որ կը տեսնէք իմ վրաս, զայն ըրէք (յիշատակիս համար), եւ վերնատան մէջ ուր այդ խօսքը ըսաւ՝ ջուր չառաւ, այլ հացը առնելով իր մարմինն է ըսաւ, եւ բաժակը՝ որթատունկի բերքով (գինիով), իր արինն է:

Եւ դարձեալ, որպէսզի կարենայ այդպիսի կարծիքներ վերացնել, Քրիստոս վերստին կ'ըսէ, թէ "Ոչ եւս արբից ի բերոյ որթոյ" (Մատթ. ԻԶ. 26), որ Կոստանդնուպոլսոյ Եպիսկոպոսապետ Յովհան Ոսկեբերան կը մեկնէ, թէ որթատունկի բերքէն ըսելով, Ան յանդիմանած կ'ըլլայ միւս չար հերձուածողները, որոնք ջուր կը դնեն Ս. Հաղորդութեան մէջ, եւ Գրիգոր Նիսացին, Բարսեղի եղբայրը, կրպակաւորներ կը կոչէ այնպիսիները, որոնք ջուր կը խառնեն գինիին հետ, եւ անոնք աստուածային բաներու կամեցողներ չեն. եւ մեծ մարգարէն Եսայի կանուխէն կ'ամբաստանէ (այդպիսիները), թէ "Ձեր վաճառականները ջուր կը խառնեն գինիին հետ": Իսկ եթէ ձեզի աւելի բան յայտնուեցաւ քան աւետարանիչներուն, առաքեալներուն եւ Սուրբ Հայրերուն, եւ դուք վերացած մտքով Պօղոսի (առաքեալի) հետ դրախտ մտաք, եւ հոն Տիրոջ կողմէ այս բաները ձեզի աւանդուեցաւ, թէ պէտք է որ հացին (թթ) խմոր, աղ եւ ձէթ խառնել, եւ բաժակին մէջ՝ ջուր, որովհետեւ իմ (Քրիստոսի) մարմինս քացխած խմորն է, եւ արինս՝ ջուրով ապականած բաժակն է, որ այն ժամանակ չկարողացայ ըսել այդ:

Արդ, եթէ այս բաները ձեզի յայտնուեցան, եւ դուք հասկցող եղաք Աստուծոյ անհասանելի խորհուրդներուն, պէտք չէ որ անգէտ ըլլաք Աստուծոյ միւս շատ մը անճառելի խորհուրդներուն: Ըսէ՛ք, ի՞նչ է տարբերութիւնը Աստուծոյ դատաստաններուն, հետազօտէ Անոր անհետազօտելի ճանապարհները, պատմէ՛ Անոր գալուստի օրուան մասին, որովհետեւ այդ ծածկուեցաւ անոնցմէ: Ապա եթէ ասոնք չյայտնուեցան ձեզի, եւ դուք հետեւելով ձեր կամքին եւ ոչ Աստուծոյ, կը կատարէք այն որ խաչին վրայ եղաւ եւ ոչ թէ այն որ վերնատան մէջ ըսաւ Ան, եւ կ'ըսէք (պէտք է) ապականել (Հաղորդութեան) խորհուրդի բաժակը, ինչպէս հացը: Արդ, դուք նախ եղէք զինուոր եւ, յետոյ, սուր առէք, թերեւս եւ գեղարդ իսկ, եւ խորհուրդի պահուն սաստկութեամբ խոցեցէք Քրիստոսին, եւ սկիհին մէջ նախ ջուրը դրէք եւ ապա գինին, որովհետեւ, (խաչելութեան) ժամանակ այսպէս նախ ջուրը դրէք եւ ապա արին (հոսեցաւ), "Ել ի կողից նորա ջուր եւ արին", եւ ոմանք ջուր եւ ապա արին (հոսեցաւ), "Ել ի կողից նորա ջուր եւ արին", եւ ոմանք կ'ուտեն զայն քաւութեան կամ դատապարտութեան համար, իսկ ձեզի համար բոլորովին դատապարտութիւն է, որովհետեւ զինուոր էք եւ ոչ քահանայ, Քրիստոսը անարգող եւ չպատուող:

Արդ մէջբերենք եւ բացատրենք աւետարանիչներուն խօսքը՝ թէ ջուր եւ արիւն ելաւ Տիրոջ կողերէն, ըսելով, ոչ թէ ջուրին խորհուրդը օրինակելով պէտք է արիւն դնել (աւելցնել), այլ պէտք է մարդիկ Հաւատան ինծի (Քրիստոսի), նախ ջուր դնել (աւելցնել), այլ պէտք է մարդիկ Հաւատան ինծի (Քրիստոսի) արիւնովս: մկրտել զանոնք աւագանին ջուրով, եւ ապա կերակրել իմ (Քրիստոսի) արիւնովս: եւ դարձեալ, յայտնապէս ցոյց տալով Անոր մարմնով մեռնիլը եւ աստուածութեամբ կենդանի մնալը, կը կշտամբենք զանոնք, որոնք կ'ըսեն թէ մարդկութիւնը (Քրիստոս մարդը) կրեց չարչարանքները եւ իր աստուածութեամբ չհաղորդուեցաւ անոնց: եւ դուք այդ մարդոց իսկ կ'աշակերտիք այդ խորհուրդներուն կատարումով, որովհետեւ, ջուր դնելով, անոր մահը պատուած էք ըլլար, այլ կը խոստովանիք որ անոր մարմինը ապականացու էր, ինչպէս եւ հացին խառնելով՝ մարմինն ապականութիւնը: Այսպիսի կատարումներ ուղղափառի մը (գործեր) չեն, այլ՝ մարդադաւան երկաբնակ խոստովանողի որոնք կ'ըսեն թէ լոկ (Քրիստոս) մարդը չարչարուեցաւ, եւ Աստուած չարչարակից չեղաւ անոր: եթէ այդպէս եղած ընդունինք, Ադամ փրկուած չեղաւ, ոչ ալ մեղքը լուծուեցաւ, ոչ ալ անէծքը վերացաւ, եւ մենք այդպիսով մեղքի եւ անհաւատութեան մէջ մնացած եղանք:

Իսկ խառնի ժողովին համար, կ'ըսէիք թէ ժողովականներ միայն բաժակի խօսքը բերին (Ս. Հաղորդութեան) խորհուրդի խօսակցութեան ընթացքին, որ պատշաճ չհամարեցիք քննել զայն, այլ հրամայուեցաք ջուր դնել: Արդ, այդ ժողովականները, ոչ թէ աննշան (դոյզն) մարդէ մը սորված էին, այլ Սուրբ Եփրեմէ (Նուրիէ), եւ այլ ուղղափառ վարդապետներէ, եւ դուք Հաւատարիմ եւ զգաստ վերակացուններուն պատճառով պահեցիք զայն մինչեւ ձեր ժամանակները, եւ դուք ձեր տգիտութեամբ այդ եւս կ'աւրէք, քաղկեդոնականներուն ըրածներուն հետեւելով, որ ձեր մէջ սերմանեց այն գիշերագող որոմնացանը, դաժան եւ դառնագոյն բխումներու աղբիւրը՝ Բարսուժա, որ նախ աշակերտեցաւ Նեստորին, որուն համար Հալաժական եղաւ Անտիոքի եւ Հոռմի մէջ, եւ Հոռմէն՝ Եփրատոս: Ան չըջեցաւ այդ երկրի մէջ, եւ ամբարտաւանօրէն պտտելով երկրի վրայ, հասնելով Հաստատուեցաւ ձեր սահմանին մէջ, եւ այդ տեղէն իր հերետիկոսութեան քամին հարուածեց ձեր սուրբ եկեղեցւոյ հաւատքին, կարգերուն եւ նուիրագործութիւններուն հաստատուն հիմքը, որ շատ աշխատանքով եւ մեծ ջանքով պահեցիք մինչեւ երանելի Արքիեպիսկոպոսին ժամանակները: եւ անկէ ետք, լաւը չընտրող եւ ուսումնատեսաց մարդիկ իրարու ետեւ յաջորդելով, չզգուշացան Ասորոց եկեղեցիի գեղեցիկ գանձին եւ նուիրագործութիւններուն, եւ անոնք կամաց կամաց գողցուեցան գանակոծող գայլի վնասակար գաղձէն՝ որ յիշեցինք առաջ:

Խաչ Օրհնել

Արդ, դառնանք ձեր հարցումին, որ խաչ օրհնելու մասին է, որովհետեւ, կ'ըսէք թէ Քրիստոս հրամայեց աշակերտներուն՝ մկրտել, եւ արքայութեան որդիներ ընել, եւ Պօղոս առաքեալ (կ'ըսէ) թէ, դուք որ մկրտուեցաք Քրիստոսի մէջ, դուք Քրիստոս հագաք, ուրեմն, խաչը եւ կոչնակը Քրիստոս հագած են, եւ կամ արքայութեան որդիներ են: Արդ, ըսէ՛ք, Տէրը որո՞ւ համար մկրտել ըսաւ, եւ կամ առաքեալը որո՞նց համար ըսաւ հագնիլ Քրիստոս. ո՞չ արդեօք մտաւոր եւ բանական մարդոց, եւ ոչ թէ անշունչ նիւթերուն՝ քարին եւ փայտին համար: Նոյնպէս եւ արքայութեան որդիներ ըլլալ կ'ըսենք ոչ թէ անշունչ նիւթերուն, այլ՝ մարդոց որդիներուն, որոնք կը ծնին ջուրէն եւ (Սուրբ) Հոգիէն:

Բայց մենք, որ խաչը կ'օրհնենք եւ անոր վրայ կը թափենք ջուր եւ գինի, ոչ թէ արքայութեան որդիներ կ'ըսենք քարը եւ փայտը, այլ՝ Քրիստոսի խաչին

օրինակը կը տպաւորենք (կը պատկերենք) անոր վրայ, ինչպէս որ այն ատեն մահուան առիթ սուրբ փայտն էր, որուն վրայ գամուեցաւ Բանն Աստուած, որ բանալով իր կողին աղբիւրը, անոր վրայ թափեց իր մարմնին ջուրը եւ արիւնը, եւ ապա անսուրբը սրբացաւ, եւ մահուան պատճառը՝ եղաւ կեանքի պատճառ: Նոյնպէս եւ մենք, առնելով Քրիստոսի խաչին օրինակը, անոր վրայ կը տպաւորենք (կը դրոշմենք) անոր (խաչին) խորհուրդը, որպէսզի Հաւատացեալներուն երկրպագութեան Համար այդ չըլլայ լոկ քար եւ փայտ, Հեթանոսական եւ դիւական, որովհետեւ, անոնք որոնք կ'երկրպագեն խաչին առանց Քրիստոսի խորհուրդը եղած անոր վրայ, արդարեւ արարածի (ստեղծուած, չինուած բանի) կ'երկրպագեն, եւ ոչ թէ Արարիչ Աստուծոյ: Եւ ինչո՞ւ Համար անարժան կը թուի քեզի միւռոնը խաչին մօտեցնելը: Քրիստոս խաչին վրայ գամուեցաւ եւ անարժան չՀամարուեցաւ, այլ Ան սրբացուց եւ պահպան տուաւ զայն Հաւատացեալներուն. (Ուրեմն), ի՞նչ վնաս կայ եթէ միւռոնը կը մօտեցնենք խաչին:

Եթէ դուք բաւական կը Համարէք մէկ խաչը եւ մէկ պատարագը եւ անոնցմով օրհնուեցան (կ'ըսէք) բոլոր խաչաձեւերը եւ պաշտելիք են, ապա եւ Քրիստոս մէկ անգամ ըսաւ, "Այս է մարմին իմ", (ուրեմն) բոլոր Հացերը քեզի Համար Քրիստոսի մարմին են: Ան մէկ անգամ ըսաւ Պետրոսին, "Դու ես վէմ, եւ ի վերայ այդը վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ" (Մատթ. ԺԶ. 18), ուրեմն, ձեզի Համար ամէն տուն եկեղեցի թող ըլլայ: Ան մէկ անգամ երիցութեան իշխանութիւն տուաւ առաքեալներուն, ուրեմն, բոլորը ձեզի Համար թող երէցներ եւ եպիսկոպոսներ ըլլան առանց ձեռնադրութեան: Եւ որովհետեւ Քրիստոս մէկ անգամ զոհուեցաւ եւ սրբացաւ, ուրեմն, ձեզի Համար բոլոր զոհերը՝ Հրէական եւ Հեթանոսական, պատարագ են: Եւ որովհետեւ ան մէկ անգամ զոհուեցաւ եւ սրբացուց խաչը, ուրեմն, ձեզի Համար բոլոր խաչաձեւերը պաշտելի են. առաջինը, Եզեկիէլ (մարգարէի) կառքն է եւ անոր չորս անիւները, որովհետեւ, անոնք խաչաձեւ էին, ապա այս աշխարհը, որովհետեւ չորս կողմեր ունի, օղը եւ տարրերը (Ջուր, Հող, կրակ), եւ նոյնիսկ մարդը, որովհետեւ խաչաձեւ է: Պէտք է որ դուք պաշտէք աստղերու բազմութիւնը, որովհետեւ խաչաձեւ են, պէտք է որ երկրպագէք ձուկերուն եւ թռչուններուն, որովհետեւ խաչաձեւ են. պէտք է պատուենք նաեւ օդի (չնչառութեան) պատկերաւոր նիւթերը կամ Հագուստները, որովհետեւ անոնց վրայ դրոշմուած է խաչի նշանը: Զեր կողմէ պէտք է պաշտուին էշերու սերունդը՝ վայրենի թէ ընտանի, որովհետեւ, անոնք յայտնապէս իրենց թիկունքին վրայ կը կրեն խաչաձեւ նշան, եւ ապա գալով վայրի տունկերու անտառը, եւ կամ տուններու ծառնոցը, որովհետեւ խաչանմաններ չատ կան Հոն, զանոնք կը պաշտէք եւ կը պատուէք ոչ իբրեւ Քրիստոսի խաչ, այլ իբրեւ Արամազդի կաղնի:

Իսկ եթէ ըսէք թէ արհեստաւորի ձեռքով առարկան ձեւաւորուած ժամանակ կը սրբացուի, ուրեմն, նախ արհեստաւորը պաշտելի է եւ ապա գործիքը՝ ուրագ ըլլայ այդ թէ ուրիշ բան, ապա յետոյ խաչը: Եւ եթէ ձեր արհեստաւորը, որուն արհեստը խաչ կը շինէ, պաշտելի եւ պատուելի է, ի՞նչ վնաս կայ իմ Աստուած յիշելս, երբ որ Ան խաչին վրայ է, կամ ջուր թափելս՝ Ջուրին օրինակով, եւ կամ գինի՝ Քրիստոսի արեան օրինակով, եւ միւռոն՝ Քրիստոսի օրինակով: Եթէ ես ասոնք չստացայ առաքեալներէն եւ կանոններէն, եւ ուրեմն մեղադրելի են, իսկ ձեր ասոնք չստացայ առաքեալներէն եւ կանոններէն, եւ ուրեմն մեղադրելի են, իսկ ձեր աղելը, Համեմելը կամ ձէթելը Քրիստոսի մարմինը (Հացը) իբրեւ փտած եւ աղելը, Համեմելը կամ ձէթելը եւ ո՞ր կանոններէն ստացաք, եւ եթէ ապականած վէրք, ո՞ր առաքեալներէն եւ ո՞ր կանոններէն ստացաք, եւ եթէ ատոնք ձեզի Համար ճիշդ են, իմ ալ խաչը միւռոնելը մեղք չէ:

Օրուան Սկիզբը

Արդ, գանք օրուան սկզբնաւորութեան եւ գիշերը ցերեկէն աւելի երէց (առաջ), եւ խաւարը լոյսէն երէց ընելու մասին, եւ ըսել որ երեկոյն սկիզբն է օրուան: Դուք կ'ըսէք թէ այդպէս ըսել սովեցաք Քրիստոսի խօսքէն, որ ըսաւ թէ. "Որպէս եղեւ Յովնան ի փոր կիտին գերիս տիւս եւ գերիս գիշերս, նոյնպէս պարտ է լինել որդւոյ մարդոյ ի սիրտ երկրի գերիս տիւս եւ գերիս գիշերս" (Մատթ. ԺԲ. 40): Լինել որդւոյ մարդոյ ի սիրտ երկրի գերիս տիւս եւ գերիս գիշերս, եւ ձեր խօսքը հակառակ է Ահաւասիկ ձեր բերանը ձեզ կշտամբելով կը յանդիմանէ, եւ ձեր խօսքը հակառակ է ձեզի, որ զայն յառաջ կը բերէք եւ չէք իմանար: Ուրեմն, Տէրը ո՞ր մէկը ըսաւ առաջին, ո՞չ արդեօք ցերեկը (զտիւն) քան գիշերը, որ չփոթելով զանոնք կը սորվեցնէք ի վնաս ձեր անձին եւ ի կորուստ ձեզի աշակերտողներուն: Իսկ եթէ կ'ուզէք իմանալ "ի սիրտ երկրի" ն, նախ ըսէք, թէ ինձ եւ քեզ պատշաճ չէ քննիչ եւ դատաւոր ըլլալ Աստուծոյ: Ինչպէս դուք ըսիք, Ան երկրի սրտին մէջ (հողին տակ) եղաւ երեք ցերեկ եւ երեք գիշեր, այդպէս է՞ թէ ոչ: Աստուծոյ միայն հաւատալ պէտք է եւ ոչ թէ քննել, որովհետեւ Անոր կամքը կատարեալ է եւ չի կարօտիր ոեւէ մէկուն:

Աստուած ըսաւ Նոյին որ 120 տարի պիտի յետաձգէ ջրհեղեղը, բայց չերկարեց այդքան, այլ 100-րդ տարին բերաւ զայն երբ բաւարար դատեց ժամանակը: Աստուած ըսաւ Աբրահամին, որ անոր զաւակը պիտի պանդխտանայ 400 տարի, բայց Իսրայէլացիներ 215-րդ տարին ելան Եգիպտոսէն: Ան 70 տարի ծառայութիւն սահմանեց իր ժողովուրդին Բաբելոնի մէջ, բայց երբ այդ տարիները կէս եղան (ի հասարակել) անոնք չուտով ելան: Այստեղ, Քրիստոս իր մարմնի մասին ըսաւ թէ երկրի սրտին մէջ պիտի ըլլար երեք ցերեկ եւ երեք գիշեր, եւ այդպէս եղաւ: Որովհետեւ, Հինգշաբթի օրը (ընթրիքի պահուն) Ան իր մարմինը տուաւ իր աշակերտներուն, եւ Ուրբաթը իր գիշերով, եւ Շաբաթը իր գիշերով, եւ Կիրակին (միաշաբթին) լուսնալուսն յարութիւն առաւ, եւ կատարուեցան երեք օրերը ինչպէս տէրը ըսաւ: Իսկ եթէ չէք հաւատար ասոնց եւ կ'ըսէք թէ Հինգշաբթին ցերեկը պակսեցաւ, եւ ըստ ձեզի գիշերը սկիզբ դնելով (օրուան), չէք կրնար ցոյց տալ այդ. որովհետեւ, Ուրբաթին երեկոյն եւ իր ցերեկը, եւ Շաբաթին երեկոյն եւ իր ցերեկը, եւ Միաշաբթին (Կիրակին-շաբաթուան առաջին օրը) երեկոյն եւ առաւօտը՝ յարութիւն առաւ. ահաւասիկ պակսեցաւ Միաշաբթին ցերեկը: Ինչպէ՞ս քննէք եւ կատարէք, պատշաճ է որ ըսէք թէ Տէրը յարութիւն առաւ Երկուշաբթի (երկրորդ օրը շաբաթուան), եւ սուտ հանել աւետարանիչները, որոնք յարութիւնը եղաւ ըսին առաւօտեան եւ արեւածագին:

Բայց մենք պէտք է հաւատանք աւետարանիչներուն եւ հոգեկիր Սուրբ Հայրերուն, որոնք կ'ըսեն թէ յարութիւնը Միաշաբթի (Կիրակիի) մէջ եղաւ, եւ թէ երեք օրերը լրացան: Ինչպէս սուրբ Եփրեմ (Նուրին) կ'ըսէ թէ Ուրբաթը երկուքի բաժնուեցաւ խաւարումով եւ կրկին լուսաւորուելով: Եւ դարձեալ կ'ըսէ թէ, Տէրը փութացուց իր յարութիւնը՝ աշակերտներուն տկարութեան պատճառով, որովհետեւ Յուդա խեղդուեցաւ, Պետրոս ուրացաւ, եւ թերեւս ուրիշներ ալ նման բաներ ունենային, ասոր համար իր յարութեան ժամը կանուխ ըրաւ: Իսկ Յովհան Ոսկեբերան եւ մեկնիչներէն ուրիշներ կ'ըսեն թէ Տէրը կանուխ յարութիւն առաւ, որպէսզի ցոյց տար թէ իր յարութիւնը հաւատալի էր եւ ոչ թէ կասկածելի, եւ թէ Անոր յամենալովը չկարծէին որ մարմինը կրնային գողնալ, եւ ժխտէին իր մեծաքանի գորութիւնը, ասոր համար մինչ պահակները մօտն էին զգուշաւոր պահպանութեամբ եւ վէմին վրայ կնիքը նոր էր, եւ կիններ տրտում նստած էին գերեզմանին դիմաց, եւ հրեաներ կը խոկային յարութեան ըլլալուն, կանուխ ըրաւ իր յարութիւնը, որպէսզի բոլորը միասին վկաներ ըլլային յարութեան, նախ քան ժամադրութեան ժամին հասնիլը: Պահապանները մօտն էին, կինները ամենէն

գազաններու և սողուններուն ըլլալը, և անասուններուն կենդանաստեղծութիւնը (բազմանալը) և մարդը, ըստ Աստուծոյ պատկերին ըլլալը:

Արդ, որո՞ւ յայտնի չէ թէ մարդը Աստուծոյ ձեռքով ստեղծուեցաւ վեցերորդ օրուան մէջ, որ, սակայն, առընթեր չունի ցերեկ (տիւն) անունը, ուր և կ'ըսուի թէ Ան իշխանութիւն տուաւ նախաստեղծ մարդուն բոլոր երկրածին կենդանիներուն վրայ, ջրային գեոուններուն, ջրաթոփ թռչուններուն, և հողածին տունկերուն և մրգաբեր ծառերուն վրայ, և երեկոյ եղաւ, և զանց ըրաւ օր (յիշելը) մինչեւ առաւօտ՝ եօթներորդ օրուան սկիզբը, ապա ըսաւ վեցերորդ օր, երբ գիշերային մասերը (ժամերը) լրացան, և նոյն տեղը ըսաւ, "Կատարեցան երկինք և երկիր և երկիր և ամենայն զարդ նոցա", և "Կատարեաց զամենայն զգործ իւր զոր արար. և հանգեաւ յաւուրն եօթներորդի յամենայն գործոց իւրոց, զոր սկսաւ առնել Աստուած" (Մենդ. Բ. 1, 2): Արդ, այստեղ ո՞ւր է գիշերին մեծ ըլլալը (երիցութիւնը), ո՞վ յաւէտ իմաստուններ և յիմարներ:

Եւ դարձեալ, նոյն ինքն Մովսէս աստուածային պատժական հրամանին և համաջինջ նաւակոծութեան ժամանակ կը գրէ, "Եղեւ անձրեւ քառասուն օր և քառասուն գիշեր" (Մենդ. է. 12): Այստեղ իսկ ան չփոխեց կարգը, թէպէտեւ աստղեր չէին երևեր: Եւ երբ ջրհեղեղը վերջացաւ, Աստուած նոյին ուխտեց անցած (հին) կարգերը, ըսելով, "Յուրտ և սոթ, ամառ և գարուն, զտիւ և զգիշեր մի՛ դադարեցնեն" (Մենդ. Ը. 22): Եւ Մովսէս օրէնքներու կտակը տրուելու մասին այսպէս կը գրէ. "Եղեւ յետ քառասուն տուրնջեան և քառասուն գիշերոյ, ետ ինձ Աստուած զերկոսին տախտակս քարեղէնս". և դարձեալ թէ, "Ջրառասուն տիւ և զքառասուն գիշեր հաց ոչ կերայ և ջուր ոչ արբի" (Բ. Օրնց. Թ. 11, 9): Այս ըստածներուն մէջ ոչ մէկ գիշեր առաջ չանցաւ ցերեկէն:

Իսկ Յօբի գրքին մէջ (Բ. 13) կ'ըսէ, թէ իր բարեկամները գալով կը նստէին իր շուրջը իննը ցերեկ և իննը գիշեր. իսկ Դաւիթ մարգարէի սաղմոսին խօսքը (Ա. 2) երանի կու տայ անոնց, որոնք կը մտաբերեն Տիրոջ օրէնքները ցերեկ և գիշեր. և թէ "Արար զարեգակն յիշխանութիւն տուրնջեան և զլուսին իշխան գիշերոյ" (Սղմ. ՃԼԵ. 8-9) և դարձեալ թէ, "Ի տուէ կարգացի և ի գիշերի առաջի քո (Սղմ. 2է. 2). և թէ "Արեգակն ի տուէ քեզ մի՛ մեղիցէ և մի՛ լուսինն ի գիշերի" (Սաղմ. ՃԻ. 6): Իսկ համարձակախօս Եսայի (մարգարէն) Աստուծոյ առջեւ (Անոր անունով) կ'աղաղակէ և կ'ըսէ. "Ես եմ Աստուած որ արարի զլոյս և հաստատեցի զխաւար" (Եսայի Խէ. 7). և արդարացած ժողովուրդին կ'ըսէ, "Ոչ եղիցի քեզ արեգակն ի լոյս տուրնջեան և ոչ լուսինն ի փայլումն գիշերոյ" (Եսայի 4. 19): Իսկ աւելի վերջի մարգարէն Երեմիա՝ կ'ըսէ, "Տէր, Տէր զօրութեանց որ ետ զարեգակն ի լոյս տուրնջեան և զաստեղս և զլուսին ի լոյս գիշերոյ" (Երեմիա ԼԱ. 35): Դարձեալ կ'ըսէ, թէ ցերեկուան լոյսը պիտի չընեն, և Դաւիթի զաւակին իշխանութիւնը (պետութիւնը) պիտի անարգուի (ԼԳ. 20,25): Եւ երջանիկ Մանուկները (Սեղաք, Միսաք և Աբեղնագով) իրենց օրհնաբանութեան մէջ առին նախ երկինքը և երկնայինները, և ապա իջնելով երկրաւորներուն, նախ ըսին ցերեկը և ապա գիշերը և յետոյ լոյսը և խաւարը (Դանիէլ Գ. 58-70): Իսկ Նորի (Կտակարանի) մէջ աւետարանիչներ յայտնի ցոյց կուտան լոյսը օրուան սկիզբ և ոչ թէ խաւարը: Նախ Մատթէոս, որ մկրտութենէն ետք կը գրէ Տիրոջ մասին, թէ Ան պահեցողութիւն ըրաւ քառասուն օր և քառասուն գիշեր, ապա անօթեցաւ (Դ. 2): Իսկ Յովհաննէս կը գրէ Անոր ճանապարհորդութիւնները, ըսելով, "Եւ եղեւ նմա անցանել ընդ Սամարիա, և էր ժամ իբրեւ վեցերորդ, և Յիսուս վաստակեալ նստէր ի վերայ աղբերն" (Դ. 4,6): Եւ դարձեալ, նոյն ինքն Տէրը կ'ըսէր Թովմասին, երբ ան Հրէաստան երթալու կը վախնար. թէ "Ոչ երկոտասան ժամ է աւուր. եթէ ոք գնայ ի տուրնջեան, ոչ գայթակղի... (իսկ) որ գնայ գիշերի, գայթակղի" (Յով. ԺԱ. 9-10):

Եւ թէ ան (աւետարանիչը) կ'ըսէ Տիրոջ չարչարանքի ժամը " էր ուրբաթ զատիկին եւ էր ժամ վեցերորդ, եւ Հանին զնա ի խաչ" (Յով. ԺԹ. 14). եւ դարձեալ թէ՝ "Ի վեցերորդ ժամուն խաւար եղեւ ի վերայ երկրի" (Ղուկ. ԻԳ. 44): Եթէ, ինչպէս որ դուք կը կարծէք, երեկոյն է օրուան սկիզբը, եւ խաւարին օրը վեցերորդ ժամն էր, ապա ինչպէս գիշերուան մէջ խաւար եղաւ, կամ ի՞նչպէս արեգակը խաւարեցաւ, որովհետեւ գիշերուան մէջ արեգակը ոչ կ'երեւի եւ ոչ կը խաւարի: Իսկ սուրբ աւետարանիչներ, Միաձնի յարութեան աւետիսը պատմած ժամանակ, յայտնապէս ցոյց կուտան օրուան բաժանումը, որովհետեւ Մատթէոս կ'ըսէ, "Յերեկոյին շաբաթին յորում լուսանայր միաշաբաթին" (ԻԸ. 1). տե՛ս, Շաբաթի երեկոյն ըսաւ, եւ միաշաբաթի լուսնայր: Իսկ Մարկոս աւելի յայտնապէս կ'ըսէ, թէ "Իբրեւ անց շաբաթն, պատրաստեցին խունկս եւ եղս, եւ ընդ առաւօտս միաշաբաթին գան ի գերեզմանն" (ԺԶ. 1-3): Նոյնպէս եւ Ղուկաս կ'ըսէ (ԻԴ. 1):

Իսկ Յովհաննէս, յարութեան ժամէն ետք, Անոր գալը աշակերտներուն մօտ՝ դռները փակ, կ'ըսէ, "էր երեկոյ միաշաբաթեոջ աւուրն, եւ դրօքն փակելովք եկն, ուր էին ժողովեալ աշակերտքն" (Ի. 19). տե՛ս, միաշաբաթի երեկոյն ըսաւ, եւ ոչ թէ՝ երկուշաբթի: Արդ, մարգարէներու եւ աւետարանիչներու այսքան վկաններէն ետք, ո՛ր է գիշերուան մեծ ըլլալը (երիցութիւնը): Արդ, ստախօս լեզուներ անշնորհ խօսեցան Սուրբ Հոգիի եւ Աստուծոյ Հրամաններուն դէմ, եւ պապանձեցուին իրենց Հակառակող խոհական մտքերը, որոնք Հին եւ նոր կտակարաններուն մէջ ցոյց կու տան լոյսը առաջին ստեղծագործութիւնը, եւ ցերեկը՝ օրուան սկիզբ եւ ապա՝ գիշերը: Այս մասին այսքանը շատ ըլլայ թող:

Ծնունդ եւ Աստուածայայտնութիւն

Իսկ այն Հարցումիդ մասին թէ մենք ծնունդը եւ յայտնութիւնը միատեղ կը տօնենք, ինչպէս նախ քան Քաղկեդոնի ժողովի Հայրերը կ'ընէին: Այդ Հայրերը մեզի այդպէս սորվեցուցին եւ կանոնեցին. արժան է եւ քեզ ուղիղը խոստովանիլ՝ այն որ ունինք Նիկիոյ ժողովի 218 Հայրապետներէն, եւ կամ Կոստանդնուպոլսոյ ժողովի 150 Հայրապետներէն, եւ Եփեսոսի ժողովի 200 Հայրապետներէն: Արդ, եթէ ասոնք խոտելի են (կ'ըսէք) եւ կը մերժէք, եւ կը դաւանիք Քաղկեդոնի ժողովը, այդպիսով դուք փոխանակ աստուածապաշտ ըլլալու, կ'ըլլաք մարդապաշտ: Իսկ այն բնութիւնը, սովորութիւնը կամ ուսումը զոր կ'ըսէք, արարածներու Համար է եւ ոչ թէ՝ արարիչի մը Համար: Դուք ինչո՞ւ չէք Հաւատար Գաբրիէլին (Հրեշտակապետին), որ ըսաւ կոյսին թէ, "Հոգին Սուրբ եկեացէ ի քեզ, եւ զօրութիւն Բարձրելոյն Հովանացի ի քեզ" եւ թէ "Որ ծնանելոցն է սուրբ է, եւ որդի Բարձրելոյն կոչեացի", եւ դարձեալ կ'ըսէ Յովսէփին թէ, "Մի երկնչիր առնուլ առ քեզ զՄարիամ կին քո, զի որ ի նմա ծնեալ է ի Հոգւոյն Սրբոյ է" (Ղուկ. Ա. 35, Մատթ. Ա. 20): Արդ, ան չըսաւ յղացուեցաւ կամ ստեղծուեցաւ, այլ թէ՝ ծնաւ, որովհետեւ աստուածային գործ էր այդ եւ ոչ թէ (մարդկային) բնութեան կամ սովորական ծնունդ: Որովհետեւ, եթէ սովորական կամ բնութեան կիրքեր ըլլային Հոն, Հրեշտակը պէտք էր ըսեր, անոր մէջ եղածը սաղմն է որ կը ստեղծուի. որովհետեւ, վեց օրուան մէջ սաղմը կ'արիւնանայ եւ ապա, քառասուն օր ետք, գոյացած բոլոր անդամները կը շնչաւորուին, որ սովորական է բնութեան եւ ոչ թէ աստուածային գործ: Իսկ Քրիստոսի պարագային, այդ այդպէս չեղաւ, այլ երբ Հրեշտակապետը ըսաւ, "Հոգին Սուրբ եկեացէ ի քեզ", Բանն Աստուած բոլոր անդամներով եւ շունչով գոյացաւ:

Դուք գրած էիք նաեւ թէ Հռոմայեցւոց, Յունաց, Եգիպտացւոց եւ Ասորւոց եկեղեցիներուն մէջ այս տօները Հաստատուեցան ոչ թէ անգիտութեամբ, այլ իմաստուն վարդապետներէ եւ կանոններէ: Հիմա, ես ձեզի պիտի ըսեմ թէ Յոյներ

ո՞ր վարդապետներէ ստացան զանոնք, որոնց եւ դուն յետոյ աշակերտեցար: Արտեմոն ստանուն մէկը, Յովհաննէս աւետարանիչի աշակերտ, որոմ սերմանեց աւետարանիչներու եւ առաքեալներու գեղեցիկ սերմին վրայ, ինչպէս սատանան սկիզբը Ադամին տուաւ աստուածանալու յոյսը, եւ ասոր համար հեշտութեամբ մտիկ ըրին իրեն: Անոնք, որոնք ընդունիցին զինք, ոչ թէ տօնասիրութեան կամ փառք սեպելու համար բաժնեցին տօնը երեքի՝ Աւետման, Մանդեան եւ Մկրտութեան, այլ՝ հեշտասիրութեան եւ որովայնամոլութեան համար: Եւ ասոր համար կ'ըսեն Եղիսաբէթի յղութիւնը եղաւ Եօթներորդ ամսուան՝ Թշրինի 10-ին քաւութեան տօնին, որ է Սեպտեմբեր 25 եւ անկէ մինչեւ Մարտ 25-ը կը հաշուեն իննը ամիս եւ հինգ օր, ուր տեղի ունեցաւ կոյսին աւետումը, եւ անկէ մինչեւ 25 Դեկտեմբեր կը հաշուեն իննը ամիս եւ 5 օր՝ կոյսի յղութեան եւ ծննդեան, իսկ անկէ 12 օր ետք կը կատարեն յայտնութիւնը՝ Յունուար վեցին:

Արդ, ճշմարիտ եւ ուղղափառ քրիստոնեաններուն յարմար չէ հաւանիլ խոտոր հերձուածին՝ Արտեմոնի, որ հակառակելով սուրբ աւետարանիչներուն, ըսաւ թէ Եղիսաբէթի յղութիւնը եղաւ Թշրին ամսի 10-ին՝ Քաւութեան տօնին օրը, որ անտեղի է: Որովհետեւ, ինչպէս կարելի էր քահանայապետին, այնպիսի սոսկալի տեսիլքէն եւ Սրբութիւն Սրբոց մտնելէն ետք, երթալ իր կնոջ, քանի որ բոլոր Իսրայէլը, Հրէաստանի եւ Գալիլիոյ քաղաքներէն, գլխաւոր տօներուն՝ քաւութեան եւ տաղաւարահարաց առիթով, կը հաւաքուէին նուէրներով եւ զոհերով: Ջաքարիա նուիրողն էր այդ ընծաներուն եւ զոհերուն, ինչպէս այդ բոլորը թողուց ան եւ գնաց իր կնոջ: Նոյնպէս եւ Հեղիի որդիները, որոնք անբուժելի պատիժով պատժուեցան իրենց ծառայութեան օրերուն՝ անմիտ ծուլութեան (եւ անհոգութեան) համար (Ա. Թագ. Դ. 17): Եւ Ջաքարիա ինչո՞ւ ակնկալէր նման բան մը իրեն համար քաւութեան տօնին, որ տարուան մէջ մէկ անգամ կը մտնէր Սրբութիւն Սրբոց՝ օրինակ Քրիստոսի մէկ անգամ զոհուելուն, եւ այդպիսի խորհրդաւոր օրուան խորհրդակատարը երթար իր կնոջ մօտենալու:

Եւ դարձեալ, Եօթնօրեայ տաղաւարահարաց զոհերը եւ նուէրները որոնք օրինակ էին աշխարհի Եօթնօրեայ տօներուն (տաղաւարահարաց), այդպիսի նշանաւոր տօնը (ինչպէս) պանդուխտ թողուր եւ երթար իր կնոջ: Ասով հանդերձ, Ջաքարիայի տունը Երուսաղէմի մէջ չէր, այլ Յուդայի վիճակին լեռնակողմը, ինչպէս Ղուկաս աւետարանիչ կը վկայէ, թէ "Յաւուրսն յայնոսիկ յարուցեալ Մարիամ փութանակի գնաց ի լեռնակողմն քաղաք մի Յուդայ, եւ եմուտ ի տուն Ջաքարիայ եւ ետ ողջոյն Եղիսաբէթի" (Ղուկ. Ա. 39, 40). եւ դարձեալ կ'ըսէ, թէ "Յետ կատարելոյ աւուրցն այնոցիկ գնաց ի տուն իւր Ջաքարիա", եւ դարձեալ, թէ "Իբրեւ լցան աւուրք պաշտաման նորա" (Ա. 23):

Աւետարանիչը պաշտամունքի օրեր կը կոչէ քաւութեան տօնը եւ տաղաւարահարացը, որ Իսրայէլ միասին կը տօնէր զանոնք: Մաքրութեան տօնը կը սկսէր Թշրին ամսուան տասին եւ կը վերջանար նոյն ամսի 15-ին, իսկ տաղաւարահարացը կը սկսէր Թշրին ամսուան 15-ին եւ կը վերջանար նոյն ամսի 22-ին, եւ ապա ժողովուրդը կ'արձակուէր տուն: Ասոր համար Ղուկաս աւետարանիչ կը գրէ, թէ այդ օրերէն ետք, որ է 12 օրեր՝ երկու տօներուն համար, Ջաքարիա գնաց իր տունը, եւ Եղիսաբէթի յղութիւնը եղաւ Թշրին ամսի 23-ին, որ կ'ընէ Հոկտեմբեր ամսի ինը: Այս օրէն մինչեւ կոյսի աւետումը՝ Նիսան ամսի 15-ը, որ է Ապրիլի 7-ը, վեց ամիս է ըստ Գաբրիէլի (հրեշտակի) խօսքին, եւ մինչեւ ծնունդը՝ Յունուարի 6-ը, իննը ամիս եւ հինգ օր է, ըստ անդրանկածնութեան: Եւ նոյն թուականին որ ծնաւ, այդ նոյն ամսուան թուականին ալ (30 տարի ետք) ան մկրտուեցաւ, ըստ Ղուկաս աւետարանիչի վկայութեան, որ կը գրէ թէ, " Ինքն Յիսուս էր ամաց իբրեւ երեսնից սկսեալ" (Ղուկ. Գ. 23):

Արդ, "սկսեալ" ըսելով ցոյց կուտայ 30-րդ տարին՝ յայտնապէս մկրտութեան Յունուար 6-ին եղած ըլլալը, որովհետեւ, ըստ տոմարական արուեստին, 29 տարին անցնելէն ետք 30-րդ տարին կը հանդիպի նոյն օրը, ինչպէս սքանչելին Անդրէաս (տոմարագէտը) ցոյց կուտայ իր 200-եակի ժամանակաշրջանի երրորդ կանոնին մէջ՝ տօնել արարչութեան օրը, աւետումը եւ ծնունդը ամէն տարի իրենց ամիսներու թուականին՝ Նիսան 15-ին, Ապրիլի 7-ին եւ Յունուարի 6-ին, այսինքն բերելով զանոնք ամսուան միեւնոյն թուականին: Այսպէս, ծնունդը եւ մկրտութիւնը, ա՛յն ամսի թուականին որ Ան ծնաւ, նոյն թուականին ալ մկրտուեցաւ Յորդանանի մէջ Յովհաննէսի կողմէ, որ Հայրը վկայեց վերէն, ըսելով, "Դա է որդի իմ սիրելի, եւ Հոգին, աղանակերպ ի վերայ իջեալ փառակցին իւրոյ" (Մատթ. Գ. 16-17), ցոյց կուտար Աստուծոյ գաղը եւ աշխարհի մեղքը վերացնողը: Այս պատճառով, Տեառնեղբայր Յակոբոս եւ անոր փոխանորդը (աթոռակալը) Կիրեղ, նոյն օրուան մէջ՝ Յունուար 6-ին կարգաւորեցին ծնունդը եւ մկրտութիւնը, որպէսզի սքանչելի խորհուրդը չբաժանուի: Հաւատարիմ Աստուածաբանը իր "Երախայիցն" վարդապետութեան մէջ ըսած է, թէ "Այս խօսքը երեք ծնունդներ կը ճանչցնէ մեզի՝ մարմնէն, մկրտութենէն եւ յարութենէն, որ իմ Քրիստոսս անձամբ ունեցաւ զանոնք":

Արդ, տեսէք՝ թէ Ան (Քրիստոս) ինչպէս կը զարտորոչէ զանոնք. առաջինը՝ սկսնական եւ կենդանի (չունչ) փչելով, երկրորդը՝ մարմնանալով եւ մկրտութեամբ, իսկ երրորդը՝ յարութեամբ, որ ինք սկսաւ: Ուրեմն, Քրիստոսի առաջին ծնունդը ա՛յս է, կոյսի որովայնին մէջ Սուրբ Հոգիէն, որ առաջին եւ կենդանի փչումն է, որովհետեւ, երբ Գաբրիէլ Հրեշտակ ըսաւ. "Հոգին Սուրբ եկեսցէ ի քեզ" (Ղուկ. Ա. 35.), Բանը յառաջ եկաւ եւ "չարտեց" իր մարմինը, քանի որ, ոչ թէ ըստ մարդկային բնութեան եւ զարգացման սակաւ առ սակաւ կը ստեղծագործուէր տէրունական մարմինը, այլ իբրեւ քառասնօրեայ իսկոյն գոյացաւ, որ առաջին ծնունդ կը կոչէ: Հրեշտակը վկայ է ասոր, որ նախ քան անոր երեւելիօրէն մարմնէն ծնիլը, ըսաւ, թէ "Յովսէփ որդի Դաւթի մի՛ երկնչիր առնուլ առ քեզ զՄարիամ կին քո, զի որ ի նմա ծնեալ է ի Հոգւոյն Սրբոյ է". ինչպէս եւ Բարսեղ Կեսարացին կը մեկնէ Հրեշտակին խօսքը, թէ ինչո՞ւ ծնաւ ըսաւ եւ ոչ թէ ստեղծուեցաւ: Իսկ երկրորդ ծնունդը՝ մարմնանալն է, այսինքն կոյսէն մարմնով յառաջ գալը, եւ մկրտութիւնը, որ առանց բաժնելու կ'ըսէ զանոնք:

Արդ, թող ամչնայ Արտեմոն, եւ ամօթ քաղկեդոնի ժողովին, որովհետեւ, անոնք չեն կրնար Քրիստոսի մկրտութիւնը առանձին տօն ցոյց տալ, ոչ Յակոբոս Տեառնեղբօրէ, ոչ Կիրեղէ, ոչ ալ մէկը կրնար գտնել զայն ընթերծուածներէն, թէպէտեւ աւետարանները, առաքեալները, եւ Ղուկասի գործք Առաքելոցը (պրակք) կը գրեն Քրիստոսի մկրտութիւնը, բայց կանոն չսահմանեցին տօնել զայն ինչպէս ծնունդը, որովհետեւ, մկրտութիւնը ծննդեան մէջ ըլլալուն, զայն բաժնելու կանոն չսահմանեցին: Մեծն Բարսեղ վկայ է, որ իր "Հաւատոց" գրութեան մէջ այսպէս կ'ըսէ, "Քրիստոնէութեան մեծերը եւ գլխաւորները չգրեցին այդ բաները, այլ՝ աւանդութեամբ, անոնց գործադրելէն եւ օրինակէն ունինք զանոնք: Եւ ասոնք այլ՝ աւանդութեամբ, անոնց գործադրելէն եւ օրինակէն ունինք զանոնք: Եւ ասոնք են դէպի արեւելք աղօթելը. մկրտութիւնը, սուրբ իւղը՝ որ միւռոն կ'անուանենք, բոլոր աստիճաններու ձեռնադրութիւնները, եւ ուրիշներ":

Արդ, գիտենք թէ Ան յայտնուեցաւ մկրտութեան պահուն, բայց ծննդեան ժամանակ ինչո՞ւ թաքուն մնաց: Ո՞վ բաժանողներ, ո՞չ արդեօք Ան յայտնուեցաւ ծննդեան ժամանակ երկնաւորներուն եւ երկրաւորներուն: Ան յայտնուեցաւ Հրեշտակներուն՝ երկնքի մէջ, ան յայտնուեցաւ Հովիւներուն՝ Հրեշտակներուն կողմէ, եւ ասոնց կողմէ ան յայտնուեցաւ մոգերուն, իսկ մսուրին եւ քարայրին մէջ յայտնուեցաւ անբաններուն (կենդանիներուն): Ա՛յս է Քրիստոսի ծննդեան եւ

յայտնությունն տօնը, որ մեծն Գրիգոր Աստուածաբանի բարձրախօս ձայնը՝ իր "Մենդեան ճառ"ին մէջ, կ'ըսէ. "Այժմ Աստուծոյ յայտնութեան տօնն է, որովհետեւ, Աստուած երեւցաւ՝ մարդ ծնելով": Դարձեալ, նոյն այդ ճառը կը վերագրէ քրիստոսի յայտնութեան մասին, եւ կը սկսի ծնունդով թէ, Քրիստոս ծնաւ եւ այդ մէկ օրուան մկրտութեան ճառին մէջ կ'ըսէ, թէ մկրտութեան օր է այսօր: (Այստեղ) դատողութիւն ընել (վաստակել) պէտք է. ան չըսաւ թէ յայտնութեան օր է այս, թէպէտեւ է, որովհետեւ յայտնութիւնը կը ճանչնայ ծնունդ: Եւ Բասիլիոս Քրիստոսի ծննդեան մասին իր ճառի վերջաւորութեան մօտ աւելի յայտնօրէն կ'ըսէ, թէ "Մեր այս տօնին տանք Աստուածայայտնութիւն անունը": Սուրբ Հայրերէ եւ վարդապետներէ գրուածքներ շատ կան յայտնութեան մասին, բայց մենք կը սիրենք չափաւորութիւն եւ կը դադրեցնենք մեր խօսքերը:

Արդ, գանք ուղիղ ձեր խոստովանութեան, որով (կ'ըսէք թէ) մեզի հետ կը միաբանիք, բայց եղծուած (արարողական) կարգերով քաղկեդոնականներուն ըրածներուն կը հետեւիք, որմէ ոչ օգուտ եւ ոչ փրկութիւն կայ: Ի՞նչ օգուտ է բերանով խոստովանիլ եւ գործերով ուրանալ, որովհետեւ, "Հաւատք առանց գործոց մեռեալ են, որպէս եւ գործք առանց Հաւատոց" (Յակոբոս Բ. 26): Պէտք է երեմիա (մարգարէի) Հոգիով Հառաչեմ ձեր անզգայ Հիւանդութեան եւ անգտանելի կորուստին վրայ, որովհետեւ, երկիրը ունեցաւ երկունք եւ ծնաւ ազգ մը ամբողջ, որ տգիտութիւնը եւ հին հերետիկոսներու հինցած սովորութիւնը կորսնցուցին զինք: Այդպիսիներուն համար իմաստունը հեռուէն եւ բարձրէն կ'աղաղակէ, "Նայէ ըրածիդ, երեւցածը թերեւս ուլերու ճամբայ է". առանց ընտրած ըլլալու, սակայն, ձեզմէ շատերուն ուղեկցելով կը հետեւիք՝ ընթանալով այդ ընդարձակ պողոտայէն, որովհետեւ շատ են կանչուածները եւ սակաւ են ընտրեալները: Զեղի ի՞նչ օգուտ կայ ուլերու շատութենէն, եւ կամ շահ՝ ձախակողմեաններու բազմութենէն:

Արդ, ընտրեցէք սակաւ ցորենը եւ ոչ թէ շատութիւնը յարդին, որ նիւթ է յաւիտենական կրակին, որ կը նուազի յունական յոխորտանքի ամբարտաւանութեան քամիէն: Յոյներ, արգարեւ, անհնազանդ (անհաւանութեան) որդիներ են, որոնք եղծեցին առաքեալներու եւ վարդապետներու Հաւատքի ուղիղ խոստովանութիւնը, եւ չմնացին Տիրոջ ուխտին մէջ: Անոնք չկամեցան ընթանալ ըստ Աստուծոյ պատուիրաններուն, իմաստուններ եղան իրենց անձերուն համար, եւ խորհրդականներ՝ իրենց աչքերուն առաջ, եւ չհնազանդեցան Որդիի մասին ըսողին (առաքեալին), որ ըսաւ թէ, "Որ ոչ Հաւատայ Որդւոյ, ոչ տեսցէ զկեանս, եթէ բարկութիւնն Աստուծոյ մնայ ի վերայ նորա" (Յովհ. Գ. 36): Անոնք կարծեցին պատուել զինք աւելի տօներով եւ արարողութիւններով, բայց ինկան առաքեալի նզովքին տակ, որ ըսաւ, "Թէ որ աւետարանեսցէ ձեզ աւելի քան զոր առէքն, նզովեալ լիցի" (Փաղ. Ա. 9):

Արդ, դուք որ կտրուկ կերպով կը փախչիք անոնց մարգաղաւան խոստովանութենէն, ձեզի համար (այլեւս) ի՞նչ է տօներուն եւ արարողութեանց օրինակը. ինչո՞ւ (հաղորդութեան) Որհնորդի կատարումով կը հաղորդուիք ապականած խառնուածով Քրիստոսի անապական մարմնին, եւ ցոյց կու տաք անմահն Աստուած՝ մահկանացու մարդ, եւ կ'ապաւինիք մարդու եւ ոչ թէ Աստուծոյ. ուստի, անէծք է այդ եւ ոչ օրհնութիւն, որովհետեւ գրուած է թէ, "Անիծեալ որ եղ զյոյս իւր ի մարդ" (Երեմիա Ժէ. 5), որոնց կը սպառնայ Տարսոնացիին (Պողոս առաքեալին) խօսքը, թէ՝ "Ան որ կ'արհամարէր Մովսէսի օրէնքները, առանց ողորմութեան երկու կամ երեք վկաներով կը մեռնէր, իսկ որչափ սաստիկ պատիժներու արժանի պիտի համարէք զայն՝ որ ոտնահարեց Աստուծոյ որդին, եւ խառնակ համարեց նոր ուխտի արիւնը, որով սրբուեցաւ, եւ հակառակեցաւ շնորհքի Հոգիին" (Եբր. Ժ. 28). եւ դարձեալ թէ, "Իմ են

վրէժխնդրութիւնք", կ'ըսէ Տէրը, եւ թէ " Կենդանի Աստուծոյ ձեռքին մէջ իյնալու վախը մեծ է" (Եբր. Ժ. 30, 31): Վախցէք, սիրելիներ, կ'աղաչեմ աճապառեցէք ազատելու այդպիսի ահռելի սպառնալիքներէն. որովհետեւ՝ անոնք, որոնք կամակից են՝ պիտի դատուին ըստ Պօղոս (առաքեալի) խօսքին, որքա՛ն աւելի ծանր պիտի ըլլայ անոնց համար, որոնք կ'ընեն նոյնը, կը յարգեն, կը պատուեն եւ կ'ընդունին այդ բաները, որոնցմէ դուրս ենք մենք: (Եսայի) մարգարէն կ'աղաղակէ, թէ "անոնց որոշը պիտի չմեռնի, եւ անոնց կրակը պիտի չմարի, եւ անոնք ամէն մարմնի զգուելի պիտի ըլլան" (ԿԶ. 24):

Եւ դուք բոլոր հովիւներդ եւ ձեր հօտերը Տիրոջմով եւ անոր զօրութեամբ փախէք անոնցմէ, մահացու եւ օտար արօտէն, բնակելու դալար վայրի մէջ, եւ սնանելու հանդարտ ջուրերու մօտ, ուղիղ կեանք վարելու եւ ըլլալու արդար գործերու մէջ, ըստ մեր Հօր Աստուծոյ կամքին (Սաղմ. ԻԲ. 2-3), եւ Միաձնի փառքին համար: Փառք պատիւ եւ իշխանութիւն Անոր եւ անոր հետ Հօր եւ Կենդանարար Սուրբ Հոգիին, այժմ եւ միշտ, եւ յաւիտեանս յաւիտենից:

ԹԱՐԳՄԱՆԵՅ ԳՐԱԲԱՐԷ.

ՍԱՄՈՒԷԼ Ծ. ՎՐԴ. ԱՂՈՅԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՋԻՆՋ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱԶՈՒՄՈՎ ՄԵՂՔԸ ԶԻ ՔԱՒՈՒՒՐ

1915 եւ 1922 զարհուրելի թուականները զգայարանաբար վրայ թողած են ահազդեցիկ ու խորարմատ տպաւորութիւններ, որ ժամանակի ցմահ հոլովոյթով՝ պիտի չդադրին վարագուրելէ սպանդին սարսափազդու տեսարանները տեսողութեան:

Մանկութեան եւ պատանութեան տարիներուն պատահած այս անպատմելի նախնիրները, ոչ մէկ կերպով կարելի չէ տարագրել յիշողութեանէս եւ մոռացութեան յանձնել զանոնք:

Իզմիրի ջարդին, փարթամ ու բարգաւան հայութիւնը եւ գազանային բռնկումներէ մոլեմզնած թուրք խուժանը, իրարու հանդիպեցան անմեղունակ զոհի եւ անագորոյն դահիճի դերերով՝ դժոխային պատկերացում տալով ֆաղափին:

Զատիկը տօնակատարելու տենդոտ պատրաստութեան՝ կենսուրախ օրեր էին, երբ գեհեների երկաթէ դարպասները բացուեցան եւ երկրի խաւարակուռ ընդերքներէն դուրս նետուեցան սատանաներէն տոկատեսիլ մարդակերպ ճիւղներ, զինուած բիրերով ու մականներով, բահերով ու բրիչներով, կացիներով ու մսագործի դանակներով, սրածելու, կեղեքելու եւ կոտորելու անպաշտպան հայութիւնը, որ պատարստ էր ինքնաջօծար զոհաբերելու խուժանին անյագորդ ցանկութիւններուն:

Օրը Շաբաթ էր, գարնան արեւափառ առաւօտ մը, յունական բանակը փախուստի մատնուած կը լքէր ռազմաճակատը եւ իր խուճապային նահանջով, թրական զօրքին անգթութեան կը յանձնուէր ֆաղափին ֆրիստոնեայ քնակչութիւնը:

Նոյնպէս, փախուստի կը դիմէր ֆետայիներու ձիաւոր ջոկատը, որ հայկական թաղերէն անցնելով կը պատուիրէր փակել դռներն ու պատուհանները եւ տուններէն դուրս չ'ելլել: Թրական զօրքը ֆաղափ մտնելէ առաջ, խուժանը աւարտած էր ջարդի եւ կողոպուտի իր յագեցումը:

Միջօրէի ժամերուն, կարծես ֆաղափի ահաբեկած ժողովուրդը հսկայ դագաղի մը մէջ ամփոփուած՝ խորագոյն կը ննջէր մեռելային լուսութեամբ:

Ամէն հայ ընտանիք, փեղկերուն հետեւ, աչքերը դուրս յառած լուսամուտներէն, աղօթք շրթունքին՝ կը սպասէր ժամանակի յղացումէն ծնելիք աղէտին:

Հրացանակիր հայ երիտասարդներ, թաղին փողոցներուն անկիւնները դիրքեր գրաւած՝ օրուան բոլոր ժամերուն կը սպասէին ճակատելու յարձակողներու դիմագրաւումին:

Առաջին նահատակները եղան գարունամայայ յոյ հայորդիները, խժդուժ չարչարաններով իրենց կեանքերը ողջակիզելով, առանց մէկ փամփուշտ արձակելու գրոհող ամբոյիսին դէմ, որոնց գանկերը ջարդուեցան իրենց իսկ հրացաններուն կոթերով, ապա՝ խուժանին հետեւող երկանիւ աղբակառքերու մէջ բարձուեցան անոնց մարմինները, բլրացած մեռեալներու վրայ: Անոնցմէ շատերը կիսաբաց աչքերով ականատես եղան իրենց յուղարկաւորութեան:

Հայասպանութեան եւ աւարա-ռութեան համար՝ փողոց նետուած թուրք ամբոյիսը, ասկէ աւելի գերազանց խրախճանք չէր կրնար ունենալ, յագուրդ

տալու իր բնագրական բերումներուն:

Ամէն փողոցի վրայ կ'երեւար նոր խուժան մը, վայրագ բացականչութիւններով:

- «Ներտէ էրմէնի վար», ո՞ւր հայ կայ, այս վրիժառու խօսքը կը լսուէր անոնց պիղծ շրթներէն:

Հրեաները, որոնց կեանքին վախ ու վտանգ չէր սպառնար, անհոգ կեցած էին իրենց տուններուն առջեւ եւ մատնացոյց կ'ընէին թուրքերուն հայոց տունները: Արդէն օր մը առաջ նախատեսելով ահաւոր նախնիրը, իրենց տան պատերուն վրայ կաւիճով գծեր էին իրենց ազգային աստղանիշը:

Գերմանիոյ մէջ, վեց միլիոն հրեաներու ցեղասպանութիւնը, մտրակումներէ եւ գանակոծումներէ զերծ գանգուածային եւ հրէշային նահատակութիւն մըն էր:

Տարբեր եղաւ հայուն մարտիրոսութիւնը 1915 եւ 1922ի զոյգ ցեղասպանութիւններուն: Գործածուեցան՝ անկախ լախտերու հարուածներէն, ի սպաս դրուեցան մսագործի դանակներ եւ փայտահատի կացիներ, հայորդիներուն սփանչելի գանկերը փշրելու համար:

Ինչ որ կը գրեմ հիմա, այս ծերունազարդ հասուն տարիքիս, մանկութեանս ահաբեկեալ աչքերուն առջեւ կատարուած իրողութիւններ են, բռներ պակաս, բայց՝ ոչ աւելի: Ո՛չ մէկ ժողովուրդի լեզուի բառամթերքին մէջ չկան հաւասարագոր բռներ, որ կարենան հարազատ պատկերացումը տալ հայուն ճակատագրին վիճակուած խոշտանգումներուն ահաւորութեանը:

Տեսայ սոսկումով՝ մեր տան առջեւէն անցնող աղբակառներու մէջ բլրացած ու ջարդուած մարմիններ, ոմանք դեռ կիսամեռ ու կիսաբաց աչքերով, կարծես այսօր կատարուած ըլլալին այդ ճիւղալային խոշտանգումները:

Կը գրեմ իւրաքանչիւր բառ դողալով եւ հոգեկան փղձկումներով եւ կ'ըսեմ՝ իւրովի, ինչո՞ւ աշխարհի բազմահարկ ժողովուրդներու մէջ, այս անսահմանելի զուլումներուն պիտի ենթարկուէր նահատակ հայութիւնը:

Ձեմ կարծեր, որ մարդկային անասնական բնագոր, այս ատելավառ անգթութիւնը ցուցաբերած ըլլայ պատմութեան մէջ, ոեւէ ժամանակ՝ դժոխային արտայայտութեամբ:

Հայ քահանայ մըն եմ, Նուիրապետութեան ամենացած աստիճանի վրայ, կոչումս է ներողամիտ ըլլալ ամէն մարդու, որքան ալ ծանր ըլլայ իր գործած մեղքը, բայց հայաջինջ ցեղասպանութեան հանդէպ, թող Աստուած ու եկեղեցիս մեղք չհամարեն որ անկարող կը ներգգամ ներել ջարդարար ժողովուրդի մը, որ արմատախիլ փորձեց ընել երկրի մակերեսէն իմ Ազգս:

Թուրք խելագարած ամբոխին համար, այնքան առատ էր զոհերու հունձքը, այնքան հեշտ ու ազատ կողոպուտը, եւ այնքան բարենպաստ ժամանակը եւ պատեհութիւնը հայեր ջարդելու որ մայրերու որովայնէն վիժած լակոտներ սովալլուկ բազէներու պէս թառեր էին արիւնալից դիակներու վրայ ու կը խուզարկէին անոնց գրպանները, դրամ գտնելու յոյսով:

Մեր տան դիմաց խան մը կար, որուն հայ պահակը ութսունամեայ ծերունի մըն էր. բռնեցին թեւերէն եւ փողոց բերին զայն, պառկեցուցին գետնին վրայ եւ խոշոր քարով գանկը փշրեցին:

Այս եւ ուրիշ աղբխարշ խժժութիւնները՝ կը լրտեսէինք փեղկերու արանքներէն տառապալից համբերութեամբ:

Սարսափը շղթայեր էր մեր էութեան բոլոր կարողութիւնները եւ

բազմատանջ մտածումը որ կ'իշխեր մեր կեանքին վրայ, անխուսափելի մահն էր: Օրը անցեր էր եւ չէին գոցուեր աչքերուս կոպերը, վախը չէր թողուր, որ յաղթահարեմ անփութիւնը:

Քոյրս եւ նշանածը, ամբողջ շաբաթ մը մնացին մեր լիուած տան առաստաղին մէջ պահուած՝ կիսափաղց:

Վերջապէս խուժանը կանգ առաւ մեր երկյարկանի տան առջեւ, որուն գետնայարկը կը բնակէր ֆրանսահպատակ կաթողիկէ հայ մայր մը՝ իր երեք երիտասարդ զաւակներով, քսան, քսաներկու եւ երեսուն տարեկան:

Շէնքին մուտքի դուռը խորտակելով ներս խուժեցին, գանակոծելով դուրս փաշեցին երեք եղբայրները եւ իրենց ողբակոծ մօրը աչքերուն առջեւ հրացանագրակ սպաննեցին:

Ո՞ր մայրը կրնար տոկալ ու չխելագարիլ իր արգանդի սիրոյ ծնունդներուն սրտանմլիկ մահուան առջեւ:

Ան վագրի վայրագութեամբ նետուեցաւ խուժանավարներէն մէկուն վրայ, որ գաւազանի հարուածներով կը ջանար վերջ տալ անոնց շնչառութեան:

Վերջապէս մայրն ալ նուաղած ինկաւ անոնց արիւնլուայ մարմիններուն վրայ եւ ալ՝ չկանգնեցաւ:

Վերջին խօսքը եղաւ տարաբախտ մօր մահուան հոնդիւններու մէջ հետեւեալ բառերը:

- ՊԵՊ ՅՐԱՆՍԸՍ, ՅՐԱՆՍԸՍ ՎՈՒՐՈՒԼՄԱՋ: Ես Ֆրանսացի եմ, ֆրանսացին չեն զարներ:

Խեղճ կինը վստահ ու ապահով էր, որ ֆրանսահպատակ էր եւ խուժանը չէր դպչեր իր կեանքին: Չմտածեց, որ հայ էր եւ թուրքին համար արժէք չունէր ոչ մէկ ազգի հպատակութիւն, հերիք էր, որ ծագումով հայ էր եւ թուրքին համար արժէք չունէր ոչ մէկ ազգի հպատակութիւն, հերիք էր, որ ծագումով հայ էր, պէտք էր ... կացինահարուէր:

Մեծ պետութիւններու ցուցաբերած բռնադատական սառնասրտութիւնը, նոյնքան համագործակցութիւնը էր, որքան հայաջինջ ցեղասպանութեան հեղինակներուն աններելի յանցագործութիւնը անպաշտպան հայութեան հանդէպ:

Հայ ժողովուրդի մեծ վիշտին եւ մեծ սուգին անհաւասարելի ԵՐԳԻՉԸ, ԱԼԵՍԻԱ Ահարոնեան, իր խղճին բողբոջ լսելի դարձուց ապագայ բոլոր հայ սերունդներուն, հետագայ պատմական խօսքերով, որ կը քարացուցեն իր ալլամերժ ԱՆՆԵՐՈՂԱՄՏՈՒԹԻՒՆԸ հայաջինջ ցեղասպաններուն հանդէպ:

ԱՅՍՔԱՆ ՉԱՐԻՔ ԹԷ ՄՈՌԱՆԱՆ ՄԵՐ ՈՐԴԻՔ, ԹՈՂ ՈՂՋ ԱՇԽԱՐՀ ՀԱՅՈՒՆ ԿԱՐԴԱՅ ՆԱԽԱՏԻՆՔ:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԻԼԿԵՐԵԱՆ

ԲԵԹՍԱՄԻԻՍԻ ՍԱՅԼԸ

Հին Կտակարանին մէջ պատկեր մը կայ, որ գրականութեան մէջ անմահացած է, իբրեւ խորհրդանշար իրենց տանարկրած գաղափարին համար զոհաբերուած կեանքներուն:

Կը պատմուի հոն (Ա. Թագ. 2. 41-42) Փղշտացիները Ուխտին Տապանակը եօթը ամիսներ իրենց մօտ գերի պահելէ վերջ, հարկ դատելով հուսկ ուրեմն իր տէրերուն վերադարձնել զայն, երկու անդրանկածին երինջներէ քաշուած սայլի մը մէջ դրին ահաւոր սրբութիւնը, եւ նամբայ հանեցին դէպի Յուդայի երկիրը:

Սահմանագլուխի առաջին փաղափին՝ Բեթսամիւսի մօտերը, երբ Իսրայէլացիները նշմարեցին զայն, ընդ առաջ վազեցին ցնծալից, ու իրենց խանդավառութեան առաջին գործը եղաւ իսկոյն խարոյկ մը կազմել սայլին փայտակոյտէն, ու անոր վրայ ողջակիզել երինջները, զայն կրողները զոհելով այսպէս կրուածին:

Տեսնելով վերաբերմունքը, զոր հայ փաղափական կեանքի այս վերջին վերածնութենէն ասդին իրարու յաջորդող մեր երկու Հանրապետութիւնները, ձեւական փանի մը մանրամասնութեանց տարբերութեամբ միայն, ցոյց տուին Հայ Եկեղեցիին հանդէպ, միտքս կ'երթայ այդ պատկերին եւ անոր խորհուրդին:

Զէ՞ որ Հայաստանեայց Եկեղեցին մեր ազգին գոյութեան մէջ այն հաստատութիւնն է, որ մեր փաղափական կեանքի վերջին եղբրական անկումէն, այսինքն Ռուբինեանց շիջումէն ի վեր, դարերով իր ծոցին մէջ պահեց եւ հովանաւորեց Հայ ազգային ինքնութեան գաղափարը, ընելով ինչ որ հարկաւոր է եւ հնարաւոր, որպէս զի չկորսուի ազգին

հոգւոյն եւ ապագային համար այնքան կենսական այդ սկզբունքը:

Ու հիմակ, երբ, փաղափական դէպքերէն նպաստաւորուած եւ ազգային առաքինութիւններով տիրացուած, կը հասնի վերջապէս վայրկեանը, ուր հարկ կ'ըլլայ ազգային ինքնութեան պահպանումին հոգն ու գործը յանձնել բուն իր տիրոջը: Ազգին փաղափական իշխանութեան, այս վերջինին առաջին արարքը կ'ըլլայ ահա պահպանուած գաղափարին զոհ մատուցանել պահպանող գորութիւնը ինքնին:

Հայաստանեայց եկեղեցին եւ այրուած սայլը...

Իրողութիւնը այնքան ակներեւ է որ այս քաղաքատիւնը անառարկելի պէտք է նկատուի:

Կաշկանդիչ տնօրինութիւնները, զորս մեր առաջին Հանրապետութիւնը, այս կամ այն կերպով, առաջին օրէն սկսաւ ընել Եկեղեցւոյ իրաւանց եւ Մայր-Աթոռոյ իրաւասութեանց վերաբերմամբ, եւ արտակարգօրէն սեղմել այն իրաւակարգը, զոր արդի Հանրապետութիւնը տարի մը առաջ հրատարակեց, կրօնական ազատութեան պիտակին տակ հիւսուած անկախելիութեանց ցանցի մը մէջ նմլելով Եկեղեցւոյ բարգաւաճումին համար էական ամէն շօշափելի ազատութիւնը, պարզապէս կը բացատրեն այն մտայնութիւնը, որով տոգորուած էր եւ է Հայաստանի կառավարութիւնը Հայաստանեայց Եկեղեցիին հանդէպ:

Ինչո՞ւ սակայն այսպէս:

Երկու բառով մօտեմանք բուն խնդրոյն:

Անկարելի է ըսել թէ նոր

պետութեան այս ընթացքը բոլորովին արդիւնք է յեղափոխամիտ հովերէ տարուած մտածողութեան: Ընդհակառակն, պարզ է թէ անհկա կը հանգչի տեսութեան մը վրայ, ու իրեն յատուկ տրամաբանութիւնն ունի, եւ իբր այդ՝ սկզբունքի հարց մըն է նոյն իսկ:

- Եկեղեցին, իբրեւ կրօնական հաստատութիւն, ժողովուրդին նակատագիրին ուղղութեան գործին մէջ այլ եւս չի կրնար կատարել այն դերը, զոր կը պահանջէ ժամանակին յառաջդիմական ոգին: Այդ ոգին, գիտութեան յոյսէն կը ստանայ իր սնունդը, մինչ Հաւատքը, որ հիմն է եկեղեցւոյ, տիրապէս հակոտնեայ գորութիւն մըն է գիտութեան: Հայ եկեղեցին, որ պարագաներու բերմամբ երկար ատեն, դարե՛ր վարած է Հայ ժողովուրդին նակատագիրը, պէտք է հրաժարի եւ մեկուսանայ այդ դիրքէն, որպէս զի ազգը անարգել կատարէ իր ընթացքը, քաղաքական, ընկերային եւ քաղաքակրթական զարգացման այն նամբուն վրայ, որ դէպի լաւագոյն օրերու արշալոյսը կը բացուի:

Ահա՛ պատճառաբանութիւնը, որ միտքերը կը մղէ դէպի ծանօթ ուղղութիւնը, ըստ այնմ՝ դարձնելով հայ պետական վարչութեան մեքենային անիւր:

Թէ՛ կրօնական գաղափարը, իր քրիստոնէական բարձրագոյն ըմբռնումին մէջ, հակառակ է արդարեւ ժամանակիս յառաջդիմական ոգւոյն, թէ՛ Հաւատքն ու Գիտութիւնը ստուգիւ անհաշտ գորութիւններ են էապէս, - ասիկա չի կրնար ըլլալ այս տողերուն նիւթը կամ նպատակը: Կրօնի եւ գիտութեան արդիական ուսումն ու հասկողութիւնը ա՛յնքան լուսաբանած են այդ հարցը, ու քրիստոնէական մտածումին՝ մարդկային զարգացման գործին մէջ կատարած դերը այլ եւս ա՛յնքան ծանօթ է եւ հոշակուած, որ աւելորդ պիտի ըլլար հոս

զբաղիլ այդ խնդրով:

Իմ դիտումս էր այս գրութեամբ մատնանշել միայն սա՛ իրողութիւնը թէ ինչ որ Հայ կառավարութիւնը կ'օրինադրէ մերժել Հայ եկեղեցիին՝ չէ բնաւ այն, որուն պիտի ուզէր այսուհետեւ ձգտիլ այս վերջինը, իրերու այն նոր կարգին մէջ, որուն բնական հետեւանքն է արդարեւ կրօնի եւ պետութեան անջատումը. ու ինչ որ Հայ եկեղեցին այսուհետեւ մանաւանդ պիտի ցանկար ունենալ, է ա՛յն միայն՝ որուն վրայ կը թուի թէ չ'ուզեր կամ չի կրնար նոյն իսկ մտածել Հայ կառավարութիւնը:

Պատմական ստուգութիւն մըն է թէ Հայ եկեղեցին, մասամբ հին ժամանակներու մտայնութենէն ազդուած եւ մեծագոյն եւս մասամբ ստիպիչ պարագաներէ հարկադրուած, Հայ իրականութեան մէջ երկար դարեր կատարեց պաշտօն մը, որ, եթէ բոլորովին ժխտումը չէր իր հոգեւորական նկարագրին, չէր նաեւ սակայն իր կրօնական նկարագրին կատարելապէս համապատասխան ուղղութիւն մը. վասն զի ազգային ինքնութեան պահպանումի, կամ, այսպէս ըսենք, ազգային վերակացութեան այն գործը, զոր այս կամ այն կերպով կամ չափով իրականացուց ան միշտ, վերջապէս աւելի քաղաքական քան կրօնական ստորոգելիք մը կը յատկանշէ:

Ան կատարեց այդ պաշտօնը, որքան բնագդական հարկադրանքով մը, նոյնքան նաեւ բարոյական պատասխանատուութեան մը խորունկ եւ պայծառ զգացումով, որպէս զի ամենի հովերէ զարնուած ցեղ մը իսպառ չկորսնցնէ իր նակատագրին նամբան. որպէս զի ո՛չ նշմարտութեան համար, որուն ազնուագոյն ձեւը եւ հոգիին հրայրքն ու կրօնը եղած էր, եւ ո՛չ քաղաքակրթութեան համար՝ որուն շողը շատ աւելի

վաղուց նշուլեր էր նայուածքին մէջ, անիկա չի դառնար գեղջուած՝ ջնջուած քանակութիւն մը: Ու պէտք է արդարութեան հատուցանել իրաւունքը՝ ան կատարեց այդ պաշտօնը, պարտականութեան մը լեցունկ գիտակցութեամբը, նուիրումի եւ նահատակութեանց այնպիսի հոգիով մը, որ Ազգին կեանքին անկորուստ պահպանման հզօրագոյն երաշխիքը եղաւ:

Պատմութեան եւ բանականութեան դէմ պիտի մեղանչէինք պարզապէս, եթէ չկարենայինք ըմբռնել թէ հայութիւնը իր գոյութեան համար ո՞րչափ ինչ կը պարտի Հայաստանեայց եկեղեցիին:

Հիմակ սակայն, որ նոր հորիզոնի մը վրայ՝ բացուած է վարագոյրը, երբ հայութեան ազգային, քաղաքական եւ ընկերային առաջնորդութեան գործը ստանձնած է իրական եւ իրաւական ստորոգելիներով օրինադրուած պատասխանատու իշխանութիւն մը՝ ազգային կառավարութիւնը, տարակոյս չկայ թէ ազգային եկեղեցին մեկուսացած է այլ եւս ազգային վերակացութեան իր դարաւոր-առժամանակեայ եւ հարկադրեալ պաշտօնէն, հոգեւորական երեւոյթի ներքեւ յաճախ քաղաքական արժէքներ կայացնող «ինքն ըստ ինքեան անմիաբան», այսինքն հակասական ա՛յն դիրքէն, զոր յանձն էր առած մի միայն յօգուտ ազգութեան գաղափարին: Ու չեմ կարծեր որ գտնուի այսօր գիտակից հայ եկեղեցական մը, որ դժգոհ լինի դրութեան այս շրջումէն, որ Հայ եկեղեցիին համար ցանկայ այսուհետեւ պետական եկեղեցիի տիտղոսն ու հանգամանքը, որ բացարձակապէս ժխտումը պիտի ըլլար եկեղեցւոյ ինքնութեան եւ անկախութեան սկզբունքին:

Պարզ է ուրեմն հարցը. Հայ եկեղեցին քնականօրէն դադրած է Հայ ազգային իրականութեան մէջ քաղաքական

գործօն մը ըլլալէ:

Անտեղի է կասկածի՝ լոկ այս մասին, հետեւաբար եւ անհարկի՝ որեւէ տնօրինութիւն, որ կը ձգտի այսպիսի վիճակի մը կարծեցեալ վերստեղծումն արգիլել:

Բայց անով չի փակուիր խնդիրը:

Հայ եկեղեցին կայ եւ պիտի մնայ. անիկա պէտք է շարունակէ իր գոյութիւնը, այսուհետեւ կատարելու համար իր բո՛ւն պաշտօնը, կրօնական առաքելութեան՝ հոգեւոր դաստիարակութեան եւ միջոցառութեան իր գործը այն ժողովուրդին մէջ, որ իրենք եղած է միշտ, եւ որո՛ւնը պիտի ըլլայ ինք շարունակ:

Հայ եկեղեցին Հայ ժողովուրդին մէջ այսուհետեւ այդ պաշտօնը, այդ գո՛րծը միայն պիտի կատարէ այլամերժօրէն. իր պարտականութիւնն է ատիկա. ոչ ոք կրնայ առնել զայն իրմէն:

Կարելի չէ երեւակայել ժողովուրդ մը առանց կրօնական կեանքի: Ու Հայութեան կրօնը - ի՛նչ որ ալ ըլլայ ազգին ներկայ քաղաքական դրութիւնը, իրերու վախճանը ո՛ւր որ ալ յանգի այդ գետինին վրայ է՝ եւ պիտի մնայ Քրիստոնէութիւնը, իր ոգիովը եւ վարդապետութեամբը ամէնէն տիեզերական եւ համամարդկային կրօնը ինքնին, որ նոյն ատեն անբաղդատելի առաւելութիւնը ունի՝ ժողովուրդները իր բարոյականին դրօշին տակ իրարու լծորդելով հանդերձ՝ չայլայլելու անոնց ինքնութիւնը:

Արդ, Քրիստոնէութեան այն ձեւը, որուն մէջ Հայութիւնը, բարոյական յեղաշրջումի մը ենթարկուելով հանդերձ, կրցած է պահել իր ցեղային դրօշմը եւ բարացուցական ինքնատուրութիւնը, Հայ եկեղեցին է գերազանցապէս:

Պէտք է ապրի անիկա, իբրեւ ազգին հոգեկան բարգաւաճումին ամէնէն

աւելի արդիւնաւորապէս սատարող ազդակներէն մին:

Ու, իբր այդ, կարենալու համար կատարել իր դերը, հարկ է որ ի վիճակի լինի ան զօրացնելու իր կազմը, ժամանակին պահանջին համեմատ շարունակելով իր պաշտօնէից կրթութեան գործը, շատ աւելի քան զոր իբր կէս դար առաջ սկսած էր ընել էջմիածնի եւ Կ. Պոլսոյ աթոռներուն հովանիին ներքեւ, բարեկարգելով իր բեմը, եւ կրօնական գրականութեան եւ եկեղեցագիտական ուսմանց զարգացման համար ի գործ դնելով անհրաժեշտը, եւ, ինչ որ ամէնէն էականն է, ի վիճակի ըլլալ ազգային ընդհանուր ժողովի գումարումով ճշդելու ազգին իղձն ու կամքը, եկեղեցւոյ վերանորոգութեան մեծ հարցի մասին՝ հայկական վերածնութեան այն նոր թուականին առջեւ:

Այս ամէնը ի գլուխ հանելու համար, սակայն, եկեղեցին պէտք ունի իր տրամադրութեան տակ գտնելու բոլոր այն դիրքաւորումները, զոր իրեն ընծայած էր ազգին կրօնական եւ եկեղեցական զգացումը: Պարզ, պէտք ունի ազգին նակատագիրը իր ձեռքին մէջ բռնած Հաստատութեան համակրանքին եւ փառաւորութեան:

Հայաստանի Հանրապետութեան արդի կառավարութիւնը, որ հայրենիքի վերաշինութեան եւ ժողովուրդին ընկերային մակարդակին բարձրացման գործին մէջ ցոյց տուաւ գովելի կորով եւ բարձր գիտակցութիւն, պիտի չուզէր ցուցնել փչւ մը աւելի բարեհաճութիւն, որպէս զի Հայ եկեղեցին, որ անցեալին մէջ այնքան արժանաւոր կերպով կատարեց իր դերը ազգին հանդէպ, հիմակ եւս այնքան արժանիքով կատարէր իր պաշտօնը անոր հոգեկան առաջնորդութեան այլապէս այնքան նուիրական գործին մէջ:

Ուրիշ խօսքով, պիտի չուզէր որ Հայ ժողովուրդին կրօնական պատմութեան մէջ չյաւերժանար Բեթսամիւսի սայլին պատկերը...

Մեր խորին համոզումն է թէ Հայ հայրենիքի վերականգնումը չի կրնար կատարեալ ըլլալ, եթէ իրեն հետ չբերէ նաեւ Հայ եկեղեցւոյ վերականգնումը:

Հայրենիքը լոկ հողն ու ջուրը չէ երկրին ուր կ'ապրի ժողովուրդը, այլ նաեւ ու մանաւանդ գումարութիւնը այն ֆիզիքական եւ բարոյական ոյժերուն, որոնք հնարաւոր կ'ընեն ցեղին կեանքն ու ինքնութիւնը այդ երկրին մէջ:

Ու Հայ հայրենիքի բարոյական ոյժերուն մէջ առաջին գիծին վրայ կը կանգնի - պէտք է ընդունիլ - Հայ եկեղեցին:

Հայ Հանրապետութիւնը իր պարտքը կը կատարէ, արժանանալով Ազգին համարումին եւ երախտագիտութեան, երբ կը փառաւորէ Հայ արուեստն ու գրականութիւնը, Հայ թատրոնն ու կրթութիւնը, Հայ վաճառականութիւնն ու նարտարագիտութիւնը, եւ երբ, հակառակ իր միջոցներու փոքրկութեան, կ'ընէ իր բովանդակ կարելին, զարկ տալով անոնց մշակումին եւ արդիւնագործման:

Ինչո՞ւ սակայն ո՛չ նոյն խրախուսական վերաբերմունքը նա՛եւ եկեղեցիին համար: Հայ եկեղեցւոյ գաղափարը այն հոգին է որ դարեր ու դարեր ապրեցաւ Ազգին մէջ, ապրեցնելով զայն իր մէջ, անոր եւ իր կեանքի ամէնէն դժպիի օրերուն: Թոյլ տալ որ թառամի յանկարծ այդ հոգին՝ Ազգին ու Հայրենիքին վերանորոգման սա սրտագին ջանադրութեանց միջոցին, կը նշանակէ պարզապէս կիսատ թողուլ վերականգնումի սկսուած գործը, թմրած մարմինին մէկ կողմը միայն արթնցնելով,

ու թողլով որ միւս կողմը, որո՛ւն ներքեւ սակայն թերեւս կը բարախէ սիրտը, մնայ մեռոտ անշարժութեան մը մէջ:

Թո՛ղ չըսուի թէ ժողովուրդին յեղափոխութիւններէ ծնած կառավարութիւնները ընդհանրապէս այս ոգւով տոգորուած կ'ըլլան կրօնքի զգացումին կամ եկեղեցւոյ սկզբունքին նկատմամբ:

Յրանսականին օրինակը, որ իր ծագումներուն ու հետեւանքներուն մէջ լեցուն է տխուր եւ տկար պատկերներով, եւ որ վտանգը միշտ տարածուած կը սպասէ ահա պատահականութեանց ետին, չի կրնար համոզիչ ըլլալ երբեք:

Աւելի մեծ եւ կատարեալ յեղափոխութիւններէ վերջ, որոնք տեղի ունեցան այլուր, անկլօ-սափսոն ազգերու մէջ զոր օրինակ, բոլորովին տարբեր եղան պետութեան հայեացքն ու վերաբերմունքը կրօնքին եւ եկեղեցիին հանդէպ: Իսկ Պալմանեան երկիրներու եւ Ելլադայի ազատագրութենէն ծնած ազգային վերանորոգութեանց միջոցին՝ զանցառելի տարր մը չը նկատուեցաւ բնաւ կրօնական կեանքը, եւ եկեղեցին, որուն՝ այդ ցեղային համայնքներու պատմութեան մէջ կատարած դերը շատ աւելի աննշան էր եղած քան մերինը, աւելի ուղիղ կանգնեցաւ իր պատուանդանին վրայ քան առաջ:

Կ. Պոլսոյ Տիեզերական Պատրիարքութեան վերջին կացութենէն ետք, Սերպիոյ, Ռումանիոյ եւ Պուլկարիոյ մէջ կատարուած նուիրապետական ազգային աթոռներու եւ սինդոներու վերելումը կամ վերակազմութիւնը յայտնապէս կը ցուցնէ ասիկա:

Եթէ Հայաստանի կառավարութեան մտասեւեռեալ ձկտումներէն մին է, ինչպէս կը հաւատանք, Խորհրդային Հանրապետութեանց քաղաքական միութեան մէջ անկորուստ պահել Հայ ազգին ցեղային ինքնութիւնը, միայն այս

տեսակետով նոյն իսկ անհրաժեշտութիւն մըն է Հայ եկեղեցիին պահպանութիւնը:

Կարելի չէ կրօնքը խլել ժողովուրդին խիղճէն: Անոր հոգիին ամէնէն հզօր բնազդներէն մին եղած է ա՛յ ան, որ երկար դարերէ ի վեր իր յագուրդը գտած է միշտ Հայ եկեղեցիի ձեւին մէջ: Եթէ քանդուի կամ եղծուի այս ձեւը, հոգեբանական հետեւակա-նութեամբ մը՝ այդ բնազդը իր սնունդը պիտի փնտռէ զինքը ծնող հոգիին անհարազատ ձեւերու, այսինքն օտար դաւանութեանց կամ ներքին արուեստակեալ շարժումներու մէջ, ու ատոր արգասիքը պիտի ըլլայ այլասերումին վտանգը ազգային ինքնութեան համար: Վասն զի օտարադաւանութիւնը ապազգայնացման ճամբան է միայն, աւելի կամ նուազ շեշտուած սաստկութեամբ. իսկ կասկածելի արժէքներ ներկայացնող մարդոց միջոցաւ կատարուած բարենորոգչական սա կեղծարարութիւնները, որոնք ահաւասիկ տեղի կ'ունենան մեր նորածին Հանրապետութեան սահմաններուն մէջ, կրօնաբարոյական պիտակի տակ գոյացած ամէնէն վատառողջ այն խլրտումներէն են, որոնք պէտք էին խնայուիլ բազմաթիւ ու բազմապատիկ ցնցումներով սասանած ազգի մը ներքին կեանքին:

Հայաստանի կառավարութեան պարտքն էր եւ է այնպիսի կերպով մը ճշդել իր կեցութեան, որ թէ՛, մէկ կողմէ, արտաքին սողոսկումները եւ ներքին գալարումները չֆաշալերուին իր շուքին տակ որ եւ է աստիճանով, եւ թէ՛, միւս կողմէ, Հայ եկեղեցւոյ իշխանութիւնը, որ կղերն ու ժողովուրդն է միանգամայն, հարկադրուի փութացնելու հարազատ եւ ճշմարիտ բարենորոգութիւնը, որ ժամանակին աղաղակող պահանջը եւ ազգին խղճմտանքին մէջ զգացուած ամէնէն կենսական կարիքն է այլ եւս:

Անտեղի պիտի չըլլար սակայն հոս - մետալին միւս կողմն ալ տեսած ըլլալու համար - հարցնել թէ ճիշդ այս մասին, այսինքն բարեկարգութեան խնդրոյն համար մասնաւորաբար, եւ իրերու ներկայ նոր դրութեան մէջ իր հոգեւորական գործունէութեան ուղղութիւնը ծրագրելու տեսակէտով ընդհանրապէս, ի՞նչ ըրաւ եկեղեցւոյ իշխանութիւնը, ամբողջ ազգին կողմէ աշխարհի անկեղծօրէն եւ աշխարհի արդարացի կերպով արտայայտուած անկալութեանց հանդէպ:

Այս հարցումն ընելու կը մղուինք նախ այն վստահութենէն՝ զոր ունինք Հայ եկեղեցւոյ նուիրապետական կեդրոնին Մայր Աթոռոյ ներկայ հոգեւոր գերագոյն ժողովի անդամներուն ձեռնհասութեան մասին. յետոյ այն համոզումէն թէ ի՞նչ որ ալ եղած ըլլան այս կամ այն կերպով մտածուած կամ յարուցուած արգելքները, անկարելի պիտի չըլլար գոյացած նախնախոստիւն մէջ գտնել անցակէտ մը, հուն մը, ապահով գետնի վրայ ոտք դնելու եւ իսկոյն սկսելու համար գործի:

Այդ գործը պէտք էր ըլլար, մեր խոնարհ կարծիքով, յառաջ քան նոյն իսկ բարեկարգական հարցարաններու մշակումն ու բանաձեւումը, հոգեւոր արթնութեան, այսինքն կրօնական առողջ շարժումի մը ձեռնարկը:

Պէտք է խարուիլ երեւոյթներէն. կրօնի վերաբերմամբ անտարբերութեան մակերեսային մտայնութեան ներքեւ, որ պատահական հանգամանքներէ ածանցած վիճակ մըն է պարզապէս մեր մէջ, հաւատքի կենդանի խորք մը կայ ժողովուրդի հոգւոյն մէջ: Պէտք էր երեւան բերել եւ արծարծել ոյժի այդ մթերքը, եւ անոր վրայ դնել շարժումը ոգեւորող զսպանակներուն սարուածքը: Պէտք էր կազմակերպել քաղաքական առաքելութիւն մը ժողովուրդին մէջ,

որպէս զի անոր զգացումներուն եւ դատողութեան զօրութեամբը ամրապնդուէր ձեռնարկին սկզբնաւորումը. որպէս զի անկաւարակարգական գործին նայէր ո՛չ այնքան իրրեւ հետաքրքարած երեւոյթի մը վրայ, ինչպէս կը վախճամ որ եղած ըլլայ այժմ դեռ շատերուն վերաբերմունքը, այլ իրրեւ իր հոգիին հետ կապուած հարցի մը՝ իր հոգեկան կեանքին ամէնէն լուրջ մէկ եղելութեան վրայ:

Գործելու այս կերպը խորթ պիտի չը թուէր երբեք մեր ժողովուրդին սրտին, նորութիւն մը չըլլալով ինքնին մեր եկեղեցական պատմութեան համար:

Թողով հնագոյն շրջանները, ուր Ազգին քրիստոնէական լուսաւորութեան եւ զարգացման գործը կատարուեցաւ միշտ գրական եւ բանաւոր աւետարանչութեան արդիւններով, անկարելի է այս առթիւ չյիշել Սիւնեաց դպրոցի հոգեւանդն գործունէութիւնը, որ «շրջան վարդապետարան»ի, այսինքն քաղաքական առաքելութեան միջոցաւ, լատինացման վտանգէն երկու անգամ ազատեց Հայաստանեայց եկեղեցին եւ Հայութիւնը, նախ ԺԵ. դարուն՝ Որոտնեցիին եւ Տաթեւացիին դիւցազնական ջանքերով, եւ յետոյ ԺԸ.ին սկիզբը, Կոլոտեան փաղանգին կազմակերպած գրական եւ բեմական դիմադրութեանց շնորհիւ:

Կը սիրեմ կարծել թէ մեր ներկայ սերունդին մէջ, այսօր եւս, չեն պակսիր տարբեր որոնց միջոցաւ կարելի ըլլայ ձայն տալ ժողովուրդին խղճմտանքին, իր միջոցաւ կամ գէթ իրեն հետ պատրաստելու համար եկեղեցւոյ բարեկարգութեան գետինը, կրօնի եւ բարոյականի ներշնչումներով մաքրուած մթնոլորտ մը վերստեղծելով նախ ընկերային վիճակի այն տարտամ դրութեան մէջ, զոր պատրանքներէ եւ ձախողուածքներէ ծնած տխուր

տրամադրություններ վերջերս տուին մեր ազգային կեանքին:

Սակաւաթիւ բայց ընտիր հոյլը այն քանի մը գիտուն եւ սրտի տէր հոգեւորականներուն, որոնց ներկայութիւնը էջմիածին՝ Երուսաղէմ՝ Կ. Պոլիս՝ Եւրոպա եւ Ամերիկայի մէջ՝ յուսատու երեւոյթ մըն է տակաւին աշխարհի հոգեւորական մէջ, եթէ ծրագրուած ուղղութեամբ եւ ոգեւորուած խանդով լծուէր աշխատանքի, վստահ եմ թէ պիտի յաջողէր առաջ բերել ակնկալուած շարժումը, իրեն հետ ունենալով բազմութիւն մը հոգեւորական ազնուամիտ աշխարհականներու, որոնց մէջ գիտեմ թէ չէ մեռած բնաւ Կրօնիին եւ Եկեղեցիին սէրը:

Եւ ուշ չէ տակաւին ընելու համար այս ամէնը: Պէտք կայ հրաշքի մը, եւ Հաւատքին ձայնը, Արարատէն ու Սիսեան հնչեցուած, պիտի կրնայ գործել այդ հրաշքը, արթնցնելով թմրած զգացումները եւ հոգեւոր փրկութեան եւ վերանորոգութեան սկզբունքին շուրջը խմբելով բոլոր բարի կամեցողութիւնները:

Նուիրումի ոգին, որ կէս դար ամբողջ ըրաւ մեր մտաւորականութեան եւ երիտասարդութեան ամէնէն ընտիր մասը, մերթ խօլական վազքով մը նոյն իսկ, գրոհ տայ դէպի այն կէտը, զոր ազգին քաղաքական ազատութեան եւ ապագայի զգացումը կը մատնանշէր իրեն, կենդանի է միշտ: Անիկա սիրտերը այս անգամ եւս պիտի կարենայ ուղղել դէպի ազգին կրօնական վերանորոգութեան երազը, եթէ Լուսաւորչի գահէն եւ Շնորհալիի հալածական արքունէն, որոնց մօտ կը հսկեն մեր նախնաց հոգեւոր ժառանգութեան աւանդապահ երկու պատկառելի ծերունիները, ու Սիոնի բարձունքէն, ուր վիշտին եւ յոյսին սրբութիւնը խորհրդաւորող նուիրականութեանց մօտ կը տնկի ազգին եւ Եկեղեցիին

ամէնէն հզօր ու բարի իմացականութիւններէն մին, լսուի միահամուռ հրաւեր մը սրտագին ու սրտակից գործունէութեան:

Մեր մէջ ժողովուրդն ի՛նքն իսկ է Եկեղեցին, ու կարելի չէ կատարել Եկեղեցիին բարեկարգութիւնը՝ առանց իրեն: Իսկ յաջողելու համար ընել այդ բանը, այսինքն կարենալու համար ժողովուրդը յորդորել դէպի իր պարտականութիւնը, ինծի ամէնէն գործնականը կը թուի այն կերպը, զոր Գահիրէի մեր մտաւորականներէն ազնիւ բարեկամ մը ամիսներ առաջ կը թելադրէր՝ առաջարկելով կազմել Լուսաւորչեան Միութիւն անուան ներքեւ ընկերակցութիւն մը, որուն գործն ըլլայ Ազգային Եկեղեցիին գաղափարին շուրջը բոլորել ժողովուրդը, եւ նպատակը՝ Աւետարանի հոգիով եւ նախնաց ներշնչումներով բարոյական կեանք նորաստեղծել արդիական գետնի վրայ:

Անգամ մը որ կատարուի կամ սկսուի նոյն իսկ կատարել նախապատրաստութեան այս գործը, դժուար պիտի չըլլայ հասկցնել թէ Եկեղեցական բարեկարգութեան առաջին եւ անհրաժեշտ քայլն է Եկեղեցականաց կրթութեան ձեռնարկը:

Անշուշտ կարելի չէ իսկոյն տիրանալ այսպիսի արդիւնքի մը: Աշխատութեան եւ ժամանակի կը կարօտի ան. բայց կարելի է անմիջապէս տնօրինել գէթ որ դպրոցի իրենց կոչումին արժանիքէն եւ հոգեւոր դատարարական եւ գիտութեան շնորհներէն զուրկ անձերու ընդունելութիւնը Եկեղեցական ասպարէզի մէջ: Լաւագոյն է որ հասարակութիւն մը առժամաբար չունենայ բնաւ իր կրօնի պաշտօնեան, քան թէ ունենայ այնպիսի մը, որ բարոյապէս չի կրնայ արժեցնել իր պաշտօնը ժողովուրդին հոգեւոր շինութեան գործին մէջ:

Ժողովուրդը պէտք է լուսաւորուի

իր հաւատքին բարձրութեանը եւ անկէջ իջնող սրբութիւններուն հանդէպ: Այս իսկ է բարեկարգութիւնը: Բայց ատոր համար հարկաւոր է սիրտով եւ միտքով լուսաւորուած մշակներու գոյութիւնը. ատոր պէտք է ձգտին ջանքն ու նիգը ամէն անոնց, որոնց համար բարեկարգութիւնը բառ մը չէ լոկ:

Վատուծած են արդարեւ մեր եկեղեցւոյ ներքին կեանքն ու կազմը, բայց ոչ բնաւ փայլաւորած: Կազդուրուելու համար, պէտք ունի անիկա զօրացուցիչ սնունդի, այսինքն աւետարանական գիտութեան եւ փորձառութեան հոգեւոր լոյսին: Երբ բաւական չափով տրուի անոր այդ սնունդէն, ինքնին պիտի անհետին շատերը այն թերութիւններէն, որոնք, ինչպէս տկարացած մարմինի մը մէջ բոյն դրած խոյլերը, գոյացած են հետզհետէ անոր մէջ:

Կարգուսարքի եւ ծէսերու խնդուամները, պաշտամունքի երկարութիւնը եւ հանդիսական կատարողութեանց շռայլ պերճանքը, երգեցողութեանց տարադէմ եւ յանախ տարադէպ ձգձգումները, լեզուի խորթութիւնը, ամէնքն ալ ինքնին պիտի գտնեն լուծումի պարզ ու վճռական կերպ մը, երբ, հաւատքի գիտակցութեամբ պայծառացած մտայնութեան մը մէջ, սեղանն ու բեմը, այսինքն աղօթքն ու ֆարդութիւնը, վերաստեղծուին իրենց արժանի պատուանդանի մը բարձրութեան վրայ, իբրեւ հոգեւոր կեանքի մշակութեան ամէնէն արժէքաւոր միջոցները: Իսկ եկեղեցականութիւնը ինքնին պիտի բարեկարգուի, երբ լուսամիտ կղեր եւ լուսաւորուած ժողովուրդ համաձայնին ընդունելու համար թէ արժանիքը՝ բարոյական եւ իմացական արժանաւորութիւնը միայն պէտք է գծեն նուիրապետական բարձրացումին նամբան. բան մը՝ որ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ նախնական

օրէնքներուն եւ քնիկ ոգիին պահանջն է արդէն:

Ու այս ամէնը, այս բոլոր պարզումները եւ բարձումները, եւ ի հարկին ուրիշ յաւելումներ, պէտք է կատարուին միմիայն որպէս զի կրօնքը իրապէս մտնէ կեանքին մէջ, մարդոց անհատական, ընտանեկան եւ ընկերային կենցաղէն ներս, տարրանայ սրտին ազնուագոյն պահանջներուն հետ, եւ ո՛չ թէ մնայ ոսկեհուռ պատմունանի այն դերին մէջ, ուր դժբախտաբար դրած են զինքը հասկնալի հանգամանքներ կամ անհասկնալի կամէութիւններ:

Ով պիտի ստանձնէ, սակայն, ըստ ումանց՝ այնքան պատասխանատու եւ փափուկ, ըստ այլոց՝ ժամանակի ընթացքին հետ եւ հասարակաց զգացման միջոցաւ այնքան դիւրացած այս գործին նախաձեռնութիւնը:

Պարզ է պատասխանը.- Վերէ՛ն պէտք է հնչէ ձայնը, որպէս զի լսուի ամէնքէն: Եկեղեցւոյ իշխանութիւնը, որ գլուխը, այսինքն միտքն է ազգին կրօնական կեանքին, ի՛նքը պէտք է ընէ ձայնատրութիւնը եկեղեցւոյ բարեկարգութեան, եւ անոր նախապայման ժողովրդային հոգեւոր լուսաւորութեան գործին: Սիրտը, այսինքն ժողովուրդը, պատրաստ է արդէն ատոր: Իմաստուն պա՛մը պէտք է միայն որ ներդաշնակէ անոր զարկերուն կշռոյթը, որպէս զի մոլեկան կիրքեր չխանգարեն անոր գործարանաւորութիւնը, եւ անհմուտ ու անարժան ձեռքերու մէջ չանցնի ուղղութեան ղեկը:

Երեւ աթոռները, էջմիածին, Երուսաղէմ եւ Կ. Պոլիս, որոնք կը ներկայացնեն Հայ եկեղեցւոյ նուիրապետութեան արդի կազմը, երեւն ի միասին, համաման եւ համաշունչ գործունէութեամբ պէտք է ծրագրեն եւ սկսին շարժումը:

Ամեն կողմ պետք է կազմակերպուին հաւատք եւ եկեղեցւոյ սէր արծարծող ժողովրդային Միութիւններ: Ամեն տուն պետք է լսուի Աւետարանի ձայնը: Եկեղեցիներու մէջ, պետք է արտօնուի, պաշտամունք վերջ, կատարել գոտ կրօնական բնոյթ ունեցող լսարանական գումարումներ, որ եկեղեցական եւ նոյն իսկ երկու սեռէ աշխարհական հոգեւոր անձինք, որոնք Հայ դաւանութեան կը պատկանին եւ Ս. Գրոց գիտութեան եւ խօսելու շնորհ ունին, բացատրեն եւ լուսարանեն բրիտանական կրօնի սկզբունքները եւ Աւետարանի բարոյականը: Թերթերու մէջ տեղ տրուի կրօնական լուրջ գաղափարներու: Տետրակներ եւ գրքոյկներ հրատարակուին այդ միտքով: Քարոզներ եւ բանախօսութիւններ յանախուն նոյն ուղղութեամբ: Հրահանգութիւններ կատարուին ժողովուրդը վարժեցնելու համար եկեղեցական պաշտամունքի միջոցին համախումբ երգեցողութեան:

Ու որպէսզի քաջապաշտ կամայականութիւններ չայլալին ձեռնարկին նկարագիրը, հարկաւոր է որ, ինչպէս ըսուեցաւ, հոգեւոր վերին իշխանութիւնը ի՛նքն ճշդէ գործին ուղղութիւնը եւ հսկէ անոր վրայ: Թիւրքիոյ մէջ՝ Կ. Պոլսոյ պատրիարքարանի «Հայ

Խօսակ»ով, գաղութահայութեան մէջ՝ Երուսաղէմի «Միոն»ով, ու Հայաստանի մէջ Էջմիածնի «Արարատ»ով, որուն երեւումին կը սպասենք ակնդէտ:

Ազգային եկեղեցական համագումարէն ալ առաջ, ու զայն իսկական արդիւնաւորումի ընդունակ դարձնելու համար նոյն իսկ կարծեմք թէ անհրաժեշտ է նախապատրաստական այսպիսի աշխատանք մը:

Արտաքին Հայաստանի, հայութիւնը տրամադիր է լսելու այս ոգւով իրեն ըլլալիք հրաւեր մը: Իսկ թէ Հայաստանէ ներս որքա՛ն սիրալիր պիտի ըլլար յօժարութիւնը այդ մասին, Միւռնօրինէ՛քի առթիւ Մայր Աթոռոյ հովանիին տակ հանդիսաւորուած ոգեւորութիւնը ցոյց տուաւ արդէն:

Ահա թէ եկեղեցւոյ բարձրագոյն իշխանութիւնը ի՛նչ պարտ էր ընել ցարդ, եւ պարտի ընել այսուհետեւ եւս, երբ ուշ չէ տակաւին, որպէս զի մեր հաւատքի կազմուածին մէջ իրապէս չհրկիզուի Բեթսամիւսի Սայլը, ու մեր վաղուան սերունդները մոխրակոյտ մը չգտնեն հոն՝ ուր պատուական նախնիք հազար ու բիւր տաժանքի եւ տանջանքներու գնով կանգնած էին փառքի եւ պատուոյ ամէնէն անմահ յիշատակարանը:

ԹՈՐԳՈՄ ԵՊՍ. ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՄՈՌԱՅՈՒԱԾ ՏԱՊԱՆԱԲԱՐԸ

Տապանաքարերը հապարաոր տարիների պատմություն ունեն։ Դրանց ձեռք էր ոճը ընդհանրապես պայմանավորված են եղել ժամանակի հասարակական, ազգային և կրօնական պահանջներով։

Տապանագրերում հիմնականում գրում է հանգուցեալի անունը, ծննդեան և մահուան տարեթուերը, երբեմն նաեւ մահուան պատճառը։ Հայաստանում քրիստոնէութեան մուտքից յետոյ տապանաքարերը վարդարուել են նաեւ խաչաքանդակներով և քրիստոնէական տարբեր մոտիւներով։

Հանգուցեալը, որի տապանաքարը մոռացուել էր և ով առիթ հանդիսացաւ այս գրութեանս Կ. Պոլսոյ երանաշնորհ պատրիարք Տ. Զաւէն Արքեպս. Տէր Եղիայեանն է։ Տէր Եղիայեանը պատրիարքական պաշտօնը զբաղեցրել է 1913-1916, 1919-1922 ժամանակահատուածներում։ Նա յայտնի է նաեւ Վշտակիր Պատրիարք անուամբ։ Յիրաւի Վշտակիր, քանի որ ականատես է եղել 1915 թուականի Հայոց Մեծ Եղեռնի արհաւիրքին։

Ուսումնասիրելով յետեղեռնեան պատմութիւնը, Զաւէն Տէր Եղիայեան Պատրիարքի կենսագրութիւնը և հոգեւոր գործունէութիւնը՝ պարզում է, որ 1916 թուականին թուրքական կառավարութեան որոշմամբ Կ. Պոլսոյ պատրիարքութիւնը լուծարում է և, միանալով Սսի, Աղթամարի կաթողիկոսութիւններին և Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեանը, կազմում են մէկ հոգեւոր հաստատութիւն, Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւն անուան տակ։ Կաթողիկոսութեան նստավայրը դառնում է Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Վանքը, իսկ հոգեւոր պետը Սահակ Կաթողիկոս-Պատրիարքը։ Այս որոշմանը հետեւում է Զաւէն Պատրիարքի արքայրը իր ծննդավայր Մուսուլ։ Թուրքերը, հայերին ֆիլիկապէս ոչնչացնելուց յետոյ, ծրագրել էին վերացնել նաեւ հայերի հոգեւոր կառոյցներն ու արժէքները։

1918-ի սկզբին Սուլթան Ռէշիդին յաջորդում է Սուլթան Մուհամէդ Վահիդէդդին, ով շարունակում է պայքարել Երիտթուրքերի դէմ։ Նա պաշտօնաւոր է յայտարարում Էնվեր փաշային բանակի ընդհանուր հրամանատարի պաշտօնից և ներում շնորհում բոլոր քաղբանտարկեալներին՝ այդ թւում նաեւ Զաւէն Պատրիարքին։

Նոյն թուականի Հոկտեմբերի 30-ին Մուղրոսում կնքուած փնադադարով աւարտում է առաջին աշխարհամարտը։ Զինադադարից յետոյ Կ. Պոլսոյ Ազգային իշխանութիւններին յաջողում է վերականգնել Ազգային Սահմանադրութիւնը և Կ. Պոլսոյ պատրիարքութիւնը անջատել Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւնից։ Նրանք դիմում են նաեւ Սուլթանին և Բրիտանական Կօմիսարին՝ Զաւէն Պատրիարքի պաշտօնը վերականգնելու խնդրանքով։ Խնդրանքը բաւարարում է, և 1919 թուականի փետրուարին Զաւէն Պատրիարքը վերադառնում է Կ. Պոլիս։ Հասնելով Կ. Պոլիս՝ նա կրկին ստանձնում է իր արքայրով թափուր մնացած պատրիարքական պաշտօնը և անմիջապէս լծում եղեռնացած հայ ժողովրդի մնացորդացի՝ տարագիր և որբ հայերի փրկութեան գործին։

1920 թուականի սկզբին Կիլիկիայում քննական պորբերը և թուրք-քրդական խաժամուժը յարձակում են հայերի վրայ։ Հայերը դիմում են ինքնապաշտպանութեան։ Յարձակման յաջորդ օրերին ֆրանսական պորբերը

հեռանում են, որի պատճառով հայերի ինքնապաշտպանությունը թուլանում է եւ լինում են բազմաթիւ հայերի նոր կոտորածներ: Կոտորածները դադարեցնելու եւ Կիլիկիայում հայերի անվտանգությունը ապահովելու խնդրով, գրեթէ միաժամանակ Փարիզ են մեկնում Սահակ Բ. Խապատեան Կաթողիկոսը եւ Զաւէն Պատրիարքը: Կաթողիկոսը հանդիպում է Ֆրանսիայի վարչապետին եւ Արտաքին Գործոց նախարարին եւ ներկայացնում իր խնդրանքը: Ֆրանսիան հրաժարում է օգնել Կիլիկիայի հայերին: Երոպայից յոյսը կորած 1920-ի մայիսին Զաւէն Պատրիարքը վերադառնում է Կ. Պոլիս եւ հետագայ ամիսներին ականատես լինում Կիլիկիայի հայաթափմանը:

1922 թուական: Ճակատագրական տարի Զաւէն Պատրիարքի համար: Մէկ կողմից Անտանտի պորքերը հեռացան Թուրքիայից, միւս կողմից յղները ճակատագրական պարտություն կրեցին Զմիռնիայում ու Փոքր Ասիայի արեւմտեան ափում, որից օգտուելով՝ Մուստաֆա Բէնալը Թուրքիան հռչակեց հանրապետություն:

Թուրքական նոր իշխանութեան աչքին Զաւէն պատրիարքը Թուրքիայի համար անցանկալի անձնատրուրեան համարում ունէր: Նրանք երբէք չհանդուրժեցին Պատրիարքի այցը Ֆրանսիա եւ այն համարուեց իբր Թուրքիայի դէմ ուղղուած դաւաճանություն: 1922 թուականին Զաւէն Պատրիարքը երկրորդ անգամ է արքայութեան Մուսուլ, ուր ապրում է իր կեանքի մնացած տարիները եւ 1947-ին կնքում իր մահկանացուն:

Վշտակիր Պատրիարքի վերջին ցանկությունն էր թաղուել Երուսաղէմում: Եւ նրա կոտակի համաձայն՝ աճիւնը տեղափոխուում է Երուսաղէմ եւ ամփոփում Երուսաղէմի Սբ. Փրկչի գերեզմանատանը: Սակայն, յաջորդ տարի բռնկուած արաբա-իսրայէլեան հակամարտութեան եւ դրան յաջորդած ճգնաժամի պատճառով մոռացութեան եւ անուշադրութեան է մատնւում Սրբապան Հօր գերեզմանը եւ այն մնում է առանց տապանաքարի:

* * *

2005 թուական: Ողջ հայ ժողովուրդը հայրենիքում եւ նրա սահմաններից դուրս ոգեկոչում է Հայոց Յեղապանութեան 90 ամեակը: Կապմակերպում են բողոքի ցույցեր, սգահանդէսներ, գիտաժողովներ, յուշ-երեկոներ եւ այլն: Մատուցում են սուրբ եւ անմահ պատարագներ, կատարում են հոգեհանգստեան արարողություններ:

Այս կարգին, յիշատակութեան արժանի կարեւոր ձեռնարկ է Երուսաղէմի Պատրիարք Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեանի բարեհաճ կարգադրութեամբ Զաւէն Պատրիարքի մոռացուած տապանաքարի տեղադրումը: Գերեզմանը գրեթէ վաթսուն տարիների մոռացությունից յետոյ ունեցաւ իր արժանի եւ պատրիարքաւայել տապանաքարը, որի վրայ գրուած է.

ԱՍՏ ՀԱՆԳԶԻ
ԶԱԲԷՆ ԱՐԶԵՊՍ. ՏԵՐ ԵՂԱՅԵԱՆ
ՎՇՏԱԿԻՐ ՊԱՏՐԻԱՐԷ Կ. ՊՈԼՍՈՅ
ԾՆԵԱԼ 1868. ՎԱԽՃԱՆԵԱԼ 1947
ՊԱՏՐԻԱՐԷ
1913-1916, 1919-1922

Յեռագրություն.

Ցաւօք, մինչեւ օրս էլ շարունակում է մոռացութեան թանձր խաւար Չաւէն Արքեպս. Տէր Եղիայեան անձի շուրջը: Բջերն են յիշում նրան:

Յոյս ունենք, որ հայ ժողովուրդը կը դրսեւորի հարկ եղած ողջախոհութիւն, եւ կը սրբագրի այս անընդունելի եւ, յիրաւի անարդար մոռացութիւնը եւ Յեղասպանութեան 90 ամեակին, ի յարգանս Չաւէն Պատրիարքի նրա անունով կ'անուանակոչուի, ասենք, Երեւանի կենտրոնական փողոցներից մէկը կամ որեւէ կրթօճախ, ինչպէս նաեւ նրա գերեզմանաթմբից հող կը տեղափոխի Ծիծեռնակաբերդի յուշահամալիր:

Սա էի ուզում ասել, կամ գրովս մէկ անգամ եւս հաւաստել, որ մենք թերանում ենք մեր ազգի երախտաւորներին արժանի յարգանքը մատուցել: Աւելին, երբեմն ինձ թւում է, թէ օտարները այդ գործում գերապանցում են մեզ. նկատում են մեր երախտաւորներին եւ նրանց ըստ արժանւոյն գնահատում մեզանից առաջ: Վերը ասուածիս իբր ապացոյց բերեմ մի պարզ օրինակ. Ֆրանց Վերֆելն իր «Մուսա Դաղի քառասուն օրերը» վէպում անդրադարձել է Չաւէն Պատրիարքի կերպարին, մինչ մենք՝ հայերս, նոյնիսկ ատելորդ ենք համարել նրան ներառել «Բրիտոնեայ Հայաստան» հանրագիտարանում, եւ որ ատելի ծիծաղելի է՝ նրա մասին չի գրուել նաեւ «Հայկական Հարց» հանրագիտարանում, այն դէպքում, երբ այդ հանրագիտարանում տեղ գտած Դոկտոր Յո. Լէփսիուսը, Նուպար Փաշան (ովքեր արժանի են այդ պատուին), եւ շատ ուրիշներ հիմնականում համագործակցել են Չաւէն պատրիարքի հետ եւ գրեթէ իրենց բոլոր նախաձեռնութիւններում խորհրդակցել նրա հետ եւ շարժուել նրա ցուցումներով:

Թող այս տողերս իբր քննադատութիւն չնկատուեն, այլ՝ յիշեցում, որ երախտաւորները արժանի են յարգանքի եւ պատուի:

ԿՈՐԻԻՆ ԱԲՂ. ԲԱՂԴԱՍԱՐԵԱՆ

ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԹՈՒՐԶԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

Ուղիղ 90 տարի առաջ Արեւմտեան Հայաստանում, Կիլիկիայում եւ Օսմանեան կայսրութեան մնացած տարածքում հայ ժողովուրդը Թուրքական կառավարութեան հրամանով եւ թուրք ժողովուրդի կամքով բռնեց Գողգոթայի ճանապարհը, այն Գողգոթայի, որը տաճարակներ յետոյ իրաւաբաղաւթական գրականութեան եւ միջազգային օրէնսդրութեան մէջ պէտք է որակուէր որպէս, մարդկութեան դէմ կատարուած ծանրագոյն յանցագործութիւն՝ Գենոցիդ, այսինքն՝ ռասայական, ազգային կամ կրօնական յառկանիշներով բնակչութեան առանձին խմբերի կամ ժողովուրդների ոչնչացում:

Յստակ էր Թուրքական նպատակը, գիտակցուած ու պլանաւորուած գոծողութիւնները. ոչնչացնել հայ ժողովրդին զանգուածօրէն ու գլխովին, հոգեւորականին, թէ՛ աշխարհիկին, մտաւորականին թէ՛ աշխատողին, մանուկին թէ՛ մեծին, արքային, թէ՛ հարուստին, ազգայնականին, թէ՛ աշխարհաբաղաւթացուն, կնոջ, թէ՛ տղամարդու: Մի խօսքով, բոլոր, բոլոր նրանց, որոնց իրենք՝ թուրքերը հայ էին համարում: Գերիւնդիւրն էր՝ հայ ժողովրդի ամբողջական բնաջնջման ճանապարհով ոչնչացնել Հայաստանը, վերջնականօրէն սեփականել հայի Հայաստան հայրենիքը, վերածել այն թուրքի Արեւելեան Անատոլուի, ջնջել հայկական քաղաքակրթութիւնը:

Եղեռնագործութիւնը, ճիշտ է, իր գագաթնակէտին հասաւ 1915ի Ապրիլին ու թուրքական եռանդով շարունակուեց որջ 15-16 թուականներին, սակայն թուրքի ուղեղում ոճիրը ծնուել էր տաճարակներ առաջ, երբ հայը դեռեւս Օսմանեան կայսրութեան «հաւատարիմ ազգն» էր, Բեռլինի կոնգրէսից անմիջապէս յետոյ:

Այսպէս, Համիտի կառավարութեան ղեկավար Բեաւմիլի Փաշան 1879 թուականին ասում էր. «Ողջամտութիւնը պահանջում է ոչնչացնել այն բոլոր տարրերը, որոնք կարող են հետագայում մեզ պատճառ վտանգներով եւ կարող են ծառայել միջամտութեան օբյեկտ եւ գործիք Եւրոպական երկրների ձեռքին... Մեր շահերը պահանջում են, որ Փոքր Ասիայում մեր տարածքները ապառ լինեն ուրիշների միջամտութեան աղբիւրներից. հետեւապէս այդ սրբապան նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ է այդ հայկական ազգը ջնջել մեր երկրի երեսից եւ անհետք, այսինքն՝ անխնայօրէն ոչնչացնել... Եթէ այդ հայկական ազգը բնանջուի եւ քրիստոնէական Եւրոպան Փոքր Ասիայում չկարողանայ գտնել ոչ մի քրիստոնէայի, այդ ժամանակ նա մեզ հանգիստ կը թողնի եւ մենք կը կարողանանք սրբալուել մեր ներքին գործերով ու պետական վերափոխումներով»:

Հայաստանի ոչնչացման նոյն ծրագիրն էր որոճում «Միութիւն եւ առաջադիմութիւն» կուսակցութեան Սալոնիկի (31 հոկտեմբեր 1910 թ.) ժողովում կուսակցութեան գլխաւոր քարտուղար Մեհմեդ Նալիւրը. «... Մեզ մնում է կատարել մեր սրբապան պարտքը, իրականացնել թիրքական ցեղերի միաւորումը Միջերկրականից մինչեւ Արաբեան ծով... Այսօրուայ մեր քաղաքականութեան ամենամահաւաճելի հրամայական հարցը հայկական հարցն է, որը պէտք է առանց ոչ թէ կիսաւ-սրբաւ լուծում ժամանակ շահելու համար, այլ ամբողջական արմատական լուծում... Մնում է միակ, վերջին հնարաւորութիւնը, որի հետ կամայ-ականայ մենք պէտք է հաշտուենք,

համաձայնելով թուրքերի շահերին համապատասխանող միակ համապատասխան ելքի հետ. պետք է հայերին ամբողջությամբ ոչնչացնենք մեր կայսրության մեջ... Խօսքը վերաբերում է ոչ միայն Արեւելեան Անատոլիայում (այսինքն՝ Հայաստանում. - Լ. Շ.) հայ բնակչության ոչնչացմանը, այլ կայսրության ողջ հայ ապգարնաչության՝ նեմզ, հնարամիտ, ճկուն հայ ամբողջ ցեղի, որի եռանդն ու աշխատասիրությունը չի կարող սահմանափակուել սեփական հայրենիքի նեղ սահմաններով...»:

Նոյն Բեռլինի կոնգրեսից յետոյ Համիտն ուղղորդուեց դէպի Արեւելք՝ ա) Արեւմտեան Արաբիա, բ) Մահմետական արքայան վայրեր եւ գ) Հայաստան (Արեւելեան Անատոլիա. - Լ. Շ.): «Մենք ուզում ենք ապրել Անատոլիայի մեջ եւ պետք է մնանք առանձին», ապարարեց նա իր դաւանանքը:

Եւ վերջապէս, Հայաստանի ոչնչացման նոյն ծրագիրն էր փայփայում եւ իրականացնում նախկին իթթիհատական, ռասիստ եւ նացիստ Բեմալը: Նրա կառավարության արտաքին գործերի նախարար Ահմետ Մոխառար փաշան Հայաստանի դահիճ Կարաբէքերին ուղարկած հեռագիր-հրահանգով 1920 թ. Նոյեմբերի 8-ին պահանջում էր Հայաստանը «վերացնել ինչպէս քաղաքականապէս, այնպէս էլ ֆիզիկապէս»:

Սգահանդէսի մեծարգոյ մասնակիցներ,

Եղեռնագործության թուրքական հանճարը, ոչ միայն ծրագրեց Հայաստանի ոչնչացման եւ հայ ժողովրդի բնաջնջման թուրքական գերնպատակը, այլեւ որդեգրեց գործադրման համապատասխան մարտավարութիւն.

1. 1875-ից մինչեւ 1915 թուականներին արտաքսման, ձուլման-մահմետականացման եւ ջարդերի անընդհատ ընդլայնուող, սակայն, այդուհանդերձ, սահմանափակ (լոկալ) քաղաքականութիւն,

2. 1915-1923 թուականներին, հանընդգրկման եւ հայկական հարցի վերջնական (Թուրքական) լուծման գործելաձեւ:

Այս ճանապարհին նա չլաքողեց մասամբ:

Հայ ժողովրդի գերակշիռ Կանգուածի հակուածութիւնը հնապանդության եւ «խռեւմութեան», կրաւորական կեցուածքը ունեցան աղէտաբեր արդիւնք: Մինչդէռ ելքը մէկն էր. ինքնապաշտպանութիւն ամբողջ Թուրքիայում, համապգային ապստամբութիւն Կիլիկիայից Վան եւ Էրզրում: Աւա՛ղ... Փոթորիկն եկաւ, արբեց բոլորին: Անխտի՛ր:

Հայության փշրանքները վերապրեցին հիմնականում այնտեղ, որտեղ, այդուհանդերձ, կազմակերպուեց ինքնապաշտպանութիւն. Շապին-Գարահիսար, Ուրֆա, Սուէտիա, Տարոն, Շառափ եւ, ի հարկէ, Վասպուրական, որտեղ, ի դէպ, հիմքը դրուեց հայոց նոր պետականութեան:

Թուրքական եղեռնագործութիւնը ծնեց նաեւ պատասխանատուութեան խնդիրը.

ա) Ցեղասպանութիւնը կազմակերպած եւ իրականացրած ֆիզիկական անձանց անձնական, քրէական պատասխանատուութիւն («Հայոց Նիւրենբերգը» հիմնականում հայ վրիժառուներն իրականացրին պատուով),

բ) Թուրքական պետության քաղաքական պատասխանատուութիւն,

գ) Նիւթական պատասխանատուութիւն՝ ռեստիտուցիայի (հայոց իրաւոքների վերականգնում, ապօրինի գրաւուած գոյքի վերադարձում) տեսքով:

Հասկանալի է, որ հայոց հետագայ պայքարի տրամադրութիւնները, տասնամեակներով ու գուցէ եւ աւելի տեսական ժամանակաշրջանով պայմանաւորուելու են 2) եւ 3) կէտերի պարտադրանքով:

Տարօրինակ է, սակայն անատարկելի իրողություն, որ այսօր հայ ժողովուրդն ապագային-պատմական իր հիմնահիմունքներով յայտնուել է արդար, մարդասիրական ու իրաւական նոր աշխարհակարգի համար պայքարողների առաջին շարքերում, թերեւս իրեն զօրավիզ ունենալով XX դարի իրեն հաւասարը չունեցող մարդասէրի, խոշորագոյն քաղաքական եւ պետական գործչի Ա.Մ.Ն. Նախագահ Վուդրո Վիլսոնի համոզում-յորդորը. «Թուրքիան իր դաժանութիւններով գերապանցեց իր ուսուցիչներին եւ դրանով ապացուցեց Եւրոպայում լինելու իր կասկածելի իրաւունքը... Հայերի համատարած կոտորածը մեզ հարկադրում է բացառել այդ տգէտ, անառողջ բանդան Եւրոպայի սահմաններից: Հայաստանը պէտք է ստանայ այն, ինչի պատմական իրաւունքը նա ունի... Վաղ թէ ուշ Թուրքիան կանգնելու է Տրիբունալի առաջ եւ հաշիւ է տալու, ու այնժամ նրանից պահանջուելու է կողոպտուածը վերադարձնել իր իսկական տիրոջը»:

Ամենապատիւ Տէր Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան,

Գերաշնորհ եւ հոգեշնորհ Հայրեր,

Տիկնեայք եւ պարոնայք:

Սակայն, տեղի ունեցաւ նաեւ աներեւակալելին:

Հայ ժողովուրդն ապրեց: Եւ եթէ կատարուածի մասին դատենք առողջ բանականութեան տեսակէտից, անկասկած պիտի մոռանայինք ոչ միայն անցեալը, այլեւ չնուածենք հայոց ապագայի մասին: Դարաւոր ոսոխը նենգ էր, (եւ է) դարանակալ ու անբարոյական:

Եւ իրօք, ահաւոր աղէտից յետոյ մեր ժողովրդի կեանքն անգամ, էլ չասած հայոց երկու անկախ պետականութիւնների գոյութիւնը հակասում են մարդկային տրամաբանութեան ու պատմութեան ընթացքի առողջ ընկալմանը: Եւ արդեօք հրաշք չէ՞ հայ ժողովրդի վերածնունդը անգամ շուրջ 50 տարիների (1876-1923 թթ.) հալածանքներից, դաւանափոխութիւններից, գաղթերից ու ջարդերից յետոյ:

Ուրեմն, «հրաշափառ յարութիւնն» էր մեր ժողովրդի վերապրումը, լիարժէք վերադարձը քաղաքակիրթ ժողովուրդների ընտանիքը: Ուրեմն, գլխաւորը խորը հաւատքն էր մեր ժողովրդի բարոյական եւ ֆիզիկական ուժերին, նուիրումները հայրենքի լուսաւոր ապագային:

Հայոց մոտաւորական երեւելիներից մէկն ասում է. «Աստուած մարդկութեանը եւ մեզ՝ հայերիս մի որոշակի պատգամ ունէր, երբ եղեանական այգին տնկեց Հայկական լեռնաշխարհում՝ Եփրատ, Տիգրիս եւ Արաքս գետերի ակունքներում: Աստուած շարունակեց այդ իր մոտադրութիւնը, երբ նոր քաղաքակրթութիւնը սկսեց Արարատեան երկրից, երբ Նոյեան Տապանը խարսխեց Արարատի վրայ: Այդ պատգամով էր, որ Հնդեւրոպական ցեղերի նախահայրենիքը դարձրեց Հայկական լեռնաշխարհն ու տարածաշրջանի հնագոյն կայսրութիւններից մէկը՝ Արարատեան թագաւորութիւնը կապմաւորեց հայկական լեռնաշխարհում: Այս խորհրդի մէջ պէտք է որոնել պատճառն այն իրողութեան, որ հայ ապգն շարունակում է իր վեց հազար տարուայ պատմութիւնը, երբ իր հետ կեանք սկսածներից շատերը չգոյացան»:

Ուրեմն,

Կենդանի է հայ ժողովուրդը,

Յաւերժ է Հայաստանը:

ԼԵՒՈՆ ՇԻՐԻՆԵԱՆ

ՆՕՍՈՒՆ ԹՈՒԵՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԼԵՌՆԱՇԽԱՐՀԻ ԲՆԱԿԶՈՒԹԵԱՆ ԹՈՒԻ ԵՒ ՏԵՂԱԲԱՇԽՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ

Աշխարհի բնակչութիւնը բաժանուած է չորս գլխաւոր մարդացեղերի: Ժամանակակից հետազոտողները ապացուցել են, որ հայերը պատկանում են Եւրոպոիդ մեծ մարդացեղի հարաւային ճիւղին, արմէնոիդ մարդաբանական տեսակին, որին բնորոշ են աչքերի եւ մազերի սեւ նրբերանգները, միջին կամ միջինից բարձր հասակը, ամրակուռ կառուցուածքը, լայն ճակատը, գանկի կարճ ու կլոր ձեւը, կլոր քիթը

Երկարատեւ պատմական զարգացման ընթացքում, բացի արտաքին յատկանիշներից, իւրաքանչիւր ժողովրդի մօտ ձեւաւորուում է նաեւ բնաւորութեան ազգային գծեր, որոնք որոշում են ամէն մի ժողովուրդի ազգային կերպարը: Օրինակ, հայերը ունեն աշխատասիրութիւն, տոկունութիւն, ընկերասիրութիւն, հիւրասիրութիւն, սէր ընտանիքի, հաւատքի, ուսման, առեւտրի, արուեստի, ռազմական գործի նկատմամբ:

Գիտնականների կարծիքով, ա՛յդ իսկ որակների շնորհիւ է նաեւ, որ հայերը կարողացել են պայքարել արտաքին հզօր թշնամիների դէմ եւ յարմարուել Հայկական լեռնաշխարհի (բնօրրանի) դժուարին բնական պայմաններին ու գոյատեւել հազարամեակներ:

Ապացուցուած է նաեւ, որ Պատմական Հայաստանը 10-15 հազար տարի առաջ ունեցել է համեմատաբար մեծաքանակ բնակչութիւն: Այն, Մերձաւոր Արեւելքի մի շարք երկրների հետ միասին, եղել է աշխարհի առաւել խրտաբնակ շրջաններից:

Գիտնականների հաշուարկով՝ հինգ հազար տարի առաջ, երբ արդէն ձեւաւորուած էր արմէնոիդ մարդաբանական տեսակը եւ հնդեւրոպական նախալեզուն, աշխարհում բնակուում էր մօտաւորապէս 60-70 միլիոն մարդ, որի 40-45 միլիոն.-ը բնակուած էր *Ասիա* աշխարհամասի հարաւային կէսում, ներառեալ Հայաստանը:

Ն. Ք. առաջին դարում Հայկական լեռնաշխարհում բնակուել է չորիջ 3 մլն. մարդ: Հայ հեղինակների վկայութեամբ՝ նրանք խօսել են մէկ լեզուով եւ բնակուել են յարմարաւէտ, բնական պաշտպանուած վայրերում:

Դարերի ընթացքում աշխարհի բնակչութեան թիւը աճել է վերընթաց ուղղութեամբ: Առանձին վերցրած մի շարք երկրներում բնակչութիւնը նուազել է կամ անփոփոխ է մնացել: Որոշ ազգեր երբեմն նաեւ ձուլուել-վերացել են. օրինակ՝ *աքքադները, չումերները, խեթերը....*

Հայ գիտնականների հաշուարկով (Նազարեան, Աւագեան, Վալեսեան) 10-12-րդ դարերում, նախքան թուրք-սելճուկների արշաւանքները, Հայաստանի բնակչութեան թիւը կազմել է մօտաւորապէս 6-7 մլն., որից 5-6 մլն.-ը եղել են հայեր: Այս թուերը համեմատելով աշխարհի բնակչութեան տուեալների հետ՝ ստացուում է, որ Արտաշէսեան թագաւորութեան շրջանում, Հայաստանի բնակչութիւնը կազմել է աշխարհի բնակչութեան աւելի քան

2 %-ը, որից յետոյ աշխարհի բնակչութեան թիւը աճել է, իսկ Հայաստանի բնակչութեան թիւը նուազել է (տե՛ս ստորեւ տրուած Համեմատական տախտակը): Այժմ այն հազարապատիկ քիչ է: Եթէ Հայաստանի բնակչութիւնը

Ժամանակաշրջան	Աշխարհ	Հայաստան
1. Ն. Ք. 1-ին դար	120-130 մլն. մարդ	2.5-3 մլն. մարդ
2. Մ. թ. 10-րդ դար	230-280 մլն. մարդ	4-5 մլն. մարդ
3. Մ. թ. 12-րդ դար	340-360 մլն. մարդ	6-7 մլն. մարդ
4. Մ. թ. 15-րդ դար	440-450 մլն. մարդ	3-4 մլն. մարդ
5. Մ. թ. 19-րդ դար	1 մլրդ. 250 մլն. մարդ	6-7 մլն. մարդ

նոյնպէս աճէր այդ տեմպերով, որ միանգամայն հնարաւոր էր, ապա նրա թուաքանակը 20-րդ դարում կարող էր հասնել 20-24 մլն.-ի, մինչդեռ այն հասաւ 7 մլն.-ի:

Գիտնականները ապացուցել են, որ հնդեւրոպական ժողովրդների մեծ մասը հեռացել է իր նախահայրենիքից: Արտագաղթը բնորոշ է եղել նաեւ Հայկական լեռնաշխարհին եւ նրան յարակից երկրներին:

Նախահայերը մնացել են իրենց հայրենիքում՝ Հայկական լեռնաշխարհում: Հետագայում հայերի մի մասը նոյնպէս հեռացել է (մի դէպքում՝ որպէս անհատներ, մի այլ դէպքում՝ ընտանիքներով ու խմբերով, երբորդ դէպքում՝ ամբողջ նախարարական տներով, քաղաքներով, գիւղերով): Հեռանալու պատճառները եղել են տնտեսական ճնշումները, կրօնական հալածանքները, բնական աղէտները: Աւելի յաճախ ու զանգուածային են եղել օտար նուաճողների կողմից պարտադրուած բռնագաղթերը:

Արաբական տիրապետութեան ժամանակ Բիւզանդիա են գաղթել Հայ նախարարական տներ (Մամիկոնեանները, Ռշտունիները, Կամսարականները, Ամատունիները, Գնունիները եւ այլն): Յայտնի է Անի մայրաքաղաքից տասնեակ հազարաւոր բնակիչների խումբ առ խումբ արտագաղթը, որ ըսկըսուեց սելճուկ-թուրքերի կողմից քաղաքը գրաւելուց յետոյ եւ շարունակեց մոնղոլական տիրապետութեան ժամանակ եւ տեւեց հարիւրամեակներ:

1021 թուականին Վասպուրականի Սենեքերիմ Արծրունի թագաւորի հետ Բիւզանդիա գաղթեցին տասնեակ հազարաւոր հայեր: 15-րդ դարի սկզբներին Սիւնեաց իշխան Բեչքէնդ Օրբելեանը, իր 6 հազար տուն հպատակներով, գաղթում է հարեւան վրաց պետութեան սահմանները:

Հայ բնակչութեան բռնագաղթը աւելի զանգուածային բնոյթ ստացաւ, երբ ամբողջ Հայաստանը դարձաւ թուրքիայի ու Պարսկաստանի ռազմական գործողութիւնների մշտական թատերաբեմ:

1604 թուականին Շահ Աբասի՝ ղէպի Պարսկաստան կազմակերպած հայերի բռնագաղթը ժողովրդի յիշողութեան մէջ մնացել է որպէս «Մեծ սուրգուն» (մեծ բռնագաղթ) անուամբ:

Հայկական լեոնաշխարհի բնակիչների ու առաջին հերթին հայերի համար ողբերգական եղաւ 19-րդ դարի վերջին եւ 20-րդ դարի առաջին տասնամեակները: Դա համաշխարհային պատմութեան այն հազուադէպ փաստերից է, երբ մի ընդարձակ տարածաշրջանում, քաղաքակիրթ համարուող երկրների թոյլտուութեամբ (աչքի առաջ), կատարուեց բնակչութեան ազգային զտում: Մէկ սերնդի կեանքի ընթացքում հիմնովին փոխուեց բնակչութեան ազգային կազմը, տեղաբնիկ հայ բնակչութիւնը հրով ու սրով փոխարինուեց օտարներով:

Ներկայումս Հայկական լեոնաշխարհի բնակչութեան խտութիւնը բարձր չէ (մօտաւորապէս 45 մարդ 1 քառ. քմ տարածութեան վրայ): Բնակչութեան ընդհանուր թիւը 18 միլիոն. է: Այն բաշխուած է 6 պետութիւնների՝ Հայաստանի Հանրապետութեան, Թուրքիայի, Իրանի, Լեոնային Ղարաբաղի Հանրապետութեան, Ատրպէյճանի եւ Վրաստանի միջեւ: Լեոնաշխարհի ամենախիտ բնակեցուած հատուածը Հայաստանի Հանրապետութիւնն է (125 մարդ 1 քառ.քմ.-ի վրայ): Նօսը բնակչութիւն ունեն յատկապէս Իրանի եւ Թուրքիայի հատուածները:

ԿԱՄՈ ԼԱԼԱՅԵԱՆ

ԳԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻՆ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԸ

Լոս Անճելըսի Գալիֆորնիոյ համալսարանի (Իւ. Սի. Էլ. Էյ.) արդի հայոց պատմութեան ամպիոնի վարիչ Փրոֆ. Ռիչըրտ Յովհաննէսեանը իր կազմակերպած «Պատմական Հայաստանի նահանգներն ու քաղաքները» շարքին տասնհինգերորդ ֆննարկումը նուիրած էր Երուսաղէմին: Ինչպէս յայտնի է, շարքին առաջին 12 գիտաժողովները նուիրուած էին Արեւմտեան Հայաստանի եւ արդի Թուրքիոյ մնացեալ տարածքներու հայաշատ վայրերուն՝ Վան-Վասպուրականէն մինչեւ Պոլիս եւ Իզմիրէն մինչեւ Սեւ Մով: 2000էն ի վեր, փրոֆ. Յովհաննէսեանի խմբագրութեամբ արդէն հինգ հատորներ լոյս տեսած են՝ Վան-Վասպուրականի (2000), Բաղէշ-Տարօնի (2001), Խարբերդի (2002), Կարինի (2003) եւ Սեբաստիոյ (2004) նուիրուած:

Նախորդ երկու գիտաժողովները նուիրելով Նոր Զուղայի եւ Իրանի հայկական միւս համայնքներուն, շարքը արդէն սկսած էր անդրադառնալու Հայաստանէն դուրս շրջաններու: Նոյեմբեր 6-7ին գիտաժողովը, որ կը վայելէր Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք Թորգոմ Արք. Մանուկեանի պատուոյ նախագահութիւնը, Իւ. Սի. Էլ. Էյ. ի ալ միաւորներու (Միջին Արեւելի Ուսմանց Կեդրոնի, Եւրոպական ու Եւրասիական Ուսմանց Կեդրոնի եւ Միջազգային Հիմնարկի) եւ Երուսաղէմի Սրբոց Թարգմանչաց Սանուց Միութեան հովանաւորութիւնը ունէր նաեւ:

Շաբաթ, Նոյեմբեր 6

Առաւօտեան 9.30ին, երբ փրոֆ. Յովհաննէսեան գիտաժողովը կը բանար իր ներածական խօսքով, համալսարանի Գիտութեան 450 հոգինոց սրահը ծայրէ

ծայր լեցուն էր:

Նինա Կարսոյեան (Նիւ Եորք) առողջական պատճառներով չկարենալով ներկայ ըլլալ, իր գեկուցումը կարդացուեցաւ Սերնիօ Լափորթայի կողմէ: Նիւթը Է. դարու «Վասն վանօթից» գործն էր, գրուած՝ Անաստաս Վրդ. Ակոռեցիի կողմէ: Հոս նշուած է, թէ ան այցելած է 70 հայ եւ աղուանական վանքեր կամ համայնքներ: Զեկուցողը այս վկայութիւնը կապեց յունական աղբիւրներու եւ հնագիտական պեղումներու բերած տեղեկութիւններուն, ցոյց տալով, որ տեղեկութիւնը կեղծիք չէ, որքան որ հետագայ դարերուն գրիչներու յաւելումներ կատարուած ըլլան:

Ճոն Գարսուէլ (Մալակա, Սպանիա) զանազան մանրամասներով համեմատ գեկուցում մը կարդաց Երուսաղէմի հայկական խճանկարներուն մասին, որոնցմէ 2000 մոյշ նկարագրած է 13 տարուան տփնաջան աշխատանքէ ետք, զանոնք հրատարակելով երկհատոր աշխատութեամբ մը (1972): Ան յայտնաբերած է երկու ժամանակագրութիւններ, որոնք ԺԸ. դարու սկիզբի Պոլսոյ եւ Երուսաղէմի դէպքերը արձանագրած էին:

Նախկին սաղիմահայ Աբրահամ Թերեան (Ս. Ներսէս ընծայարան, Նիւ Եորք) անդրադարձաւ Ս. Յակոբեանց վանքի ձեռագրական հաւաքածոներուն, որոնք 11 հատորներով ցուցակագրուած են Նորայր Արք. Պողարեանի կողմէ եւ կը հասնին 3900 միաւորներու:

Յաջորդ նիստին, ուրիշ նախկին սաղիմահայ մը՝ Հայկ Գրիգորեան (Լոս Անճելըս) որ Երուսաղէմի Պատրիարքարանին զօրակցող կազմակերպութեան մը նախագահն է, որպէս նիւթ ընտրած

էր պատրիարքական յաջորդութեան վերականգնումը:

Գլօտ Մութաֆեանի (Փարիզ-Նորտ համալսարան, Փարիզ) զեկուցումը՝ «Հայ իշխանները եւ երուսաղէմի թագաւորներ ԺԲ.-ԺԳ. դարերուն», ըստ էութեան նուիրուած էր Կիլիկիոյ հայ իշխանութիւններուն, որոնք ամուսնութեան շնորհիւ դարձան երուսաղէմի թագուհիներ (Արտա, Մորփիա, Մելիսանտ): Մութաֆեանի համաձայն, Մելիսանտի հնարաւոր հանդիպումը Գրիգոր Գ. Պաղարուտի Կաթողիկոսին հետ (1141) Ս. Յակոբեանց վանքի վերաշինութեան պատճառը կրնայ եղած ըլլալ: Զեկուցումը նաեւ անդրադարձաւ Հեթում թագաւորին վերագրուած գաւազանին, թէեւ վերջնական փաստ չկայ անոր պատկանելիութեան մասին: Աւելի հաւանական է, որ Հեթում Բ.ի պատկանած ըլլայ, եթէ հաստատուի, որ 1299ին ան երուսաղէմ մտած է որպէս դաշնակից մոնղոլներուն:

Սերբիօ Լափորթա (Երբայական համալսարան, Երուսաղէմ) անդրադարձաւ Մեծ Հայքի եւ երուսաղէմի Պատրիարքարանի յարաբերութիւններուն (ԺԳ. դար):

Յետմիջօրէին սկսաւ Ռոպըրթա Էրվայնի (Ս. Ներսէս Ընծայարան, Նիւ Եորք) զեկուցումով երուսաղէմի ամենէն ուշագրաւ դէմքերէն մէկուն՝ Գրիգոր Պարոնտէր Պատրիարքի մասին (1613-1645): Իր անունը կապուած է շրջանի մը, երբ Օսմանեան կայսրութիւնը ճգնաժամի մէջ էր, իսկ այդ ճգնաժամը նաեւ զգալի էր հայոց եւ, բնականաբար, երուսաղէմի մէջ: Ծագումով Գանձակեցի, Գրիգոր Պարոնտէր լայն գործունէութիւն ծաւալած է նախֆան եկեղեցական ձեռնադրութիւնը: Անոր շնորհիւ, 1610ին պատրիարքարանի մեծ պարտքը փակուեցաւ՝ Վանէն, Նոր Զուղայէն, Հալէպէն, քայց նաեւ Ամիտէն,

Ուրֆայէն, Պիթլիսէն գրեթէ մրցակցութեան հասնող նուիրատութիւններու շնորհիւ: Իր 32ամեայ շրջանին, Գրիգոր Պարոնտէր ընդլայնեց հայոց ներկայութիւնը երուսաղէմի մէջ՝ նոր կալուածներու ձեռքբերումով, հանգանակութեամբ, ուխտագնացութիւններու կազմակերպութեամբ: Իր անձնական օրինակով հոգեւոր մթնոլորտը վերականգնեց վանքէն ներս, իննը ժամուան աղօթքը հաստատելով: Ամուրի կիներու եւ այրիներու զոյգ համայնքներ ալ ստեղծեց: Դժբախտաբար, իր մահուան յաջորդող քանի մը տասնամեակներուն իր ամբողջ գործունէութիւնը կորուստի մատնուեցաւ՝ ներքին պառակտումներու, մրցակցութեան եւ զանազան գալթակողութիւններու պատճառով:

Այդ շրջանին մասին հայերէն լեզուով խօսեցաւ Ալբերտ Խառատեան (Գիտութիւններու Ակադեմիա, Երեւան), անդրադառնալով ԺԷ. դարու երկրորդ կէսի հայ-յունական յարաբերութիւններուն, որոնք կապուած են թէ՛ կալուածային պատկանելիութեան եւ թէ՛ եկեղեցական (Մուսաթիկի նշումը) վէճերու:

Քրիստինա Մարաննի (Ուիսթրնսիի համալսարան, Մատիսըն) արուեստաբանական վերլուծում մը կատարեց, անդրադառնալով 1894ին Դամասկոսի դրան մօտ յայտնաբերուած Զ. դարու հայկական խճանկարներուն, որոնց կենդանական տարբեր պատկերները վերլուծելով, որոնք որոշ ընդհանրութիւններ ունին յունական եւ հրէական խճանկարներու հետ, զանոնք կապեց մահուան ծիսակատարութեան հետ:

Յաջորդ նիստին, Էմմա Կոստանդեան (Գիտութիւններու Ակադեմիա, Երեւան) դարձեալ հայերէնով խօսեցաւ Խրիմեան Հայրիկի

եւ Երուսաղէմի կապին մասին: 1852ին եկեղեցականը Երուսաղէմ այցելած ու գրած է «Հրաւիրակ երկրին Աւետեաց» չափածոյ գործը, Պոլսոյ Պատրիարք ըլլալու շրջանին նամակագրական կապի մէջ եղած է Երուսաղէմի Պատրիարքին հետ, իսկ 1890ին թրքական կառավարութեան կողմէ ափսոսումով է հոն, ուրկէ ելած է 1892ին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրուելու ժամանակ:

Ռուպրթ Գրիգորեան (Ճորն Ուաշինկթըն համալսարան, Ուաշինկթըն) իր գեկուցումով արդէն մտաւ Ի. դար, խօսելով հայ կամաւորական շարժումին եւ Հայկական Լեգէոնին կազմակերպութեան մասին, որ սատարեց Պաղեստինի ազատագրումին Օսմանեան տիրապետութեանէն, յատկապէս՝ Արարայի ճակատամարտին: 1988-1991ին իր Հայաստան կեցութեան ընթացքին, ան նշմարած էր, թէ Արցախի ազատագրումին մեկնող ֆետայիները իրենց կարգին ներշնչուած են նաեւ կամաւորական շարժումի օրինակէն, որ իրենց փոխանցուած է Մուսա Տադի ներգաղթած վերապրողներէն:

Վահրամ Շէմմասեան (Գալիֆորնիոյ Նահանգային համալսարան, Նորթ-րիճ) թիւերով ու փաստերով յագեցած գեկուցում մը տուաւ, անդրադառնալով Մեծ Եղեռնի մահուան կարաւաններէն Պաղեստինի մէջ վերապրած շուրջ 4000 հայերու ճակատագրին, որոնք անգլիական գրաւումի վաղորդայնին փոխադրուած էին Փորթ Սալտի գաղթականը մինչեւ 1919ի աշունը, երբ վերադարձան իրենց ծննդավայրը:

ԿԻՐԱԿԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 7

Կիրակի, Նոյեմբեր 7ին, ժամը 1.30ին, գիտաժողովը վերսկսաւ Վարդան Մատթէոսեանի (Տէր Սալվատոր համալսարան, Պուէնոս Այրէս, եւ Յովնանեան վարժարան, Նիւ Ճըրզի) գեկուցումով, որ նուիրուած էր Ի.

դարու Երուսաղէմի «ոսկեդար»-ու (1921-1939) երկու մղիչ դէմքերուն՝ Պատրիարքներ Եղիշէ Դուրեանին եւ Թորգոմ Գուշակեանին: Ան նախ անդրադարձաւ Արմաշի դպրեմանքի ստեղծումին ու պատմութեան, քանի որ հոն Դուրեան երկար տարիներու տեսուչ եւ ուսուցիչ եղած է, իսկ Գուշակեան անոր աշակերտն ու յաջորդը դարձած: Անոնց Երուսաղէմեան շրջանը ձգտած է ու յաջողած՝ Արմաշի աւանդները վերականգնելու, Երուսաղէմը վերածելով այդ ժամանակաշրջանի Հայոց եկեղեցւոյ սփիւռքեան հոգեւոր ու մշակութային գլխաւոր կեդրոնին, ուր Յակոբ Օշականի եւ Շահան Պէրպէրեանի պէս դէմքեր, հոյլ մը աշակերտներ դաստիարակած են:

Դիմելով արխիւային ու գրաւոր զանազան աղբիւրներու, սաղիմահայ Պետրոս Տէր Մաթոսեան (Գոլումպիա համալսարանի տոքթորայի ուսանող, Նիւ Եորք) Պաղեստինի հայերու 1917-1948ի շրջանի պատմութիւնը ներկայացուց, ուր անոնց թիւը 3000էն 15000ի բարձրացած էր արաբ-խսրայէլեան 1948ի պատերազմի նախօրեակին: Ան համայնքին ծնունդ տուող քաղաքական ու տնտեսական գործօնները քննարկեց, կազմակերպական ու կրթական համակարգին ստեղծումը ուրուագծելով:

Ուրիշ սաղիմահայ մը, «Արմինիըն Օպերվլըր» անգլիատառ շաքաթաթերթի խմբագիր Օշին Քէշիշեան (Կլենտէյլ Գոլէճ, Լոս Անճելըս) անդրադարձաւ Երուսաղէմի գրական կեանքին, թուելով ու նկարագրելով տարբեր դէմքերու գործունէութիւնը (Դուրեան, Օշական, Պէրպէրեան, Եղիվարդ, Շէն-Մահ, Անել, Վահրամ Մավեան եւ ուրիշներ):

Նուրիթ Քենան-Քետար (Թէլ Ավիւի համալսարան, Իսրայէլ) չէր

կրնար գիտաժողովին ներկայ գտնուիլ, բայց տեսագրուած ելոյթով մը ներկայացուց Երուսաղէմի հայկական խեցեգործութեան ականդութիւնը, որ Քէօթահիայէն անցած է հոն՝ Պալեան, Գարագաշեան եւ Օհաննէսեան ընտանիքներու միջոցաւ, որոնք սկիզբը միասին աշխատեցան, մինչեւ 1922, եւ ապա իրենց սեփական ուղին ընտրեցին:

Վերջին նիստով, ներկաները ուղղակի այսօրուան իրավիճակին ծանօթացան: Սիլվա Նաթալի-Մանուկեան (Իւ. Սի. էլ. էյ.) ներկայացուց Պատրիարքարանի «Կիւլպէնկեան» Մատենադարանի վերականգնումի նախագիծը, որ 1995էն ի վեր ընթացքի մէջ է եւ ներկայիս, նորոգումներու հետեւանով, փակ է:

Գէորգ Հինդլեան Քրիստոնէական Ժառանգութեան Ուսումնասիրութեան Հիմնարկ, (Երուսաղէմ) իրբեւ զեկուցումի նիւթ ունէր «Երուսաղէմի եւ Սուրբ Տեղեաց հայերու պատմագրութեան նոր ուղղութիւններ»: Սակայն, առանց անդրադառնալու անոր, սկիզբէն տրամադրութիւն յայտնեց ժողովուրդին հետ ասուլիսի մէջ մտնելու՝ Երուսաղէմի հայոց ներկայ իրավիճակին մասին, ըսելով. «Երուսաղէմի հայկական թաղամասին մասին շատ նակատագրական խնդիր մը կը դիմագրաւենք: Յառաջիկայ 10 տարիներուն բանակցութիւններ տեղի պիտի ունենան: Միջազգային փաստաբան մը պէտք է գործի լծել Հայոց իրաւունքները պաշտպանելու համար»:

Քննարկումը փրոֆ. Յովհաննէսեանի կողմէ պահ մը ընդհատուեցաւ, թոյլ տալու համար, որ վերջին զեկուցող՝ Սօսի Անտէզեան (Գիտական Հետազօտութեան Ազգային Կեդրոն, Փարիզ, եւ ֆրանսական Հետազօտութեան Կեդրոն, Երուսաղէմ), ներկայացնէր անոր առնչուող իր նիւթը՝

«Երուսաղէմի կեդրոնական դերը աշխարհի հայերուն համար»:

Իր եզրափակիչ խօսքին մէջ փրոֆ. Յովհաննէսեան յայտարարեց, թէ այս շարքը պիտի ընդհատուի յառաջիկայ Ապրիլին, քանի որ Մեծ Եղեռնի 90ամեակին առիթով, ան պիտի կազմակերպէ այդ նիւթին նուիրուած միջազգային գիտաժողով մը, որ իր կողմէ չորրորդը պիտի ըլլայ (առաջին երեքին հատորները արդէն հրատարակուած են) եւ որ տեղի պիտի ունենայ Ապրիլ 2-3ին Իւ.Սի.էլ.էյ.ի մէջ:

Աւելցնենք, որ գիտաժողովին մասնակիցները Ուրբաթ երեկոյեան հիւրասիրուած էին Սրբոց Թարգմանչաց Սանուց Միութեան կողմէ, իսկ Շաբաթ երեկոյեան՝ Հայ Կրթական Հիմնարկութեան անդամներէն Ալեք Պաղտասարեանի բնակարանին մէջ:

Գիտաժողովէն ետք, մասնակից զեկուցողներ, ուրիշ հրաւիրեալներու կարգին, ներկայ գտնուեցան համալսարանի «Չարլզ Եանկ» սրահին մէջ Հայագիտական Ուսման Ընկերութեան (Society for Armenian Studies) 30 ամեակին նուիրուած ընդունելութեան, որ կազմակերպուած էր մեծաբելու համար անոր հիմնադիրները՝ Տիգրան Գուլումեան, Ռիչըրտ Յովհաննէսեան (միակ ներկան), Նինա Կարսոյեան, Ռոպրթ Թօմսըն եւ Աւետիս Սանեան (մահացած): Չեռնարկին հանդիսավարութիւնը՝ անգլերէն եւ հայերէն, կատարեց համալսարանի Նաբեկացիի անուան գրականութեան ամպիոնի վարիչ Փիթըր Գառլին:

Խօսք առին Ռիչըրտ Յովհաննէսեան, Ընկերութեան նախագահ Պարլօ Տէր Մկրտիչեան եւ ուրիշներ: Կարդացուեցան բացակայ հիմնադիրներու կողմէ ուղղուած նամակներ:

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԵՈՍԵԱՆ

ՏԵՂԵԿԱՆՔ Տ. ԿՈՐԻԻՆ ԱԲՂ. ԲԱՂԴԱՍԱՐԵԱՆԻ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅՈՑ ԲԱՐԵՍԻՐԱՅ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ
80 ԱՄԵԱՅ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Երուսաղեմի Հայոց Բարեախրաց Միութիւնը (Ե.Հ.Բ.Մ.) հիմնադրուել է 1925 թ. Ապրիլի 25-ին Երուսաղեմում, Սաղիմահայ համայնքի ականաւոր ազգայիններ Տիարք Յակոբ Յովսէփեանի, Գէորգ Գէորգեանի, Եսայի Գանգաւշեանի, Յարութիւն Զաքարեանի, Արիստակէս Մուշանեանի, Կարապետ Զաքարեանի, Յովհաննէս Գէորգեանի, Գէորգ Բութեանի եւ Նիկողոս Պէտէվեանի կողմից՝ Հայոց Մեծ Եղեռնից մաքաւորւած փրկուած եւ Երուսաղեմի վանքում ապաստանած հարիւրաւոր կարիքաւոր իրենց հայրենակիցներին օգնելու, ինչպէս նաեւ համայնքում հոգեւոր եւ մշակութային վարձագնանը նպաստելու նպատակով:

1948 թուականին ծագած Արաբ-Իսրայէլեան պատերազմի օրերին եւ հետագայ տարիներին Ե.Հ.Բ. Միութիւնը հիմնականում սրբապաշտուել է հայկական թաղամասի պաշտպանական եւ գաղութափնտրած գործունէութեամբ:

Ե.Հ.Բ. Միութեան անդամները, որոնք յայտնի են «քաղաքացի» անուամբ, Երուսաղեմում բնակութիւն են հաստատել մի քանի սերունդներ առաջ: Մուրք Երկրում նրանց բնակութեան նպատակն է եղել՝ օժանդակել Պատրիարքութեանը եւ Միաբանութեանը Սրբաւոնեղեաց պաշտպանութեան եւ ծառայութեան սրբապան գործում:

Արաբ-Իսրայէլեան երկարամեայ հակամարտութեան հետեւանքով Ե.Հ.Բ. Միութեան մեծ թուով անդամներ արտագաղթել են Երուսաղեմից եւ բնակութիւն հաստատել Ա.Մ.Ն-ում, Եւրոպայում, Աւստրալիայում եւ այլուր:

Ե.Հ.Բ. Միութեան հիմնադրման օրից անցել է 80 տարի: Շաբաթ, Մայիսի 21-ին Միութեան նախաձեռնութեամբ հանդիսաւոր կերպով նշուեց Միութեան հիմնադրման 80 ամեակը: Հանդիսութիւնը տեղի ունեցաւ Միութեան սրահում՝ նախագահութեամբ Երուսաղեմի Պատրիարք Սրբապան Հօր եւ մասնակցութեամբ միաբան հայրերի: Միութեան երգչախումբը նախ երգեց Հայաստանի Հանրապետութեան օրհներգը եւ Ե.Հ.Բ. Միութեան քայլերգը: Ապա կատարուեց Հոգեհանգստեան աղօթք՝ ի յիշատակ Միութեան հիմնադիրների եւ համայն ննջեցեալ անդամների: Այնուհետեւ Պր. Աբգար Յակոբեանի կողմից ընթերցուեց Միութեան քայլերգի անգլերէն թարգմանութիւնը:

Հանդիսութիւնը սկսուեց Պր. Արամ Խաչատուրեանի բացման խօսքով: Ապա մեներգներով, արտասանութիւններով եւ ջութակի կատարմամբ հանդէս եկան Միութեան երիտասարդ անդամները, որին յաջորդեց Ե.Հ.Բ. Միութեան առեւնապետ Պր. Կարապետ Յակոբեանի խօսքը: Հակիրճ բանախօսութեամբ հանդէս եկաւ նաեւ Պր. Գէորգ Հինթիլեանը, ով ներկայացրեց «քաղաքացի»ների պատմութիւնը: Պր. Յակոբ Մնացականեանը անգլերէնով ընթերցեց Ե.Հ.Բ. Միութեան Աւստրալիայի մասնաճիւղի առեւնապետ Պր. Ճօն Աղապէկեանի 80 ամեակի առթիւ յղած «Յարգանքի խօսքը», իսկ Տիկ. Տիրուհի (Խաչատուրեան) Լահիսանը հայերէնով ընթերցեց Սբ. Թարգմանչաց Երկրորդական Վարժարանի Սանուց միութեան կողմից գրուած Պր. Նահապետ Մելքոնեանի «Յարգանքի խօսքը»: Նրանց բոլորի խօսքում կար մի ընդհանրութիւն. Ե.Հ.Բ. Միութիւնը իբրեւ հոգեւոր եւ մշակութային գործունէութիւն ծաւալով միութիւն, պէտք է շարունակի իր գործունէութիւնը ի հեճուկա բոլոր դժուարութիւնների եւ խոչընդոտների: Տեղի ունեցաւ նաեւ յուշանուէրների բաշխում, որոնց արժանացան Ե.Հ.Բ. Միութեան տարեց եւ գործունէայ վեց անդամներ: Նրանց

անուններն են. Պր. Կարապետ Յակոբեան, Տիկ. Արշալոյս Զաքարեան, Պր. Յորդանան Մարաշիլեան, Պր. Ճօն Աղապէկեան (Աւստրալիա), Տիկ. Նեկոսար Պարրճեան եւ Պր. Ճօն Աղապէկեան (Երուսաղէմ): Հանդիսութիւնը աւարտուեց Պատրիարք Սրբապան Հօր փակման խօսքով:

«Պատմական երեկոյթ է այսօր, որքանով որ վերլիշում ենք Երուսաղէմի վերջին 80 տարիների պատմութիւնը եւ մտածում դրա շարունակութեան մասին», - իր խօսքում նշեց Պատրիարք Սրբապան Հայրը եւ յոյս յայտնեց, որ Ե.Հ.Բ. Միութիւնը կը շարունակի համայնքում ծաւալել հասարակական, բարեգործական եւ մշակութային գործունէութիւն: Պատրիարք Սրբապանը իր խօսքն եպրափակեց հետեւեալ համեմատութեամբ. «Պատրիարքարանը եւ գաղութը նման են մարմնի, իսկ միութիւններն ու կարմակերպութիւնները՝ մարմնի անդամների: Առողջ է այն մարմինը, որի անդամները առողջ են եւ իրենց գործառնութիւնները իրականացնում են ճիշտ եւ ժամանակին: Այս առումով, պէտք է խոստովանել, որ Ե.Հ.Բ. Միութիւնը միշտ եղել է այդ մարմնի առողջ անդամը՝ իր ծաւալած գործունէութիւններով»:

Ապա Պատրիարք Սրբապանը եւ յուշանուէրների արժանացած անդամները միասին կորեցին տօնական կարկանդակը: Հանդիսութեան աւարտին տեղի ունեցաւ նաեւ հիւրասիրութիւն:

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԵՒ ՈՒՒՏԱՒՈՐՆԵՐԻ ԱՅՅԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Հինգշաբթի, Մայիսի 12-ին մեկնարկեց Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին II Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ուխտագնացութիւնը դէպի Սուրբ Բաղաք Երուսաղէմ: Վեհափառ Հայրապետին ողեկցում էին Հայաստանի Հանրապետութեան կառավարութիւնից ներկայացուցչական պատուիրակութիւն: Պատուիրակութեան մաս էին կազմում նախարարներ, կառավարութեան անդամներ, Հ.Հ. Ազգային Ժողովի պատգամաւորներ, գիտութեան, կրթութեան արուեստի եւ մշակոյթի ականաւոր գործիչներ, հոգեւորականներ, ինչպէս նաեւ գործարարներ՝ Հայաստանից եւ Ռուսաստանի Դաշնութիւնից: Ուխտորների թում էր նաեւ Հայերի Համաշխարհային Կոնգրէսի Նախագահ Արա Աբրահամեանը: Վեհափառ Հայրապետին եւ նրան ողեկցող ուխտաւորներին օղակայանում դիմաւորեցին Պատրիարք Սրբապան Հայրը, եւ այլ բարձրաստիճան հոգեւորականներ: Վերջիններիս ողեկցութեամբ հիւրերը առաջնորդուեցին Երուսաղէմ:

Կէսօրին, Վեհափառ Հայրապետը եւ նրան ողեկցող հոգեւորականները եւ ուխտաւորները Հրաշափառի երգեցողութեամբ մուտք գործեցին Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճար, ուր փոքրիկ աղօթքից յետոյ Բարի Գալուստի խօսքով հանդէս եկաւ Պատրիարք Սրբապան Հայրը, որ իր խօսքում նշեց. «Մեզ համար, հոգեկան բաւարարութիւն է, Վեհափառ Տէ՛ր, Ձեզ ընդունելու Սուրբ Երկրում, սակայն այս անգամ Դուք գալիս էք իբրեւ ուխտաւոր՝ Ձեզ հետ բերելով ներկայացուցչական կազմով ուխտաւորներ հայրենի երկրից: Սա աննախադէպ իրադարձութիւն է: Թո՛ղ որ այն ունենայ շարունակական բնոյթ»: Իսկ Վեհափառ Հայրապետը իր պատասխան ողջոյնի խօսքում շնորհակալութիւն յայտնեց Պատրիարք Սրբապան Հօրը ջերմ եւ անկեղծ ընդունելութեան համար եւ շեշտեց կարեւորութիւնը հայ ուխտաւորների հոսքը դէպի Սուրբ Բաղաք եւ մաղթեց ուժ եւ կարողութիւն Երուսաղէմի պիւնտրեալ Միաբանութեանը սրբատեղեաց պաշտպանութեան աստուածախաճոյ եւ անձնուրաց պարտականութեան մէջ: Հիւրերն, ապա, բարձրացան Պատրիարքարանի

ընդունելության դաշի՛հ, ուր Վեհափառ Հայրապետը հանդիպում ունեցաւ Երուսաղէմի միաբան Հայրերի հետ: Մտերմիկ պոյցի ընթացքում Վեհափառ Հայրապետը ներկայացրեց մինչեւ հիմա կատարած իր գործունէութեան եւ ապագայի ծրագրերի մասին: Իսկ ուխտաւորների խումբը բացատրութիւններ ստանալու եւ ծանօթանալու նպատակով առաջնորդուեց նախ Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճար, ապա Սր. Թորոսի Մատուռ-Ձեռագրաստուն եւ Սր. Հրեշտակապետաց Վանք: Հիւրերը, այնուհետեւ, այցելեցին Սիոնի լեռան վրայ գտնուող Սր. Փրկչի վանք, Վերնատուն եւ Աստուածամօր ննջման եկեղեցին: Նոյն օրը հիւրերն այցելեցին նաեւ Սր. Յարութեան Տաճար, ուր Կաթողիկ եւ Յոյն Օրթոդոքս եկեղեցիների հետ, համահաւասար իրաւատիրոջ կարգավիճակով Հայ Առաքելական եկեղեցին, ի դէմս Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքի եւ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան, իրականացնում է քրիստոնէութեան ամենակարեւոր սրբավայրերի պաշտպանութեան նուիրական գործը:

Յաջորդ օրը ուխտաւորները այցելեցին նախ Համբարձման լեռ եւ լեռան վրայ գտնուող բոլոր եկեղեցիները, որից յետոյ նրանք այցելեցին նաեւ Գեթսեմանիի պարտէկում գտնուող Սուրբ Աստուածածին եկեղեցին եւ բոլոր ապգերի եկեղեցին: Ապա ուխտաւորները Վեհափառ Հօր գլխաւորութեամբ այցելեցին Հրէական Ողջակիւման նուիրում Եաղ Վաշէմի թանգարան, ուր ծաղկեպսակ պետեղուեց զոհումների յիշատակը յաւերժացնող յուշակոթողի առջեւ՝ Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ եկեղեցու եւ Հայաստանի Հանրապետութեան կողմից:

Նոյն օրը, Վեհափառ Հայրապետը եւ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեանը հիւրընկալուեցին Իսրայէլի ասքանապետանների Խախամապետ Ռաբբի Եոնա Սեցկերի կողմից: Ի պատիւ հիւրերի տրուեց ճաշ, որն անցաւ ջերմ եւ սիրալիր մթնոլորտում: Ճաշին մասնակցեցին նաեւ Իսրայէլի Բնէւէտի անդամներ: Ճաշի ընթացքում Վեհափառ Հայրապետը պաշտօնական այցով Հայաստան հրաւիրեց Խախամապետին:

Այնուհետեւ ուխտաւորների խումբը մեկնեց Բեթղէհէմ՝ Տիրոջ Ծննդավայր: Բեթղէհէմ քաղաքի մուտքի մօտ Նորին Սրբութեանը դիմաւորեցին Պաղեստինեան ինքնավարութեան նախագահ Մահմուդ Աբբասի պաշտօնական ներկայացուցիչ Դոկտ. Էմիլ Ճարճուին, Բեթղէհէմի քաղաքապետը եւ բարձրաստիճան այլ պետական այրեր: Նրանք եղան Սր. Ծննդեան Տաճարում եւ Այլում, ծանօթացան յարակից հայոց վանքին: Բեթղէհէմից յետոյ ուխտաւորներն ուղեւորուեցին Երիքով, ուր այցելեցին Փորձութեան լեռը, որից յետոյ այցելեցին Մեռեալ ծով, որտեղ առիթ ունեցան նաեւ լողանալու:

Երեկոյեան ժամը 8:30-ին հանդիպում-երեկոյթ էր կազմակերպում ուխտաւորների եւ երուսաղէմաբնակ հայութեան համար, որի ընթացքում փայլուն կերպով եւ տպաւորիչ կատարմամբ հանդէս եկաւ Ժառանգաւորաց Վարժարանի երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ Պր. Սեդրակ Երկանեանի, իսկ յետոյ ելոյթ ունեցան Հ.Հ. Գ.Ա.Ա.-ի տնօրէն Ֆաղէ Մարգսեանը, ակադէմիկոս Մերգէ Համբարձումեանը, Ե.Պ.Հ.-ի ռեկտոր Ռադիկ Մարտիրոսեանը, բանաստեղծ Ռաբիկ Դաւոյեանը, գրականագէտ Արամայիս Մահակեանը, Հայերի Համաշխարհային Կոնգրէսի նախագահ Արա Աբրահամեանը եւ Հ.Հ. Պաշտպանութեան Նախարար Սերժ Մարգսեանը: Ըստ նրանց՝ երկու օրուայ ընթացքում իրենց ստացած տպաւորութիւնները անպատմելի են, սակայն երբ վերադառնան հայրենիք, պիտի փորձեն պատմել իրենց տեսածն ու լսածը եւ Երուսաղէմի անպաշտօն նոր դէպքանները պիտի լինեն հայրենիքում:

Երեկոյթի ընթացքում Հ.Հ. Արտաքին Գործերի Փոխնախարար Գեղամ Ղարիբջանեանը հանդիսաւոր պայմաններում Իսրայէլում բնակուող եօթ

հայրենակիցներին յանձնեց Հայաստանի Հանրապետության անձնագրեր: Իբրև Հայաստանի նոր քաղաքացիներ, նրանք յուրումով վերցրեցին նոր անձնագրերը՝ գիտակցելով իրենց ուսերին դրում և նոր պարտավորություններն ու պատասխանատվությունները: Հանդիպումն աւարտուեց Պատրիարք Սրբապանի եւ Վեհափառ Հօր փականս խօսքով:

Մայիսի 14-ի առաօտեան Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարում ուխտի պատարագ մատուցեց Վեհափառ Հայրապետը: Պատարագից յետոյ Վեհափառ Հայրապետը թափօրով առաջնորդուեց Պատրիարքարանի ընդունելության դահլիճը, որտեղ տեղի ունեցաւ աջահամբոյր: Այնուհետեւ Վեհափառ Հայրապետը ճաշեց Ժառանգաւոր սաների եւ Վարժարանի ուսուցչական անձնակազմի հետ: Ճաշի աւարտին, Վեհափառ Հայրապետը իր խրատական խօսքում յորդորեց աշակերտներին լաւ սովորել: «Այսօր Հայ եկեղեցին պատրաստուած եւ մտաւոր զարգացած հոգեւորականների կարիք ունի» իր յորդորում նշեց Վեհափառ Հայրապետը:

Կէսօրին Վեհափառ Հայրապետը հոգեւորականների թափօրով եւ ուխտաւորների ուղեկցութեամբ առաջնորդուեց Սուրբ Յարութիւն եկեղեցի: Թափօրը առաջնորդում էին Երուսաղէմի Հ.Ս.Ը.Ս-ի եւ Հ.Ե.Ս-ի սկսաւորական խմբերը:

Երեկոյեան Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահում կապմակերպուած ողջերթի ընթերցով ուխտաւորները հրաժեշտ տուեցին Սր. Բաղաքին եւ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեանը: Ընթերցի ընթացքում եղոյթները ունեցան արձակագիր Կարպիս Սուրենեանը, Սեն Արեւշատեանը եւ Վիլէն Յակոբեանը: Հնչած բոլոր եղոյթներում կար մէկ ընդհանրութիւն. դա հայ Երուսաղէմի ունեցած հարուստ ազգային, եկեղեցական ու մշակութային ժառանգութեան պահպանման ու տարածման կարեւորութիւնն էր:

Ընթերցի աւարտին Պատրիարք Սրբապանը եւ Վեհափառ Հայրապետը նաեւ նուէրներ փոխանակեցին: Պատրիարք Սրբապանը Վեհափառ Հայրապետին նուիրեց յախճապակէ սպիկների վրայ նկարուած Վեհափառի դիմանկարը, իսկ Վեհափառ Հայրապետը՝ Վալ Մառի կտաներից:

Նոյն օրը՝ կէսգիշերին հիւրերը հրաժեշտ տուեցին Սր. Բաղաքին եւ վերադարձան Հայաստան՝ տանելով իրենց հետ անմոռանալի յուշեր եւ տպաւորութիւններ:

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԽՕՍԲԸ ՍՐԲՈՅ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ ՏԱՀԱՐՈՒՄ
ՄԱՏՈՒՅՈՒԱԾ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻՆ

«Տէր, կեցո՛ւ Դու փայս եւ
արա փոսա պայծառ»
Մ. Թադիադեան

Սիրելի Ամենապատիւ Պատրիարք Եղբայր

Սիրելի Գերաշնորհ, հոգեշնորհ եւ արժանապատիւ հոգեւոր հայրեր եւ

Սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ

Փառք եւ գոհութիւն ենք մատուցում Աստծուն, որ պարգեւեց Մեզ ուրախութիւնը հայրենաբնակ մեր ժողովրդի պաւակաց հետ ուխտաւորաբար այցի գալու Սուրբ Երուսաղէմ եւ այսօր վերադառնալ Սրբապան Տաճարից Երուսաղէմի Սրբապան Պատրիարքի, ուխտապահ միաբանութեան եւ հաւատացեալ մեր պաւակների հետ աղօթք բարձրացնելու երկինք՝ հայցելով

«Տէր, կեցո Դու Կիսայս»: Կեցո Դու Կիսայս, Տէր, որ եղաւ Բեկ սեփական ժողովուրդ: Դարեր դարեր ապրեց ու ստեղծեց կեանքի ճանապարհ դարձրած Աւետարանիդ լոյսը: Բեկ յուսացեալ՝ ուխտաւոր սրտով տաճարներ կերտեց այս արբայան հողում: Աղօթեց Բեկ հայրենի հողի ամէն բարձունքում, ամէն ձորում ու դաշտավայրում իր հաւատքի շաղախով կառուցուած վանքերում ու եկեղեցիներում: Յանուն Բեկ, Տէր, ճառագեց ու պայծառ փայլեց հայ հոգու ու մտքի հանձարը, ապրումն ու սէրը: Յանուն Բեկ, Տէր, ծնունդ առան մեր յաղթանակները: Կառուցեցինք, երբ մեր կառուցածը անբեցին, ապրեցինք, երբ ուրեցին կորստեան մատնել մեզ:

Կեցո Դու Կիսայս, Տէր, ինչպէս որ պահպանել ես՝ առաքելներիդ քարոզութեամբ եւ առաքելապատիւ բապտիստական վկայիդ Սուրբ Աջի մկրտութեամբ արժանացնելով աստուածային ողորմութեանդ ու շնորհիդ: Պահպանել ես՝ առաջնորդելով մեզ յարութեան ու փրկութեան յոյսով: Դուրս ես բերել մեզ մահուան խորխորատներից, փրկել հողներից ու փոթորիկներից: Նշխար նշխար հաւաքուած Տէր, շարունակում ենք մնալ Բեկ հաւատարիմ ու սեփական ժողովուրդ:

Նոր յոյսերով է լեցուն այսօր ազգային-եկեղեցական մեր կեանքը: Մեր ապառ հայրենիքի վերաշինութեան, շէն, բարգաւաճ եւ հփօր ապագայի յոյսերով, Արցախի արդար դատի յաղթանակի, Հայոց Տեղասպանութեան համընդհանուր ճանաչման յոյսերով: Յոյսերով ու ձգտումներով մեր Հայրենիքի ու համայն Սփիւռքի միացեալ, ներշաղախ ու զօրեղ կեանքի: Ապաւինած Աստուծան մեր հայրերի, հաւատքը մեզ առաջնորդութիւն ու զօրութիւն դարձրած՝ պիտի մարմնավորենք մեր բոլոր լուսաշող երապներն ու յոյսերը: Հաւատքով պիտի ծաղկեցնենք ու արդիւնավորենք մեր նախնիների ժառանգութիւնը մեզ աւանդուած, որ բապտիստական է՝ կերտուած հաւատով, շնորհառատ ու ծաղկեալ է ու յաւերժական՝ հաւատով: Այսօր այստեղ ենք հայ հոգեւորականներ, Հայաստանի եւ Արցախի պետական աւագանու, գիտութեան եւ կրթութեան, մտաւորականութեան ներկայացուցիչներ: Ուխտով եկել ենք Տէրունակիդ սուրբ հողին խոնարհուելու եւ մեր հաւատքը նորոգելու, որպէսզի դառնայ մեզ զօրութիւն ու քաջալերութիւն, լոյս տայ մեր կեանքի ու սէր, արուղներ տայ բաւմապատիկ հայրենաշինութեան, եկեղեցասիրութեան՝ ի փառս Աստուծոյ, ի պայծառութիւն եւ ի շինութիւն Հայաստանեայց Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու եւ Հայրենիքի:

Մեր ժողովրդի հաւատարմութեան վկայութիւնն են նաեւ Երուսաղէմում հայոց արքայաւորները, որոնց պահպանութիւնն ու պայծառութիւնը նախանձախնորքէն շարունակում է Սրբոց Յակոբեանց ուխտապահ միաբանութիւնը՝ Ձեր հոգածու ու ինձամակալ Աջի առաջնորդութեամբ, սիրելի Պատրիարք: Մեր հանդիպման այս երջանիկ առիթով ամենաբարձր մեր գնահատմանն ու օրհնութիւնն ենք բերում Ձեզ եւ Սրբոց Յակոբեանց ուխտեալ միաբանութեանը: Եւ թող Աստուած պահպանի Ձեզ քաջառողջ, քաջակրօնով եւ ամուր՝ դիմագրաւելու համար ներկայ դժուարութիւնները եւ հաւատաւորն ու շէն, հաւատի լոյսով պայծառ պահպանելու Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութիւնը:

Հայցենք միասնաբար, «Տէր, կեցո Դու Կիսայս եւ արա վնաս պայծառ»:

Թող այսօր, մեր հայրերի այս աղօթքը նուիրական այս տեղից լսելի լինի Բեկ, Տէր մեր եւ Փրկիչ մեր: Ընդունիր մեր ուխտը նորոգ եւ զօրացրու մեզ բոլորիս մեր կոչման ու պարտքի մէջ եւ արժանի արա մեր սուրբ հայրերի հետ փառաւորելու Բեկ ընդ Հօրդ եւ ընդ Սուրբ Հոգւոյդ: Ամէն:

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԽՕՍԲԸ ՈՂՋԵՐԹԻ ԸՆԹՐԻՔԻՆ

Սիրելի Սրբապան Պատրիարք, սիրելի հայորդիներ, պահը մօտենում է հրաժեշտի, բայց Մենք հրաժեշտ չենք տալիս Երուսաղեմին, որովհետև Երուսաղեմը մեզ հետ է միշտ: Սակայն հրաժեշտ պիտի տանք մեր սիրելիներին: Նրանք Երուսաղեմի մեր բարեպաշտ հաւատացեալ զաւակներն են, Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքութեան ուխտեալ միաբանութիւնն է իր Առաջնորդով՝ Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Մանուկեան Պատրիարքով: Հրաժեշտից առաջ շնորհակալութեան եւ բարեմաղթանքի խօսք է ասում: Ուխտաւորներին պիտի մաղթեմ, որ Աստուած իրենց ուխտը ի կատար ածի: Վստահ ենք, որ իւրաքանչիւրդ այստեղ, այս նուիրական սրբութիւնների առջեւ իր հոգում ծրարած մի բարի իղձ աղօթքով երկինք վերառաքեց, յուսալով, որ Աստուած ունկնդիր կը լինի իր խնորանքին: Գիտենք եւ քարոյում ենք, որ մեր հայցը Աստուծոյ կողմից միշտ լսելի է, բայց Աստուած է տնօրինում ժամանակը, թէ այն երբ պիտի ի կատար ածուի:

Սիրելիներ, ուխտաւորը ուղեւոր է, ճանապարհորդ է: Դուք ճանապարհորդ էիք արդէն, երբ մկրտուեցիք Բրիստոսի անունով, դարձաք Բրիստոսի ուխտաւոր ձեր մկրտութեամբ: Այստեղ Երուսաղեմում վերանորոգեցիք ձեր ուխտը իբրեւ Բրիստոսի ուխտաւորներ, եւ մենք վստահ ենք, որ որպէս այդպիսիք դուք պիտի կարողանաք պահապանները եւ քարոյիչները լինել Բրիստոնէական հաւատքի, որպէսզի յաւերժ լինի հայ ուխտաւորի ճանապարհորդութիւնը դէպի Բրիստոս, դէպի նուիրական այս սրբավայր Երուսաղեմ, որպէսզի միշտ Հայաստանը մեր ապրի որպէս Բրիստոնէայ Հայաստան: Մեր ժողովրդի յարատեւութիւնը, մեր ժողովրդի յաւեւորութիւնը պայմանաւորուած է այդ խորհրդով: Պատմութիւնը մեզ վկայ, երբ հեռացել ենք մեր հաւատքից, երբ հեռացել ենք Աստուծոյ՝ հեռացել ենք ապգութիւնից: Հրաժեշտ տալով մեր սիրելի Պատրիարքին, ուխտեալ միաբանութեանն ու Երուսաղեմի հաւատաւոր ժողովրդին, պիտի մաղթենք, որ մնան պօրեղ իրենց հաւատքի մէջ, որ երբեք չտկարանան, որքան էլ իրենց ծառայութեան ճանապարհը դժուարին լինի: Թող գիտնան, որ Հայաստանը, Բրիստոնէայ Հայաստանը իր զաւակներով իրենց կողքին է, իրենց աջակից է, իրենց նեցուկ է եւ միշտ պահանջի դէպքում պիտի գայ լծակից լինելու, մարտակից լինելու Երուսաղեմի մեր նուիրեալ, հոգեւոր փնտրողեալ դասին: Սիրելի Սրբապան Պատրիարք, Մեր խորը գոհունակութիւնն ու շնորհակալութիւնն ենք յայտնում Ձեզ այս օրերին ուխտաւոր հայորդիների նկատմամբ դրսեւորած սիրոյ համար, ուշադրութեան համար, բարի, հոգածու վերաբերմունքի համար: Այս առիթով ուզում ենք մեր գնահատանքը փոխանցել նոյնպէս միաբանութեան անդամներին, ովքեր պատրաստակամ ծառայութիւն մատուցեցին ուխտաւորներին եւ Մեզ: Այս պահին կ'ուզեմ նաեւ շնորհակալութեան խօսք ուղղել բոլոր այն անձանց, ովքեր ուխտագնացութեան իրականացման գործում իրենց նպաստը, իրենց ծառայութիւնը բերեցին: Ի մասնաւորի՝ Ռուսաստանի Հայոց Թեմի հայորդեաց: Թող մեր աղօթքը, մեր մաղթանքը միշտ ուղեկից լինի Ձեզ, սիրելիներ, որ անձանձրոյթ, անորոշունջ կերպով յաջողութեան առաջնորդեցիք այս նուիրական գործը:

Մենք հայց ենք առ Աստուած բարձրացնում մեր Եկեղեցու, մեր Հայրենիքի ու մեր ժողովրդի զաւակաց համար, որ Տէրը պահի իր բարի հայեացքի ներքոյ խաղաղութեան մէջ եւ առաջընթացի մէջ: Աստուծոյ օրհնութիւնն ենք հայցում, Աստուծոյ սէրն ու յօրակցութիւնը ուխտաւոր ճանապարհորդներին: Տէրը օգնական մեզ ամենքիս:

ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՍԱՆՉԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷԶԻ ՀԱՆԴԷՍ

Շաբաթ, Յունիսի 4-ին, Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահի մէջ տեղի ունեցաւ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի Մանկապարտէշի ամառէքի համոյէքը:

Փոքրիկներն իրենց պուարթ եւ խինդով լեցուն երգեցողութեամբ, արտասանութիւններով, ինչպէս նաեւ գեղեցիկ թատերական բեմականացմամբ մեծ բաւարարութիւն եւ հաճելի պահեր նուիրեցին իրենց ծնողներին, ներկայ բոլոր հանդիսականներին: Մանկապարտէշի Ծաղիկ բաժնի 7 շրջանաւարտները Պատրիարք Սրբապանից սուացան իրենց վկայականները, որոնք յաջորդ ուսումնական տարի՝ կը համալրեն Նախակրթարանի բաժնի Ա. դասարանը:

Վարժարանի Տեսուչ Թէոդորոս Աբդ. Զաքարեանը, իր խօսքում յայտնեց, որ այս ուսումնական տարում երկրորդական Վարժարանից շրջանաւարտներ չեն լինելու, քանի որ Սրբ. Թարգմանչաց Վարժարանը անցել է տասներկուամեայ ուսուցման կրթական համակարգի եւ միացել է գիտելիքների չափման հրէական «Բագրուտ» համակարգին:

«Ի տես այս հրաշալի արդիւնքին, պարմանում ենք, թէ ինչպէս տակաւին կը գտնուին հայ ծնողներ, ովքեր նախընտրում են իրենց զաւակներին ուղարկել օտար դպրոցներ՝ քրկելով իրենց զաւակներին հայեցի կրթութիւն ստանալու առիթից, որը ընձեռում է Հայոց Պատրիարքարանը», - իր խօսքում նշեց Պատրիարք Սրբապան Հայրը եւ յոյս յայտնեց, որ Վարժարանում ընթացող կրթական բարեփոխումները կը ստիպեն հայ ծնողներին վերանայելու իրենց որոշումները եւ յաջորդ ուսումնական տարում Վարժարանի աշակերտների թիւը կ'աւելանայ՝ օտար վարժարաններ յաճախող հայ աշակերտների հաշուին:

Իր խօսքի աւարտին, Սրբապան Հայրը քաջալերեց Մանկապարտէշի բաժնի դաստիարակներին՝ իրենց կառարած աշխատանքի համար եւ օրհնեց նրանց՝ իրենց հետագայ գործունէութեանց մէջ:

Հանդէսն աւարտուեց Սրբապան Հօր «Պահպանիչով» եւ «Հայր Մեր»-ի երգեցողութեամբ:

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԲՈՐ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՏԵԻՉՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐՈՒՄ

Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին ունի վարդապետական տասնչորս աստիճաններ, որոնք կուսակրօն քահանայութեան գիտական աստիճաններ են եւ շնորհւում են կուսակրօն քահանաներին՝ յատուկ արարողութեամբ:

Առաջին չորս աստիճանները կոչւում են մասնաւոր վարդապետութիւն, իսկ մնացած տասը՝ ծայրագոյն վարդապետութիւն:

Վարդապետական մասնաւոր եւ ծայրագոյն աստիճանները, դրանց կանոնը եւ տրււթեան կարգը սահմանել է Եռամեծ վարդապետ Սր. Գրիգոր Տաթեւացին:

Վարդապետ նշանակում է ուսուցիչ, մեկնիչ, քարոյիչ: Մասնաւոր աստիճանների տրււթեամբ՝ վարդապետները Եկեղեցում քարոյելու եւ գաւապան կրելու իրաւունք են ստանում:

Ուրբաթ, Յունիսի 24-ին, երեկոյեան ժամերգութեան աւարտին վարդապետական մասնաւոր աստիճանի արժանացան Սրբոց Յակոբեանց

միաբանության անդամներից Ս. Աւետիս Աբդ. Իփրաճեանը, Ս. Բագրատ Աբդ. Պուրճեանը, Ս. Էմմանուէլ Աբդ. Աթաջանեանը, Ս. Ընժանուէր Աբդ. Բաբախանեանը եւ Ս. Թէոդորոս Աբդ. Չաքարեանը:

Խարտախլակ Լուսարարապետ Սրբապան՝ Ս. Նուրիան Արքեպ. Մանուկեանի եւ առնթերակալ վարդապետների ուղեկցությամբ թեկնածուները առաջնորդուեցին դէպի Մայր Տաճարի արեւմտեան կողմ՝ աւագ մուտքի առջեւ, ուր բապնած էր Պատրիարք Սրբապան Հայրը: Արարողութեան ընթացքում թեկնածուները յանձն առան հետեւելու Հայ Եկեղեցու ուղղափառ դասանանքին եւ Սուրբ Հայրերի ուսուցումներին, մերժեցին եւ նպովեցին բոլոր աղանդաւոր վարդապետութիւններն ու հերետիկոսութիւնները, դրանց հեղինակներին եւ զաղափարակիրներին, եւ ընթերցեցին Սբ. Գրիգոր Տաթեւացու բանաձեւած Հաւատամքը: Սուրբ գրային եւ նոր կոսակարանեան ընթերցումներից յետոյ՝ թեկնածուներին տրուեց զապան կրելու իրաւունք եւ իշխանութիւն՝ «... ողջմիտ վարդապետութեամբ՝ հաւատացեալներին կենաց խօսքը քարոյելու»:

Թեկնածուները, ապա, առաջնորդուեցին Տաճարի հարաւային կողմը, որտեղ համապատասխան Սուրբգրային ընթերցումից յետոյ տրուեց երկրորդ աստիճանը եւ իշխանութիւն՝ «... տգէտներին ուսուցանելու եւ ստահակներին խրատելու»:

Երրորդ աստիճանը տրուեց Տաճարի հիւսիսային կողմում, ուր Հին եւ Նոր Կոսակարաններից համապատասխան հաւուածների ընթերցումներից յետոյ թեկնածուներին տրուեց իշխանութիւն՝ «... մեղաւորներին ապաշխարութեան հրաւիրելու եւ մոլորեալներին ճշմարիտ գիտութեան դարձնելու»:

Այնուհետեւ, թեկնածուները առաջնորդուեցին փոքր առեան՝ Աւագ Խորանի առջեւ, ուր ստացան վերջին՝ չորրորդ աստիճանը եւ իշխանութիւն՝ «... Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ողջմիտ վարդապետութեամբ քարոյել Սուրբ Աւետարանը, առաքեալների եւ մարգարէների թողածը եւ Սուրբ Հայրերի սահմանած օրէնքների պատուէրները: Աներկիւղ եւ անաչառ կերպով առաքեալների խօսքով ուսուցանել եւ խրատել, սաւառել եւ յանդիմանել եւ դարձեալ միախորել»:

Երեկոյեան Բաղշաթաղի վարդապետաց սեղանատան մէջ միաբանական ընթրիք տրուեց՝ ի պատիւ նոր վարդապետների: Ընթրիքի ընթացքում վարդապետներին շնորհաւորանքի խօսքեր եւ բարեմաղթանքներ ուղղեցին Հոգեւորական Հայրեր եւ Պատրիարք Սրբապան Հայրը:

«Վը շնորհաւորեմ ձեզ այս ուրախ առթիւ եւ կը մաղթեմ, որ գիտակցութեամբ եւ պատասխանատւութեան բարձր պգացումով յանձն առնէք ձեր նոր պաշտօնը: Վարդապետը, նախեաւառաջ քարոյիչ է, իսկ քարոյել նշանակում է Աստուծոյ խօսքը տարածել: Եւ այսօր, Սուրբ Հոգու ձեռամբ այդ իշխանութիւնն է որ ստացաք», - իր խօսքում ասաց Պատրիարք Սրբապանը:

Վարդապետական աստիճանների տրչութեան առթիւ Պատրիարք Սրբապան Հայրը փոքրիկ յուշանուէրներ բաժանեց հինգ նոր վարդապետներին:

Ընթրիքն աւարտուեց Սուրբ Աթոռոյս օրհներգի երգեցողութեամբ:

ԺԱՌԱՆԳԱԻՈՐԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԱՄԱՎԵՐՁԻ ՀԱՆԴԷՍ

Կիրակի, Յուլիսի 3-ին, տեղի ունեցաւ Ժառանգաւորաց Վարժարանի ամալերջի հանդէսը:

Պատրիարք Սրբապան Հօր եւ Միաբան Հայրերի մուտքից յետոյ ժառանգաւոր սաները երգեցին Հայաստանի Հանրապետութեան հիմնը եւ

Ժառանգաւորաց Վարժարանի քայլերգը, որին յաջորդեց Վարժարանի Տեսուչ Պարէտ Ծ. Վրդ. Երեցեանի բացման խօսքը եւ Վարժարանի տարեկան տեղեկագիրը:

Հայերէն, երբայերէն եւ անգլերէն ուղերձներով հանդէս եկան Ժառանգաւորաց Վարժարանի շրջանաւարտներից Արարատ Զարգարեանը, Պաւլ Կարապետեանը, Սամուէլ Սաֆարեանը եւ Նարեկ Սկրոյչեանը: Նրանց բոլորի խօսքերում մի ընդհանրութիւն կար. նրանք իրենց երախտագիտութիւնն էին յայտնում Պատրիարք Սրբապան Հօրը եւ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեանը՝ իրենց ջանքում կրթութեան եւ դաստիարակութեան համար:

Սաները, այնուհետեւ, տպաւորիչ կատարմամբ հանդէս եկան հայրենասիրական եւ դասական երգերով՝ ղեկավարութեամբ Պր. Սեդրակ Երկանեանի, իսկ մի քանիսը՝ յաջող կերպով դասական կոտորներ կատարեցին դաշնամուրի վրայ:

Ապա տեղի ունեցաւ մրցանակաբաշխութիւն: Մրցանակների արժանացան իւրաքանչիւր դասարանի ուսման մէջ բարձրագոյն եւ երկրորդ հանդիսացած ուսանողները, վարքի եւ կարգապահութեան մէջ լաւագոյն ճանաչուած ուսանողները, ինչպէս նաեւ բարձրագոյն միջին բերած ուսանողը:

Մրցանակաբաշխութեանը յաջորդեց վկայականների յանձնումը: Այս տարի ժառանգաւորաց Վարժարանը ունէր հինգ շրջանաւարտներ. Սամուէլ Սաֆարեան, Նարեկ Սկրոյչեան, Արարատ Զարգարեան, Պաւլ Կարապետեան, եւ Սահակ Յովակիմեան, որոնք յաջորդ ուսումնական տարում պիտի շարունակեն իրենց ուսումը Ընծայարանի առաջին դասարանում: Ի դէպ, այս տարի Ընծայարանի բաժնից շրջանաւարտ չկար:

Հանդէսի աւարտին, Պատրիարք Սրբապանը իր փական խօսքում շեշտեց կրօնական, ընդհանուր կրթութեան եւ դաստիարակութեան կարեւորութիւնը եւ շնորհաւորելով շրջանաւարտներին՝ երաւիակեց իր խօսքն ասելով. «Պէտք չէ բաւարարուել ուսումնառութեան միայն մի շրջանի աւարտմամբ, այլ այդ շրջանը պէտք է պարարտ գետին հանդիսանայ ուսման ուրիշ շրջանների հետեւելու համար»:

Հանդէսը աւարտուեց Սուրբ Աթոռոյս օրհներգի երգեցողութեամբ եւ Պատրիարք Սրբապանի «Պահպանիչով»:

«ՎԻԼԻԱՄ ՍԱՐՈՅԵԱՆ. ՍԱՐԴԷ ԵՒ ԳՐՈՂԸ» ՖԻԼՄԻ ՅՈՒՅԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ԺԱՌԱՆԳԱՒՈՐԱՅ ՎԱՐՎԱՐԱՆԻ ՄՐԱՀԻ ՄԷՋ

Ուրբաթ, Սեպտեմբերի 30-ին Երուսաղէմի հայ համայնքի համար, մշակութային օր էր, որքանով որ, Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահում ցուցադրուեց «Վիլիամ Սարոյեան. մարդը եւ գրողը» խորագիրը կրող վաւերագրական ֆիլմը, որն արժանացել է ատելի քան վեց միջազգային հեղինակաւոր մրցանակների եւ պատուագրերի:

Նախքան ֆիլմի ցուցադրութիւնը, բացման խօսքով հանդէս եկաւ Պարէտ Ծ. Վրդ. Երեցեանը, ով նաեւ անգլերէնով ներկայացրեց ֆիլմի գլխաւոր ռեժիսոր Դոկտոր Սուլի Կալինեանի եւ ֆիլմի համահեղինակ Պր. Փոլ Կալինեանի կենսագրութիւնները: Իսկ Ընծայարանի աշակերտ ուրարակիր Սամուէլ Սաֆարեանը հայերէնով եւս ներկայացրեց նրանց կենսագրութիւնները:

Մօտ մէկ ժամ տևողութեամբ ֆիլմը կարծես թէ ուղեւորութիւն էր Վիլիամ Սարոյեանի հետ իր կեանքի քառուղիներով: Ֆիլմում լաւագոյն կերպով արտացոլուած էր Վիլեամ Սարոյեանի կեանքը եւ ծաւալած գործունէութիւնը:

Ամբողջ ֆիլմի ընթացքում Վիլիամ Սարոյեանը կենդանի ձայնով ներկայացնում է իր ընտանիքը, փոքր տարիքում հորը կորցրած եւ ութ տարի որբանոցում անցկացրած իր մանկության դժուար օրերը, ապա այն եւ էթնիկ խտրականության դառնությունը ճաշակած դպրոցական տարիները, ապա օրուայ հացը մեծ դժուարությամբ վաստակող պատանեկությանը եւ հանրային գրադարանում պատահականօրէն իր կոչումը գտած երիտասարդին: Ապա նա սկսում է իր գրական առաջին փորձերը, որոնք յաջողությամբ ընդունում են ընթերցաւէր հանրության կողմից եւ քիչ ժամանակ անց նրան բերում են մեծ հեղինակություն եւ ժողովրդականություն: Ֆիլմում ցուցադրում է նաեւ Վիլիամ Սարոյեանի Հայաստան կատարած վերջին երկու այցելությունները եւ նրա մի քանի կարեւոր հարցալուրջներից հառուածներ:

Յուցադրման աւարտին շնորհակալական խօսքով հանդէս եկաւ Պր. Փոլ Կալինեանը: «Վիլիամ Սարոյեանի հանդէպ ունեցած իմ անսահման սէրը եւ յարգանքը ինձ մղեցին այս ֆիլմի ստեղծման գործին: Երկար տարիների հետեւողական եւ տքնաջան աշխատանքի, ինչպէս նաեւ ֆինանսական եւ այլ բնոյթի արգելքներ ու խոչընդոտներ յաղթահարելուց յետոյ միայն հնարաւոր եղաւ ֆիլմի նկարահանումը աւարտել: Այժմ այն կը մատուցեմ ձեր գնահատմանը», - իր խօսքում նշեց Պր. Կալինեանը: Ապա հանդիսատեսներին առիթ տրուեց իրենց հարցումները ուղղել Պր Կալինեանին:

Այնուհետեւ փական խօսքով հանդէս եկաւ Պատրիարք Սրբապան Հայրը: «Վիլիամ Սարոյեանի ստեղծած գրականութիւնը ոչ միայն հայկական կամ ամերիկեան արժէք է, այլ այն համաշխարհային եւ համամարդկային ընդգրկում ունի եւ այդ գիտակցութիւնն է, որ Պր. Կալինեանին մղել է հետեւողական եւ անսկիզբ աշխատանքի եւ այսօր, յիշատի, կարող ենք արձանագրել, որ իր ծրագիրը յաջողուած է, երապը՝ իրականացած», - իր փական խօսքը եպրափակեց Սրբապան Հայրը:

Ի դէպ, ֆիլմը ցուցադրուել է նաեւ Հայֆայի եւ Երուսաղէմի կինոսրահներում հրեայ եւ օտար հանդիսատեսի համար եւս: Հետագայում այն նաեւ պիտի ցուցադրուի Հարաւ-աֆրիկեան Հանրապետութիւնում, Ճապոնիայում եւ Հարաւային Ամերիկայի երկրներում:

«ԿԵԼԻԿԻԱ» ՖԻԼՄԻ ՅՈՒՅԱԴՐՈՒՄ

Հինգշաբթի, Հոկտեմբեր 20-ին Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահում ցուցադրուեց «Կիլիկիա» ֆիլմը: Աւելի քան մէկ ժամ տեւողութեամբ ֆիլմում ներկայացուած էին նախ նախ շինարարական աշխատանքները, Սեւանայ լճում անցկացրած փորձառական շրջանը, ապա Վրաստանի Փոթի նաւահանգիստ տեղափոխելը եւ մինչեւ Անգլիա կատարած երկու տարուայ ծովագնացութիւնը:

Նաւը կառուցուել է չորս տարուայ ընթացքում, 12 նաւաւարների կողմից, 13-րդ դարի կիլիկեան նաւատորմի վերաբերեալ աւելի քան 10 տարուայ հետազոտութիւնների արդիւնքում ձեռք բերած տեղեկութիւնների եւ տուեալների հիման վրայ:

Նաւագնացութիւնը սկսուել է 2004 թ.: «Կիլիկիան» (սա նախ անունն է) պէտք է նաւարկի եօթ ծովերով եւ 22 պետութիւններով: Նաւագնացութեան նպատակն է շփուել տարբեր մշակոյթների հետ, ինչպէս նաեւ հանդիպել տարբեր երկրներում գտնուող մեր սփիւռքահայ հայրենակիցներին: Սակայն, թերեւս զիսաւոր նպատակն է՝ յիշեցնել աշխարհին, որ կիլիկեան Հայաստանը ծովային երկիր էր եւ ուներ իր սեփական նաւատորմը:

Ֆիլմի ցուցադրմանը մասնակցում էր նաև Պատրիարք Սրբապան Հայրը, եւ նաւարկութեան մասնակցած երկու նաւաստիներ. Սամուէլ Բաբասեանը (օպերատոր) եւ Հայկ Բաղալեանը (լուսանկարիչ):

Ցուցադրման աւարտին փակման եւ գնահատման խօսքով հանդէս եկաւ Պատրիարք Սրբապան Հայրը: «Մեր պապերի հեքիաթն էր, որ այսօր իրականացած տեսանք այս ֆիլմուն: Հայկական նաւ՝ Կիլիկիա անունով, նաւարկել է Կիլիկիայի ափերով եւ խարխիս գցել նրա պատմական նաւահանգիստներուն: Տարիներ առաջ, սա իրօք հեքիաթ էր», - իր խօսքուն նշեց Սրբապան Հայրը: Պատրիարք Սրբապան Հայրը, յանուն Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանի, յախճապակէ գեղեցիկ մի ափսէ նուիրեց նաւաստիներին՝ նաւուն տեղադրելու նպատակով:

Ի դէպ, այս ֆիլմը հայրենիքից դուրս երկրորդ անգամ էր ցուցադրուն, (առաջին անգամ ցուցադրուել է Անգլիայուն): Աւելացնենք նաեւ, որ ֆիլմը մեծ հետաքրքրութիւն առաջացրեց հանդիսատեսի մօտ:

ՅՐԱՆՍԻԱՅԻ BOUCHES-DU-RHONE ՆԱՀԱՆԳԻ ԳԼԽԱՒՈՐ ԽՈՐՀՐԴԻ ՊԱՏԳԱՍԱՒՈՐԱԿԱՆ ԽՄԲԻ ԱՅՅԸ ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԱՆ

Յունիսի 6-ից 10-ը համագործակցութեան նպատակով Իսրայէլուն էր գտնուն Ֆրանսիայի Bouches-du-Rhone Նահանգի Գլխաւոր Խորհրդի պատգամաւորական խումբը: Խումբը նախագահուն էր սոյն Խորհրդի նախագահ եւ Ծերակուտական Jean-Noel Guerini: Վերջինս ծանօթ է իբր Մարսիլիա քաղաքի Հայ Եկեղեցու եւ համայնքի մեծ բարեկան: Իր ծաւալած հայանպատ գործունէութեան համար, նա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի կողմից պարգեւատրուել է «Սբ. Գրիգոր Լուսաւորիչ» շքանշանով: Խմբուն ընդգրկուն էր նաեւ Մարսիլիա քաղաքի Մայր Եկեղեցու Վարչական Խորհրդի առեւնապետ Պր. Ռոբերտ Ապիլապեանը:

Bouches-du-Rhone Նահանգի Գլխաւոր Խորհուրդը համագործակցուն է Պաղէտտինի Բեթլէհէմ եւ Իսրայէլի Հայֆա քաղաքների հետ: Բեթլէհէմ քաղաքի հետ նրանք համագործակցուն են մշակութային, հասարակական առողջապահութեան եւ արհեստավարժ մասնագէտների պատրաստման բնագաւառներուն: Նրանց համագործակցութեան կարեւոր նպատակներից է նաեւ տարածաշրջանուն խաղաղութեան հաստատունը՝ հիմունած հանդուրժողութեան եւ փոխադարձ հասկացողութեան վրայ:

Հայֆա քաղաքի հետ նրանց համագործակցութիւնը սկսուել է 1995 թ.՝ Հայֆայուն «Մշակութային կենտրոն»-ի հիմնադրումով: Նրանք համագործակցուն են նաեւ կրթութեան, երիտասարդութեան հարցերի, մշակոյթի եւ հասարակական առողջապահութեան բնագաւառներուն: Նրանց հետապնդած նպատակներից է նաեւ տարածաշրջանուն ֆրանսական մշակոյթի եւ արուեստի տարածումն ու գովապորտը:

Յունիսի 8-ին պատգամաւորական խումբը այցելեց Հայոց Պատրիարքարան եւ հանդիպուն ունեցաւ Պատրիարք Սրբապան Հօր հետ: Հանդիպման ընթացքուն խմբի անդամները մանրամասնօրէն ներկայացրեցին իրենց ծրագրերն ու նպատակները:

Յունիսի 7-ին, ի պատիւ Պր. Ռոբերթ Ապիլապեանի, ճաշ տրուեց Բաղշաթաղի Միաբանական ճաշարանուն, որին ներկայ էին Պատրիարք Սրբապան Հայրը եւ միաբան Հայրերը: Պր. Ապիլապեանը մի սկիի նուիրեց Սրբոց

Յակոբեանց Մայր Տաճարին: Ի դեպ, նուեր տրուած այդ սկիւիը վերջերս Պր. Ապիլապեանի տանը կատարուած կողոպտութի ժամանակ վերցուել է տեղից, սակայն, անհասկանալի պատճառներով չէր գողացուել: Ներշնչուած երուսաղէմ կատարելիք իր ազգով, Պր. Ապիլապեանը որոշել էր սկիւիը նուիրել Սրբոց Յակոբեանց Տաճարին:

Տ. ԱՂԱՆ ԱՐԲԵՊՍ. ՊԱԼԻՕԶԵԱՆԻ ԵՒ Տ. ԳԻՍԱԿ ԱՐԲԵՊՍ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆԻ ԱՅՅԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Սեպտեմբերի 16-ից 27-ը երուսաղէմ այցելեցին Սբ. Աթոռոյս միաբաններ Արգենտինայի առաջնորդ Տ. Գիսակ Արքեպս. Մուրառեանը եւ Աւստրալիայի ու Նոր Զելանդիայի առաջնորդ Տ. Աղան Արքեպս. Պալիօպեանը:

Չնայած իրենց կարճ կեցութեան, Սրբապան Հայրերը այցելեցին Բեթղեհէմի, Գեթսեմանիի, Սբ. Յարութեան, Եաֆայի եւ Հայֆայի հայկական վանքերն ու եկեղեցիները, ուր նաեւ մատուցեցին ուխտի պատարագներ, մասնակցեցին ամենօրեայ ժամերգութիւններին եւ հանդիսապետեցին մի շարք արարողութիւններ:

Սեպտեմբերի 21-ին, Աստուածամօր Ծննդեան տօնին, Գեթսեմանիի Աստուածամօր գերեզմանի վրայ ուխտի պատարագ մատուցեց Գիսակ Արքեպս. Մուրառեանը, իսկ Սեպտեմբերի 25-ին, Վերացման Սբ. Խաչի տօնին, Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարի աւագ խորանի վրայ Սբ. Պատարագ մատուցեց եւ յաւոր պատշաճի քարոյեց Աղան Արքեպս. Պալիօպեանը:

Սրբապանները նաեւ մասնակցեցին Հայաստանի Հանրապետութեան Անկախութեան 14-րդ տարելիցի առթիւ Սեպտեմբերի 21-ին Նոթր Դամ հիւրանոցում տրուած բացօթեայ հիւրասիրութեանը:

Սրբապանները իրենց ուխտը նորոգած եւ հոգեւոր նոր լիցք ստացած հրաժեշտ տուեցին Մուրբ Երկրին եւ վերադարձան իրենց թեմերը:

ԿՈՐԻԻՆ ԱԲՂ. ԲԱՂԴԱՍԱՐԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԲԵՄԱԿԱՆՔ

Կիր. 1 Մայիս.- Զատիկ Յարութեան Տեառն: Կէս գիշերը երկու ժամ անց Մայրավանքի մեծ զանգը ոտի հանեց Մայրավանքի Միաբանութիւնը, որ Արիս Եպս. Շիրվանեանի գլխաւորութեամբ մեկնեցաւ Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գողգոթայի ուխտէն ետք, մեր վեցամստրան մէջ պաշտուեցաւ ժամերգութեան մէկ մասը, մինչեւ «հարց»: Ապա Ս. Գերեզմանի շրջափակը իջնելով, պաշտամունքը շարունակուեցաւ քափօրական գնացով: Մեր քափօրին կը հետեւէին Ղպտոց եւ Ասորոց քափօրները: Կատարուեցաւ «Անդաստան»: Իսկ Ս. Գերեզմանին առջեւ «Խաչի Քո Քրիստոս» ի յոնկարկութիւնը:

Առաւօտեան ժամը 7ին, Կ. Պոլսոյ Ամեն. Տ. Մեսրոպ Պատրիարք Մուրաֆեանի գլխաւորութեամբ երկրորդ մուտէն ետք, օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Արքայի Առաջնորդ Տ. Պարգեւ Արք. Մարտիրոսեան:

Վաճկ դարձին հայոց թաղի մուտէն «Այսօր յարեաւ» շարականը երգելով, Միաբանութիւնը եւ ժողովուրդը քարձրացան Պատրիարքարան:

- Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց Մայրավանքի մեծ թակին մէջ կատարուած Զատկական հանդիսաւոր «Անդաստան»ին:

Բշ. 2 Մայիս.- Բ. օր Զատիկի Յիշատակ Մեռելոց: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ խորանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Տ. Մեսրոպ Պատրիարք Մուրաֆեան: Սպասարկողներն էին Տ. Բագրատ Արք. Պուրնէֆեան եւ Տ. Թէոդորոս Արք. Զաֆրեան: Իսկ բուրվառակիրներն էին Տ. Էմմանուէլ Արք. Աքաջանեան եւ Տ. Կորիւն Արք. Բաղդասարեան:

Ապա Տ. Մեսրոպ Պատրիարք Մուրաֆեան ամպիովանիի ներքեւ Ս. Խաչափայտի մասունքն ի ձեռին, Միաբան Հայրեր մասունքներով, դարձան եռադարձ քափօր, որմէ ետք Միաբանութիւնը եւ ժողովուրդը «Այսօր յարեաւ» շարականի երգեցողութեամբ քարձրացան Պատրիարքարան: Պատրիարքարան Սրբազան Հայրը բոլորին բաժնեց նշխարի:

Գշ. 3 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Տ. Համարթովմ Վրդ. Քէշիշեան:

Շր. 7 Մայիս.- Յիշատակ գլխատման Արքայն Յովհաննու-Կարապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Տ. Իսահակ Արք. Մինասեան:

Կիր. 8 Մայիս.- Նոր Կիւրակէ (Կրկնագատիկ): Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց լուսահան Տ. Բագրատ Արք. Պուրնէֆեան:

Շր. 14 Մայիս.- Ն. Ս. Օծուրին Տ. Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց եւ քարոզեց Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Սպասարկող վարդապետներն էին Տ. Բագրատ Արք. Պուրնէֆեան եւ Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան, իսկ բուրվառակիր վարդապետներն էին Տ. Էմմանուէլ Արք. Աքաջանեան եւ Տ. Թէոդորոս Արք. Զաֆրեան:

- Կէսօրէ ետք, Ն.Ս.Օծուրին Տ. Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութիւն, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնը եւ նախատօնակը մեր վերամտրան մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր քափօր տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէրեան:

Կիր. 15 Մայիս.- Աշխարհամատարան (Կանաչ Կիւրակէ): Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, մեր վերամտրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

- Լուսարարապետ Սրբազան Հօր երկրորդ մուտէն ետք, օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Ապա պատարագիչ Սրբազանը նախագահեց Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին առջեւ կատարուած «Անդաստան»ի արարողութեան:

Շր. 21 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Տ. Ղեւոնդ Արք. Յովհաննիսեան:

Կիր. 22 Մայիս.- Կարմիր Կիւրակէ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերամտրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէրեան:

- Կէսօրէ ետք կատարուեցաւ

«Անդաստան»։ Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեան։

Շր. 22 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ։ Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան։ Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթեան։

- Կէսօրէ ետք կատարուեցաւ «Անդաստան»։ Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեան։

Շր. 28 Մայիս.- Կարմիր Կիւրակէ։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր։ Ժամարարն էր Տ. Դանիէլ Վրդ. Յնտզեան, նիւ Եօրէն։

Կիր. 29 Մայիս.- Տօն երեսման Ս. Խաչին։ Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան, ընթերցաւ Ս. Կիրեղ Հայրապետի թուղթը յղուած Կոստանդ Կայսեր, ապա տեղի ունեցաւ «Անդաստան»։ Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Աւագ Սեղանին վրայ, որուն վերեւը զետեղուած էր վառ կանթեղներով Ս. Խաչին նշանը։

Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան։

Շր. 4 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր։ Ժամարարն էր Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան։

Կիր. 5 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ։ Կանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեան։ Ժամարարն էր Տ. Թէոդորոս Արդ. Զափրեան։

Դժ. 8 Յունիս.- Կէսօրէ ետք, Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեանի գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով բարձրացան Ձիթենեաց Լեռ, ուր Համբարձման սրբավայրին մօտ կառուցուած վրանամատրան մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ։

- Երեկոյեան, նոյն վայրին մէջ պաշտուեցան «Եկեցե՛ք» ի եւ Հսկման կարգերը, Կանդիսապետութեամբ Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեանի։

Եժ. 9 Յունիս.- Համբարձումն Տեառն։ Առաւօտուն ժամը 8ին Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը ինքնաշարժերով բարձրացան Ձիթենեաց լեռ ուր կատարուեցաւ «Հրաշափառ»ով պաշտօնական մուտք Սրբավայրէն ներս, եւ հայկական բաժնի վրանին ներքեւ մատուցուեցաւ Կանդիսապետ Ս. Պատարագ։ Պատարագիչը եւ Բարոգիչն էր Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեան։ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը

նախագահեց Մայր Աթոռոյ Սիսեւն Ս. Էջմիածին փոխադրութեան տարեդարձին առթիւ կատարուած «Հայրապետական Մաղթանք»ին։

Պատարագի վերջաւորութեան սրբատեղւոյն առջեւ կատարուեցաւ «Անդաստան» Կանդիսապետութեամբ Պատարագիչ Սրբազան Հօր։

Շր. 11 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Նշան մատրան մէջ։ Ժամարարն էր Տ. Նորայր Արդ. Գազազեան։

- Երեկոյեան ժամերգութիւնը եւ նախատօնակը պաշտուեցան Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցւոյ մէջ։ Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան։

Կիր. 12 Յունիս.- Երկրորդ Մաղկազարդ։ Առաւօտեան ժամերգութիւնը կատարուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցւոյ մէջ։ Ժամերգութեան աւարտին տեղի ունեցաւ «Անդաստան»։ Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցւոյ մէջ։ Ժամարարն էր Տ. Հայկազուն Արդ. Եղիայեան։

Շր. 18 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Առաքելոց մատրան մէջ։ Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան։

- Հոգեգալստեան նախատօնակին նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը։

- Գիշերասկիզբին Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած «Եկեցե՛ք» ի եւ Հսկման կարեգերուն նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը։

Կիր. 19 Յունիս.- Հոգեգալուստ։ Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին կատարուեցաւ «Անդաստան» Կանդիսապետութեամբ Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեանի։ Օրուան Կանդիսապետ Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը։ «Արդի Աստուծոյ» երգէն յետոյ, իր Բարոգիին միացուց Սրբոյն Յովհաննու Ոսկերեւանի աղօթք, ուղղուած Ս. Երրորդութեան երեք անձերուն։ Սպասարկող վարդապետներն էին Տ. Նորայր Արդ. Գազազեան եւ Տ. Դեռնոյ Արդ. Յովհաննիսեան։ Բուրվառակիր վարդապետներն էին Տ. Հայկազուն Արդ. Եղիայեան եւ Տ. Կորիւն Արդ. Բաղդասարեան։

- Կէսօրէ ետք, Տ. Արիս Եպս. Ծիրվանեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը գնաց ղկի վերջին Ընթերցան վերնատունը, ուր կատարուեցաւ ժամերգութիւն, ապա Ս. Փրկիչ գերեզմանատան մէջ կատարուեցաւ Կոգեհանգստեան կարգ, Պատրիարքաց, Լուսարարապետաց եւ միաբանից Կոգիներուն ի հանգիստ։

Ուր. 24 Յունիս.- Յաւարտ երեկոյեան ժամերգութեան՝ Սրբազան Պատրիարք Հայրը վարդապետական չորս աստիճաններու եւ գաւազանի տուուչութիւն կատարեց՝ Հոգշ. Ս. Աւետիս Արդ. Իփրանեանի, Հոգշ. Ս. Բագրատ Արդ. Պորնէճեանի, Հոգշ. Ս. Էմմանուէլ Արդ. Աթաջանեանի, Հոգշ. Ս. Ընծանուէր Արդ. Բարախանեանի, Հոգշ. Ս. Թէոդորոս Արդ. Զաւարեանի:

Շր. 25 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Ս. Էմմանուէլ Վրդ. Աթաջանեան:

Կիր. 26 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Սրբազանը: Ժամարարն էր Ս. Կորիւն Արդ. Բաղդասարեան:

- Նախատօնակին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետն էր Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Բշ. 27 Յունիս.- Ս. Կուսանացն Հռիփսիմեանց: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ եկեղեցւոյ աւանդատան Ս. Հռիփսիմէի մատրան մէջ: Ժամարարն էր Ս. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Ուր. 1 Յուլիս.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Ս. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Շր. 2 Յուլիս.- Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին Ելնի Վերապէն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Լուսաւորչի Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Ս. Ղեւոնդ Արդ. Յովհաննիսեան:

- Կէսօրէ ետք, նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը «Կաթողիկէ եկեղեցւոյ» նախատօնակին եւ ծնրադիր «Տէր Ողորմեա» երգութեան ըստ սովորութեան:

Կիր. 3 Յուլիս.- Տօն Կաթողիկէ եկեղեցւոյ Արքայ Էջմիածնի: Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին կատարուեցաւ «Անդաստան» հանդիսապետութեամբ Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեանի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն ու քարոզիչն էր Ս. Պարէտ Ծ. Վրդ. Երէցեան: «Հայր Մեր»էն առաջ կատարուեցաւ «Հայրապետական Մաղրանք» վասն Մայր Աթոռոյ Սրբոյ Էջմիածնի, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Շր. 9 Յուլիս.- Սրբոցն Մեծին Ներսիսի Հայրապետին մերոյ եւ Խաղայ Եպիսկոպոսին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Ս. Գուսան Վրդ. Ալնանեան:

Կիր. 10 Յուլիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Ժամարարն էր Ս. Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

Ուր. 15 Յուլիս.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 16 Յուլիս.- Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին (Գիւտ Նշխարաց): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Մակարայ մատրան մէջ: Ժամարարն էր Ս. Թէոդորոս Արդ. Զաւարեան:

Կիր. 17 Յուլիս.- Երէկուան Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի տօնին առթիւ, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Երուսաղէմի Հրէական բաժնին մէջ գտնուող եւ Մեծ Սուրբին անունը կրող եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Ս. Նորայր Արդ. Գազազեան:

Դշ. 20 Յուլիս.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Եշ. 21 Յուլիս.- Արքայ Թագմանչաց Վարդապետացն մերոց Սահակայ եւ Մեսրոպայ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Կիւլպէնկեան Մատենադարանի Տեսուչ Ս. Նորայր Արդ. Գազազեան:

Շր. 23 Յուլիս.- Ս. Տրդատայ Թագաւորին մերոյ եւ Աշխէն տիկնոջ եւ Խոսրովիդիստայն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Ս. Հայկազուն Արդ. Եղիայեան:

- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Կիր. 24 Յուլիս.- Գիւտ Տփոյ Ս. Աստուածածնի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Սրբազանը: Ժամարարն էր Ս. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Պատարագէն ետք կատարուեցաւ հոգեհանգստեան կարգ Ս. Էջմիածնի Երիցագոյն Միաբան Գեր. Տ. Շահէ Արմէպս. Անէմեանի, Ս. Էջմիածնայ Միաբան Նորոգ հանգուեցաւ Ս. Դերենիկ Ծ. Վրդ. Դաւիթեանի հոգիններուն ի հանգիստ: Հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը:

Ուր. 29 Յուլիս.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 30 Յուլիս.- Երկնաւասան Առաքելոցն Քրիստոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Պողոսի վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Ս. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

կիր. 31 Յուլիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարպետ Սրբազանը: Ժամարարն էր Տ. Բագրատ Արդ. Պորնէֆեան:

Ուր. 5 Օգոստ.- Նախատօնակը պաշտուեցաւ Մայր Տաճարին կից՝ Ս. Էջմիածին մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 6 Օգոստ.- Յիշատակ Տապանակին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Էջմիածին: Ժամարարն էր Տ. Իսահակ Արդ. Մինասեան:

- Կէսօրէ ետք, Այլակերպութեան մեծահանդէս նախատօնակին եւ Տեառնեղբայր Յակոբոս Առաքելի Յիշատակի հանդէսին հանդիսապետեց Լուսարարպետ Սրբազանը: Գիշերասկիզբին Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած «Եկեօցէ» ի եւ Հսկման կարգերուն հանդիսապետեց Լուսարարպետ Սրբազանը:

Կիր. 7 Օգոստ.- Վարդապետ (Տօն Այլակերպութեան Տեառն): Ժամերգութեան աւարտին կատարուեցաւ «Անդաստան» հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց եւ ֆարոգեց Լուսարարպետ Սրբազանը:

Բշ. 8 Օգոստ.- Յիշատակ Մեռելոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Ընծանուէր Արդ. Բարսիսեան: Կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտօն համայն ննջեցեայներուն համար: Հանդիսապետեց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Ուր. 12 Օգոստ.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 13 Օգոստ.- Թաղէոսի Առաքելոյն եւ Սանդիստոյ Կուսին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Ղեւոնդ Արդ. Յովհաննիսեան:

Կիր. 14 Օգոստ. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէթեան: Հանդիսապետ Սրբազանը կատարեց «Խաղողօրհնէք» ի արարողութիւնը:

Բշ. 15 Օգոստ.- Այսօր սկսաւ Ս. Կոյսի վերափոխման տօնը կանխող հանդիսաւոր պատարագներու մատուցումը՝ Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Շր. 20 Օգոստ.- Եփեսոսի Ս. Ժողովոյն:

Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Աստուածամայր: Ժամարարն էր Տ. Կորիւն Արդ. Բաղդասարեան:

Կիր. 21 Օգոստ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Աստուածամայր: Հանդիսապետն էր Լուսարարպետ Սրբազանը: Ժամարարն էր Տ. Պարէտ Ծ. Վրդ. Երէցեան:

Ուր. 26 Օգոստ.- Նախատօնակը պաշտուեցաւ ի Ս. Էջմիածին: Հանդիսապետն էր Լուսարարպետ Սրբազանը:

Շր. 27 Օգոստ.- Տօն Շողակաթի Ս. Էջմիածնի: Երէկ կէս գիշերէն ետք, Մայրավանքի մեծ զանգը ոտի հանեց Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան անդամները: Իջնելով Ս. Աստուածածնայ Տաճար, Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ: Ժամարարն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

- Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր, ինքնաշարժերով իջան Գեթսեմանիի ձորը, ուր «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր պաշտուեցաւ ժամերգութիւն եւ նախատօնակ:

- Գիշերասկիզբին, նոյն վայրին մէջ պաշտուեցան Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները: Հանդիսապետն էր Տ. Պարէտ Ծ. Վրդ. Երէցեան:

Կիր 28 Օգոստ.- Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեթսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց եւ ֆարոգեց Լուսարարպետ Սրբազանը: Պատարագիչ Սրբազանը հանդիսապետեց «Անդաստան»ին:

Բշ. 29 Օգոստ.- Յիշատակ Մեռելոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Շր. 3 Սեպտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ձախակողմեան դասին մէջ գտնուող Ս. Աստուածածնայ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Թեոդորոս Արդ. Զաֆարեան:

Կիր. 4 Սեպտ.- Ըստ սովորութեան, Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամատրան երաշխաւոր Ս. Աստուածածնի Սեղանին վրայ պատարագեց եւ ֆարոգեց Տաճարին Տեսուչ Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան: Հանդիսապետն էր Լուսարարպետ Սրբազանը:

Դժ. 6 Սեպտ.- Ա. Յովակիմյան և Աննայի: Ըստ սովորույթան Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Գերսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Հայր Յովսէփի Գերեզմանին վրայ: Հանդիսապետն էր Տ. Համարձում Վրդ. Քէշիշեան: Պատարագեց Տաճարին Տեսուչը Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալայեան:

Շր. 10 Սեպտ.- Ա. Թովմայի Առաքելայն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Հայկազուն Արդ. Եղիայեան:

- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Կիր. 11 Սեպտ.- Գիւտ Գօտեյ Ա. Աստուածածնի: Առաւօտուն, Լուսարարապետ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը իջաւ Ս. Աստուածածնայ Տաճար: Օրումն հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցեց եւ քարոզեց Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան:

Շր. 17 Սեպտ.- Նիկիթայ Ա. Ժողովայն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Համարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Կիր. 18 Սեպտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Գիսակ Արք. Մուրատեան: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Էմմանուէլ Արդ. Արաջանեան:

Դժ. 20 Սեպտ.- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Տ. Գիսակ Արք. Մուրատեան:

Դժ. 21 Սեպտ.- Մնունդ Ա. Աստուածածնի: Առաւօտուն Տ. Աղան Արք. Պալիօգեանի գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գերսեմանիի ձորը, եւ «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին տաճարէն ներս: Օրումն հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցեց եւ քարոզեց Տ. Գիսակ Արք. Մուրատեան: «Հայր Մեր»էն առաջ կատարուեցաւ Դոհարանական Մաղբանք ԺԴ. տարեկարծի Հայաստանի Հանրապետութեան: Հանդիսապետեց Տ. Աղան Արք. Պալիօգեան:

Շր. 24 Սեպտ.- Տօն Եկեղեցւոյ Նաւակաւիւն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Պարէտ Մ. Վրդ. Երեցեան:

- Խաչվերացի մեծահանդէս Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը: Ապա կենաց Փայտի մասունքը թափօրով փոխադրեց Աւագ Սեղան:

- Դիշերասկիզբին Մայր Տաճարին մէջ

պաշտուած «Հսկման» եւ «Եկեղեցի»ի կարգերուն հանդիսապետեց Տ. Աղան Արք. Պալիօգեան:

Կիր. 25 Սեպտ.- Տօն Վերացման Ա. Խաչին (629): Օրումն հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարին Աւագ Սեղանին վրայ մատուցեց եւ քարոզեց Տ. Աղան Արք. Պալիօգեան:

- Կէսօրէ ետք, Խաչվերացի մեծահանդէս «Անդաստան»ին հանդիսապետեց Լուսարարապետ Սրբազանը: Պատրիարք Սրբազանը ներկայ եղաւ թէ՛ Պատարագին եւ թէ՛ Խաչվերացի «Անդաստան»ին:

Բժ. 26 Սեպտ.- Յիշատակ Մեռելոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէրեան:

Կարապետ եւ Դրիգոր Մելգոնեան հարազատներուն «Հոգեհանգիստին» հանդիսապետեց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 1 Հոկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Հայկազուն Արդ. Եղիայեան:

Կիր. 2 Հոկտ.- Բարեկենդան Վարագայ Ա. Խաչի Պառնոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Էմմանուէլ Արդ. Արաջանեան:

Ուր. 7 Հոկտ.- Նախատեսակը պաշտուեցաւ Ղպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Շր. 8 Հոկտ.- Ս. Գեորգայ Զօրավարին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ղպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Տ. Համարձում Վրդ. Քէշիշեան: Երթուղարծի թափօրները գլխաւորեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան, որ «Հայր Մեր»էն առաջ քարոզեց: Արարողութեանց աւարտին Միաբանութիւնը հիւրասիրուեցաւ ղպտոց վանքի տեսչէն:

- Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու Նախատեսակը մեր վերնամատրան մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Կիր. 9 Հոկտ.- Տօն Վարագայ Ա. Խաչին (660): Դիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Լուսարարապետ Սրբազան

Հօր երկրորդ մուտքէն ետք, օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցելու քարոզեց Ս. Արիս եպս. Շիրվանեան:

Շր. 15 Հոկտ.- 72 Աշակերտացն Քրիստոսի Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ներքին գաւթին մէջ գտնուող Ս. Գեորգայ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Ս. Խահակ Արդ. Մինասեան:

Կիր. 16 Հոկտ.- Այսօր կատարուեցաւ Ռամլէի Ս. Գեորգայ վանքի տարեկան ուխտագնացութիւնը, ի ներկայութեան երուսաղէմի, Եաֆայի եւ Հայֆայի հայութեան կարեւոր մէկ մասին: Հանդիսապետն էր Ս. Սեւան եպս. Ղարիպեան: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Ս. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Ուր. 21 Հոկտ.- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Շր. 22 Հոկտ.- Ա. Թարգմանչաց Վարդապետացն Մերոց: (Տօն Ազգային եւ երեկոյեցական):

- Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց եւ քարոզեց Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի Տեսուչ Ս. Թէոդորոս Վրդ. Զաւարեան: Ս. Պատարագի վերջաւորութեան կատարուեցաւ մասնաւոր հոգեհանգստեան պաշտօն մեծանուն քարերարներ, Գալուստի, Նուարդի, Սարգիսի եւ Տիրուհիի եւ համայն Կիւլպէնկեան գերդաստանի ննջեցեալներու հոգիին ի հանգիստ, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Կիր. 23 Հոկտ.- Ս. պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Սրբազանը: Ժամարարն էր Ս. Ղեւոնդ Արդ. Յովհաննիսեան:

Շր. 29 Հոկտ.- Ա. Զօրից Աւետարանչացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի գաւթին վրայ քացուող Ս. Յովհաննէս Աւետարանչի մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Ս. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան: Ժամարարն էր Ս. Կորիւն Արդ. Բաղդասարեան:

Կիր. 30 Հոկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աշակողմեան դասին մէջ գտնուող Ս. Կարապետ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Ս. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէթեան:

Բշ. 31 Հոկտ.- Ա. Յովսէփայ Աստուածածնայ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ գտնուող Հայր Յովսէփի գերեզմանի մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Ս. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէթեան: Ժամարարն էր Ս. Խաղ Արդ. Ժուլետեան:

Շր. 5 Նոյ.- Արքայ երկուտասան Վարդապետացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Ս. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

- Կէսօրէ ետք, Ս. Արիս եպս. Շիրվանեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գերեզմանի եւ խաչգիւտի այրի ուխտերէն ետք, վերջնոյս կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ:

Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր: Թափօրապետն էր Ս. Բագրատ Վրդ. Պուրնէեան:

Կիր. 6 Նոյ.- Գիւտ Ա. Խաչի (326): Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Ս. Արիս եպս. Շիրվանեան: Այստեղ մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ: Ժամարարն էր Ս. Աւետիս Վրդ. Իփրանեան:

Ս. Պատարագէն ետք կազմուեցաւ մեծահանդէս թափօր. իջնելով նախ Գիւտ Խաչի այրը եւ քարձրանալով Ս. Գերեզմանի շրջափակը, երիցս դառնալով անոր շուրջը եւ մէկ անգամ Պատանատեղւոյն: Թափօրը կը գլխաւորէր Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ամպհովանիի տակ եւ Կենաց Փայտի մասունքն ի ձեռին: «Խաչի Գո Բրիստոս» շարականի երգեցողութենէն եւ խնկարկութենէն ետք, արարողութիւնները վերջացան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Գշ. 24 Մայիս 2005.- Յունաստանի Լիազոր Դեսպան Պանայոթիս Լոբրաֆոսին հրաւերով, Հերցելիոյ դեսպանատան քակին մէջ կազմակերպուած «Բարի Երբ»-ի հիւրասիրութեան, իսկ երեկոյեան ալ Երուսաղէմի Յունական Ընդհանուր Հիւպատոս Տիկին Էլենի Սուրանիի հրաւերով, «Greek Club»-ին մէջ, Յունաստանի ազգային օրուան առիթով կազմակերպուած հիւրասիրութեանց ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Արիս Եպս. Ծիրվանեանի եւ Գուսան Վրդ. Ալեանեանի:

Կիր. 29 Մայիս 2005.- Ամերիկայի Արեւելեան Թեմէն ուխտաւորաբար Երուսաղէմ այցելութեան եկաւ Նիւ Եորքի Ս. Ներսէս Ընծայարանի տեսուչ Դանիէլ Վրդ. Ֆինտիկեանը: Հայր Դանիէլը հրաւիրուած էր այս առթիւ նաեւ դասախօսութեամբ հանդէս գալու «Թանթուր» կաթոլիկ աստուածաբանական կեդրոնին մէջ: Հայր Սուրբին դասախօսութեան միւթն էր «Հաղորդութիւն Սուրբերու հետ կամ Հաղորդութիւն Սուրբերուն մէջ»: Միաբանութեան անդամներ, Ժառանգաւորաց սաներ եւ օտարներ ներկայ էին երեկոյեան քանախօսութեան:

Դշ. 1 Յունիս 2005.- Ընդառաջելով Երուսաղէմի մէջ Իտալիոյ Ընդհանուր Հիւպատոս Նիֆօլա Մանտուֆսիոյի հրաւերին, Իտալիոյ Ազգային Օրուան առթիւ Նօթր Տամի մէջ կազմակերպուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Արիս Եպս. Ծիրվանեանի, Նորայր Արդ. Գազաբեանի եւ Իսահակ Արդ. Մինասեանի:

Շր. 11 Յունիս 2005.- Երուսաղէմի Լատին Պատրիարք Ամեն. Տ. Միշէլ Սապպահի եւ Առաջնորդական փոխանորդ Գերշ. Տ. Քամալ Պատրիարք Բախալայական ձեռնադրութեան յիսնամեակի տօնակատարութեան առթիւ տեղի ունեցաւ ճաշկերոյթ Երուսաղէմի Նօթր Տամ Կեդրոնին մէջ, որուն մասնակցեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Արիս Եպս. Ծիրվանեանի եւ Հայկազուն Արդ. Նոյայեանի:

Գշ. 14 Յունիս 2005.- Երուսաղէմի Անգլիական հիւպատոս ձօն ձեռնմանին հրաւերով, Մեծն Բրիտանիոյ Թագուհի Էլիզապէթ Բ.-ի ծննդեան յօրեկանին առթիւ, հիւպատոսարանին քակին մէջ կազմակերպուած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Արիս Եպս. Ծիրվանեանի եւ Գուսան Վրդ. Ալեանեանի:

Եշ. 16 Յունիս 2005.- Ընդառաջելով Վրաստանի նորանշանակ դեսպան Լաշա Ժվանիայի հրաւերին, Իսրայէլի պետութեան քով հաւատարմագրերու ներկայացման առթիւ, «King David» պանդոկին մէջ կազմակերպուած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Արիս Եպս. Ծիրվանեանի, Գուսան Վրդ. Ալեանեանի եւ Իսահակ Արդ. Մինասեանի:

Բշ. 20 Յունիս 2005.- Ընդառաջելով Երուսաղէմի Ռուսական Եկեղեցական Առաքելութեան Վանահայր Գերշ. Արշիմանտրիք Ելիսէյի հրաւերին, Մոսկուայի եւ համայն Ռուսիոյ Պատրիարք Ալեքսէ Բ.-ի գահակալութեան 15րդ տարեդարձին առթիւ կազմակերպուած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Արիս Եպս. Ծիրվանեանի, Գուսան Վրդ. Ալեանեանի եւ Իսահակ Արդ. Մինասեանի:

Բշ. 4 Յուլիս 2005.- Միացեալ Նահանգներու Անկախութեան 229րդ տարեդարձին առթիւ, Միացեալ Նահանգաց հիւպատոս Դաւիթ Փիրսին հրաւերով, Պատրիարք Սրբազանը ներկայ գտնուեցաւ Նօթր Տամին մէջ կազմակերպուած ընդունելութեան, ընկերակցութեամբ Արիս Եպս. Ծիրվանեանի, Գուսան Վրդ. Ալեանեանի եւ Իսահակ Արդ. Մինասեանի:

Եշ. 14 Յուլիս 2005.- Յրանսայի Ազգային Օրուան առիթով, Յրանսական Ընդհանուր Հիւպատոս Ռեթի Քէօթէթի հրաւերին ընդառաջելով, Երուսաղէմի Յրանսական հիւպատոսարանի շէնքին մէջ կազմակերպուած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Սեւան Եպս. Ղարիպեանի, Գուսան Վրդ. Ալեանեանի եւ Իսահակ Արդ. Մինասեանի:

Բշ. 19 Սեպտ. 2005.- Պաշտօնական այցով Պատրիարքարան այցելեց Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Հովուապետ Պատրիարք Ներսէս Պետրոս ԺԹ: Թորգոմ Պատրիարք Սրբազան Հօր տուած այցելութեան առեւ, անոր կ'ընկերանար Երուսաղէմի Հայ Կաթողիկէ Համայնքի հոգեւոր պետ Տ. Գեորգ Եպս. Խազումեան:

Դշ. 21 Սեպտ. 2005.- Հայաստանի Հանրապետութեան 14րդ տարեդարձին առթիւ, Երուսաղէմի մէջ ՀՀ Պատուոյ Հիւպատոս Յուլակ Մոմենեանի հրաւերով, Նօթր Տամի բացօթեայ հաւաքավայրին մէջ կազմակերպուած հիւրասիրութեան, ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք

Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ հիր հոգեւորականներ Աղան Արք. Պալիօզեանի (Առաջնորդ Աւստրալիոյ եւ Նոր Զելանտայի), Գիսակ Արք. Մուրատեանի (Առաջնորդ Արժէնթինի) եւ Միաբանութեան անդամներու:

Շր. 15 Հոկտ. 2005.- Սպանիոյ Ազգային Օրումն տօնակատարութեան առթիւ, Երուսաղէմի Ընդհանուր Հիւպատոս Սէնորա Ֆերէյի հրաւերով, հիւպատոսարանի պարտէզին մէջ կազմակերպուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Սեւան Եպս. Ղարիպեանի, Գուսան Վրդ. Ալեանեանի եւ Իսահակ Արդ. Մինասեանի:

Դշ. 19 Հոկտ. 2005.- Երուսաղէմի քաղաքացի Ուրի Լուփոլիանսիի կողմէ բոլոր կրօնա-

պետներուն ուղղուած, Հրէից Տաղաւարահարաց-Սուփօ տօնին առթիւ եղած հրաւերին ընդառաջելով, քաղաքացիութեան Սափրա քացօթեայ հրապարակին մէջ տեղի ունեցած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Արիս Եպս. Շիրվանեանի, Գուսան Վրդ. Ալեանեանի եւ Իսահակ Արդ. Մինասեանի:

Դշ. 26 Հոկտ. 2005.- Աւստրիոյ Ընդհանուր եւ Լիազօր Դեսպան Քուրթ Հէնկլըին հրաւերով, Հերցելիոյ դեսպանատան րակին մէջ, Աւստրիոյ ազգային օրումն առիթով կազմակերպուած հիւրասիրութեան ներկայ գտնուեցան Արիս Եպս. Շիրվանեան եւ Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ՆՈՒԷՐՆԵՐՈՒ ՅԱՆԿ 2005 ՏԱՐԻՈՅ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԱՅ ՏԱՃԱՐԻՆ ԵՒ Ս. ՏԵՂԵԱՅ

1- Աթաճանեան ընտանիք Ս. Յարութեան տաճարին, Ս. Աստուածածնայ տաճարին եւ Բեթղեհէմի Ծննդեան տաճարին կը նուիրեն երեք լման ձեռք պատարագի զգեստ: (Յունուար)

2- Կ. Պոլսէն՝ Տէր եւ Տիկին Պօղոս եւ Սոնիա Երլան կը նուիրեն զոյգ մը մեծ եւ հատ մը փոքր արծաթեայ բուրվառներ, ինչպէս նաեւ հարիր հատ արծաթեայ բոժոժներ: (Մայիս)

3- Կ. Պոլսէն՝ Տիար Մկրտիչ Սէրթ-Շիմէք Ս. Յակոբի կը նուիրէ քսան հատ փիղոնի-չուրջառի ճարմանդ (Ս. էջմիածնի պատկերով), տասը ոսկեզօծ, տասը արծաթագոյն: (Յունիս)

4- Կ. Պոլսէն, Տիար Կարօ Հալէպեան Ս. Յակոբայ տաճարին կը նուիրէ ա) արծաթեայ երկու փոքր եւ երկու միջակ վարդաջուրի սրսկման ամաններ, բ) արծաթեայ զեղեցիկ փոքր բաժակաման մը, գ) Լուսցումի համար արծաթեայ չոնիչ եւ կոնք, հետեւեալ արձանագրութեամբ. (Եղաւ չոնիչս ի դուռն Ս. Յակոբայ արդեամբք եւ ծախիւք Կարօ Հալէպեանի, 2005): (Յունիս)

5- Դարձեալ Կ. Պոլսէն, Տիար Նուպար Դարչին եւ ընտանիք Ս. Յակոբի կը նուիրեն զոյգ մը մեծ արծաթապատ ճաճանչներ, կեղրոնը ոսկեզօծ Ս. Յարութեան պատկերով: (Յունիս)

6- Աթէնքաբնակ Տիկ. Գոհար Թաղէոսեան Ս. Յակոբեանց տաճարի ձախակողմեան առաջին սեան՝ Աստուածածնայ պատկերին կը նուիրէ ոսկի մատանի մը ի յիշատակ իր հանգուցեալ դստեր՝ Մարինա Ճամուղեանի: Երկրորդ մատանի մը, աջակողմեան առաջին սեան Աստուածածնայ պատկերին, ի յիշատակ իր հանգուցեալ եղբօր՝ Փանոս Ստրեանի: Ինչպէս նաեւ ան կը նուիրէ հետեւեալները. ա) Սկիհի մէկ ձեռագործ ծածկոց, կարմիր թաւիչի վրայ: բ) Մէկ գորփուրայ, կարմիր թաւիչի վրայ: Զոյգ մը կարմիր թաւիչի վրայ, ուլունքներով հիւսուած պատարագի հողաթափի երես: գ) Զոյգ մը սեւ թաւիչի վրայ, ուլունքներով հիւսուած հողաթափի երես: դ) Երեսուն հատ կերպասի վրայ հիւսուած փոքր խաչեր: ե) Բուրվառի համար 24 ոսկեզօծ բոժոժներ: Վ) Մէկ քիւօ խունկ: է) Կարմիր թաւիչի վրայ գործուած երկու «Ալֆա-Օմեղա» մոմի զարդեր եւ ը) Զոյգ մը ոսկեզօծ մեծ խնկամաններ: Նաեւ Տիկին Գոհար Նոր Երուսաղէմի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ կը նուիրէ յիշեալ Սուրբին մէկիւղանկարը: (Օգոստոս)

7- Մոսկուայէն՝ մի ոմն Սրբոց Յակոբեանց տաճարին կը նուիրէ անագապղինձէ (պրոնզ) վաթսուն կանթեղներ: (Օգոստոս)

8- Հայրենաբնակ Տիար էմիլ Գրիգորեան, Ս. Յակոբի տաճարին կը նուիրէ մէկ ու կէս քիւօ արծաթ, չորս աւետարաններու կազմի համար: (Օգոստոս)

9- Տիկին Կրեթա Սողոմոնեան, իր թոռնուհիին՝ Մարիամի ծննդեան տարեդարձին առիթով Սրբոց Յակոբեանց տաճարին կը նուիրէ մէկ անագապղինձէ կանթեղ: (Օգոստոս)

10- Դարձեալ Հայրենարնակ՝ Աթաճանեան ընտանիք, Հոգչ. Տ. Էմմանուէլ Վրդ-ի ձեռամբ, Սրբոց Յակոբեանց տաճարին կը նուիրեն մէկ ձեռք պատարագի զգեստ (Շուրջառ, փորուրար եւ զոյգ մը բազպան):

11- Կ. Պոլսոյ՝ Պէյօղլու շրջանի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ Թաղային Խոր-Հուրդը, Ս. Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան կը նուիրէ երկու (2) զոյգ արծաթեայ քշոցներ, կեդրոնը՝ ոսկեզօծ Գառն Աստուծոյ պատկերով: (Հոկտեմբեր)

12- Ս. Աթոռոյս միաբաններէն՝ Հոգեւոր Հ. Թէոդորոս Վրդ. Զաքարեան, Սուրբ Հրեշտակապետաց վանքին կը նուիրէ կանաչաւուն թաւիչով սկիւհի ծածկոց մը: (Հոկտեմբեր)

13- Սաղիմարնակ Տէր եւ Տիկին Նազարէթ Տէր Վարդանեան, Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ աւագ խորանին կը նուիրեն գորգ մը, գորգ մը եւս Ս. Հովսիսիմէի մատրան Համար: 50 Հատ մեծ մոմ (Իւրաքանչիւրը 4 ժամ վառող), ինչպէս նաեւ Ռամէլէի՝ Ս. Գէորգ վանուց աւագ խորանին Համար մեծ Հովահար մը: (Հոկտեմբեր)

14- Տէր եւ Տիկ. Փոլ Մերկերեան, Տէր եւ Տիկ. Փիթըր Մերկերեան եւ Տիկին Մէր-իըն Քլարք (Մերկերեան), Ս. Յակոբի կը նուիրեն ձեռք մը ասեղնագործուած եպիսկոպոսական զգեստ, առանց շուրջառի: (Հոկտեմբեր)

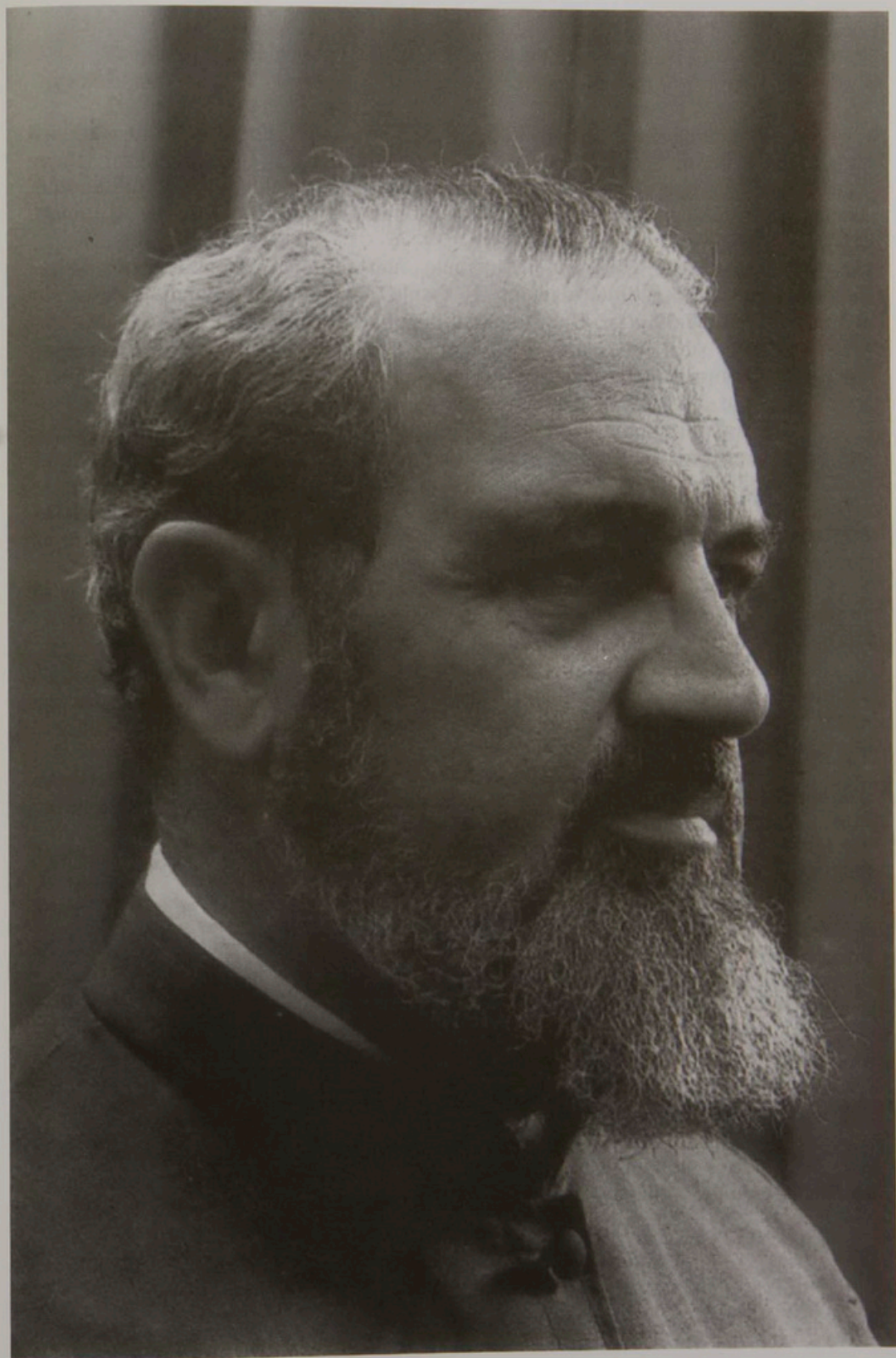
15- Տիկին Արփինէ Մարտիրոսեան եւ զաւակները, Ս. Յակոբի կը նուիրեն ասեղ-նագործ, թանկարժէք լման ձեռք մը եպիսկոպոսական զգեստ:

16- Ամերիկայէն՝ Արժանապատիւ Տ. Գառնիկ Աւագ Քահանայ Հալլաճեան, 300 եարտ վեղարի կտոր կը նուիրէ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան, ի յիշատակ իր Հանգուցեալ դասընկերներէն՝ Գերշ. Տ. Զաւէն Արք. Զինչիւնեան, Հոգչ. Տ. Վարուժան Մ. Վրդ. Գապառաճեանի եւ Հոգչ. Տ. Անուշաւան Մ. Վրդ. Զղջանեանի: (Հոկտեմբեր)

17- Մոսկուայէն՝ Տիար Ռուբէն Գրիգորեան, 200 մեթր շուրջառի կերպաս կը նուիրէ, Սրբոց Յակոբեանց տաճարին: (Հոկտեմբեր)

Նուրհան Արք. Մանուկեան
Լուսարարապետ Ս. Աթոռոյ

ԵՐԱՆԻ՝ ՈՐ ՈՒՆԻՅԻ ՅԷՇԱՏԱԿ Ի ՍԻՈՎՆ

Գեղ. Տ. Շահէ Արք. Աճէմեան
1926-2005

Ի Տէր հանգեալ Գեր. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճեմեանը

Խոր ցաւով տեղեկացնում ենք, որ Յուլիսի 13-ին, կեանքի 79-րդ տարում երկարատեւ ծանր հիւանդութիւնից յետոյ վախճանուել է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի երիցագոյն միաբան, Երեւանի Պետական Համալսարանի Աստուածաբանութեան ֆակուլտետի դեկան Գեր. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճեմեանը:

Գեր. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճեմեանը ծնուել է Հալէպ քաղաքում 1926թ.: Նախնական կրթութիւնն ստացել է տեղի Հայկապեան վարժարանում եւ այնուհետեւ, 1937-39 թ.թ., Մխիթարեան հայրերի վարժարանում:

1939-43 թ.թ. յաճախել է Հալէպի ֆրերների դպրոցը, որի ընթացքը փայլուն յաջողութեամբ աւարտելով, նոյն տարին ընդունուել է Անթիլիասի դպրեվանքը եւ ձեռնադրուել սարկաւագ:

Աւարտելով դպրեվանքի ընծայարանի լսարանական բաժինը՝ 1947թ. կուսակրօն քահանայ է ձեռնադրուել հոգեւոյս Տ. Դերենիկ Եպս. Փղատեանի ձեռամբ:

1947-50 թ.թ. հետեւել է Բրիւսէլի համալսարանի գրականութեան եւ փիլիսոփայութեան դասընթացներին եւ աւարտել է՝ ստանալով գրականութեան եւ փիլիսոփայութեան պատկառոյի աստիճան:

Այնուհետեւ ձեռնահասօրէն դասաւանդել է Անթիլիասի դպրեվանքում եւ Բէյրութի Յովակիմեան-Մանուկեան միջնակարգ դպրոցում, իսկ 1952-56 թ.թ.՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Աթոռի դիւանապետութիւնը:

1965-1982 թ.թ. եղել է Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց միաբանութեան անդամ, ուր վարել է դիւանապետի եւ կալուածոց տեսչի պաշտօնները: Երկար տարիներ եղել է նաեւ Սուրբ Աթոռի նուիրակը Ս. Յարութեան Տաճարի նորոգութեան հանգանակութեան գործում:

Գեր. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճեմեանը աշխատակցել է նաեւ «Սիոն» ամսագրին կրօնագիտական եւ պատմափիլիսոփայական արժեքաւոր ուսումնասիրութիւններով:

1965 թ. Նոյեմբերի 7-ին եպիսկոպոս է ձեռնադրուում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վապգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ձեռամբ:

Աստուածաշնչի հայկական թարգմանութեան եւ կանոնի ուսումնասիրման նպատակով՝ 1982 թ. Երուսաղէմում հիմնում է Զիթենեաց լեռան Հայ Աստուածաշնչի կենտրոնը:

1975-85 թ.թ. լինելով Գերագոյն Հոգեւոր խորհրդի անդամ գործուն մասնակցութիւն է ունեցել Հայոց Եկեղեցու, Մայր Աթոռի եկեղեցականութեան, քարոյչական գործունէութեանը, ինչպէս նաեւ դասախօսութիւններով հանդէս է եկել Գեորգեան հոգեւոր ձեռնարանում եւ Վապգինեան դպրանոցում, նպաստել Հայոց Եկեղեցու միջապգային կապերի ընդլայնմանն ու ամրապնդմանը:

1994թ. Շահէ Արքեպս. Աճեմեանը տեղափոխուել է Հայրենիք, ուր 1995 թ. Երեւանի Պետական Համալսարանի կազմում կեանքի է կոչել աստուածաբանութեան ֆակուլտետը՝ հիմնելով եւ «Աճեմեան մատենաշարը»:

Շահէ Սրբազանը յայտնի է իր գիտական-մանկավարժական գործունեութեամբ եւ հեղինակ է մի շարք աշխատութիւնների եւ յօդուածների:
 Բազմալատառակ Սրբազան Հօր մահը մեծ կորուստ է Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու եւ Երեւանի Պետական Համալսարանի համար:

13 Յուլիս 2005 թ.

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին
 ՀՀ Կրթութեան եւ գիտութեան նախարարութիւն
 Երեւանի Պետական Համալսարան

Հանգուցեալ Տ. Շահէ Արքեպս. Աճեմեանի մարմինը յուլիսի 17-ին դրուել է Սբ. Գայանէ վանքում, ուր ժամը 19.00-ին կատարուել է եկեղեցու կարգը:

Յուլիսի 18-ին, ժամը 10.00-ին, Սբ. Գայանէ վանքում մատուցուել է Սբ. Պատարագ, յընթացս որի կատարուել է հանգուցեալ Սրբազանի վերջին օման եւ թաղման արարողութիւնները:

Սրբազան Հօր աճիւնը ամփոփուել է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի «Միաբանական գերեզմանատանը»:

Նորին Ա. Օծոթին
 Տ. Տ. Գարեգին Բ.
 Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց
 Սուրբ Էջմիածին

Վեհափառ Տէր,

Վեհիդ 13 Յուլիս թուակիր նամակէն ցառով տեղեկացանք Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Միաբանութեան տարեց անդամներէն Գեր. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճեմեանի վախճանման մասին: Երկարատեւ իր ֆիլիքական հիւանդութենէն առաջ, որպէս Միաբան Մայր Աթոռոյ, Շահէ Սրբազան իր օգուակար ծառայութիւնը եւ տնտեսութիւնը ներդրեց թէ՛ Մայր Աթոռոյ հաստատութեանց ի նպաստ, եւ թէ՛ Պետական Համալսարանի մէջ աստուածաբանական դասընթացքներ հաստատելու կապակցութեամբ:

Մեր եւ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան մաղթանքն է, որ Տէրը ընդունի հոգին հանգուցեալ իր ծառային, եւ Հայց. Եկեղեցոյ անդաատատնին համար կոչէ եւ ընտրէ նուիրեալ մշակներ, Իր փառքին եւ Հայ ժողովուրդի պաւակներու հոգեւանդն աճումին համար:

Ա'աղօթենք որ Տէրը Վեհիդ պարգեւէ անպակաս առողջութիւն հոգիի եւ մարմնի:

Մատչիմք Վեհիդ Օծեալ Աջոյն
 Խոնարհաբար

Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան
 Հայ Պատրիարք Երուսաղէմի

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

- Վերափոխում	Նուրհան Արֆ.
Մանուկեան	205-207
- Կեանք ոչ Պայքար
Փախուստ է եւ ոչ
Պարտականութենէ դասալուծում	Վարդան Ա. Քենյ.
Տիւլկերեան	208-210
- Նախամարդը - Ադամ	Կարէն Ա. Քենյ.
Կտանեան	211
- Նարեկեան Մտորումներ	Ջենոբ Քենյ.
Նալպանտեան	212-214
- «Արքուն Կեցե՛ք, Վասնզի Զե՛ք
Գիտեր Գողը Երբ Պիտի Գայ»	Շահէ Ա. Քենյ.
Ալթունեան	215
- Ամուսնալուծութիւն	Ալպէն Նորատունկեան	216-220
- Աղօթքի Մասին	Էմմանուէլ Վրդ.
Աթաջանեան	221-224
- Աշնան Արեւը	Վեր. Ա. Ա. Պետիկեան	225

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

- Ամենայն Ինչ Իր Լրման
Հասաւ	Յակոբ Արֆ.
Գլենեան	226
- Սուրբ Խաչի Ճամբով	Գրիգոր Հոթոյեան	227
- Endless Whines	Jack Antreassian	228
- Անվերջ Քրթմնջիւն	Ճէֆ Անդրէասեան
Թրգմն. Շէն Մահ	229
- Մենուքիւն	Նուարդ Եաղլեան	230
- Մեր Քաղաքը	Ասողիկ	231
- Բարեւ Բոլորին	Զաւէն Գրիգորեան	232

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

- Սպասելով Անելի
Նօթր-Իտէալի Բ. Հատորին | Արտէն Ա. Քենյ.
Աշնեան | 233-235 |
|--|--------------------------|---------|

ԳՐԱԿԱՆ

- Քառասուն Պատանիները	Նահապետ Մելիքեան	236-240
- Գոյաբանական Հիմնախնդիրներու
Որոնումը	Սուրէն
Արքահամեան	241-248

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

- Գէորգ Լոռեցի Եպիսկոպոսի
նամակը («Գիրք Թղթոց») | Գրաբարէ Բարգմանեց
Սամուէլ Մ. Վրդ.
Աղոյեան | 249-265 |
|--|---|---------|

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

- Հայաջինջ Յեղասպանութեան վարդան Ա. Քենյ.
Ճանաչումով, Մեղք Զի Քաւուիր Տիւլկերեան 266-268
- Բեթսամիւսի Սայլը Թորգոմ Եպս.
Գուշակեան 269-277

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

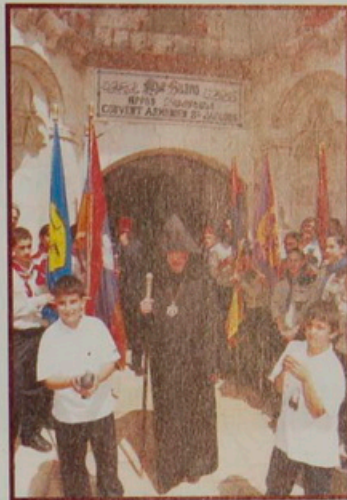
- Մոռացուած Տապանաբարը Կորին Արդ.
Բաղդասարեան 278-280
- Յեղասպանութեան Թուրքական Ռազմավարութիւնը Լեւոն Շիրինեան 281-283
- Խօսուն Թուեր Հայկական Լեւոնաշխարհի Բնակչութեան Կամօ Լալայեան 284-286
- Գալիֆորնիոյ Համալսարանի Երուսաղէմի նուիրուած վարդան
Գիտաժողովը Մատթէոսեան 287-290

ՏԵՂԵԿԱՆՔ ԿՈՐԻՒՆ ԱԲՂ. ԲԱՂԴԱՍԱՐԵԱՆԻ

- 80-ամեակ Երուսաղէմի Հ.Բ.Միութեան 291
- Վեհ. Հայրապետի եւ Ուխտաւորների Այցը Երուսաղէմ 292-294
- Վեհ. Հայրապետի Պատարագի Բարոզը Ս. Յակոբեանց Տանարի մէջ 294-295
- Վեհ. Հայրապետի խօսքը Ողջերթի Ընթրիքին 296
- Սրբոց Թարգմանչաց Մանկապարտէզի Հանդէս 297
- Վարդապետական Մասնաւոր Աստիճանի Տըւչութիւն 297-298
- Ժառանգաւորաց Վարժարանի Ամսվերջի Հանդէս 298-299
- «Վիլիամ Սարոյեան Գրողը եւ Մարդը» Ֆիլմի ցուցադրութիւն 299-300
- «Կիլիկիա» Ֆիլմի ցուցադրութիւն 300-301
- Bouches-du-Rhone նահանգի Պատգամաւորական խմբի Այցը Պատրիարքարան եւ Տէր. Ռոպէն Ազիլագեանի նուիրած Սկիհը Մայր Տանարին 301-302
- Աղան Արք. Պալիօգեանի եւ Գիսակ Արք. Մուրատեանի այցը Երուսաղէմ 303-310
- Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ
 - Բարեպաշտական նուերներու Լուսարարապետ
ցանկ նուիրեան Արք. Մանուկեան 311-312
 - Մահագրութիւն Տ. Շահէ Արք. Անէմեանի (1926-2005) 313-315
 - Բովանդակութիւն 316-317

Ուր. 13 Մայիս 05. Ուխտաւորներ դէպի Գերսեմանի, Ս. Աստուածամօր Տաճարը եւ Բեթղեհէմ:

Եջ. 12 Մայիս 05. Վեհ. Հայրապետի ուխտագնացությունը Երուսաղեմ: «Հրաշափառ»ով մուտք Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճար:

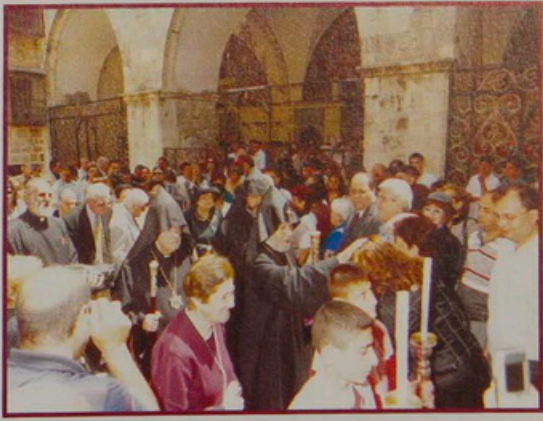
Ուր. 13 Մայիս 05. Ուխտաւորներ կ'այցելեն փորձութեան Լեռ եւ Երիւնդ:

ԵՂ. 12 Մայիս 05. Ուխտաւորներ Սրբոց Զատորեանց Մայր Տաճարին եւ Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ:

ԵՂ. 12 Մայիս 05. Վեհ. Հայրապետը Միաբանութեան հետ Ընթրիքին:

Շր. 14 Մայիս 05. Վեհ. Հայրապետի Ուխտի Պատարագը Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարին մէջ:

Ուր. 13 Մայիս 05. Վեհ. Հայրապետի այցը Հրէական Նոյնոնի Յուշարարի, եւ
Բերդեհէմի Ս. Ծննդեան Տաճարը եւ Հայոց Վանքը:

Շր. 14 Մայիս 05. Ողջերթի ընթրիք ժառ. Վարժարանի Սրահին մէջ:

Շր. 14 Մայիս 05. Օղակայանին մէջ. Հ.Հ. Պաշտպանութեան նախարար Սերկէյ Սարգսեան, Վեհ. Հայրապետ, Թորգոմ Պատրիարք:

Ուր. 13 Մայիս 05. երեկոյր ժամանցատարաց Մարմարանի Մրանիմ մէջ:

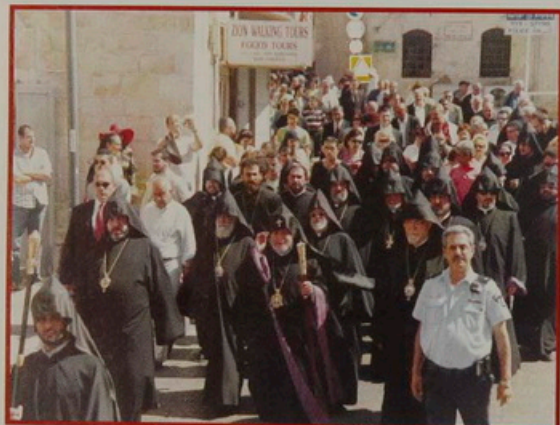
ԵՂ. 9 Յունիս 05. Տօն Համբարձման: Պատարագիչ եւ նախագահող «Անդաստան»ի՝ Արիս Եպս. Շիրվանեան:

ԵՂ. 9 Յունիս 05. Տօն Համբարձման: Թորգոմ Պատրիարք կ'այցելէ Համբարձման սրբատեղին, եւ անոր կից մզկիթին պահապան մեծաւորին:

Շր. 14 Մայիս 05. Վեհ. Հայրապետը ժառանգաւորաց Վարժարանին մէջ

Շր. 14 Մայիս 05. Վեհ. Հայրապետին «Հրաշափառ»ով մուտքը Ս. Յարութեան Տաճար:

Գշ. 7 Յունիս 05. ՏԲԲ. Ռոպէր Ազիլազեան, Ատենապետ Մարսիլիոյ Արքոք
Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ Եկեղեցական Խորհուրդի, Երեւանի մէջ իր գնած սկիհը
նուիրեց Երուսաղէմի Ա. Յակոբայ Մայր Տաճարին:

Դշ. 8 Յունիս 05. ՏԲԲ. Ռ. Ազիլազեանի կարգադրութեամբ, Պուշ տը Ռօնի շրջանի
Ընդհ. Խորհուրդի նախագահ Ժան Նոյէլ Կէրին եւ համայնեմբրու ներկայացուցիչներ,
Հայֆայի եւ Բեթղեհէմի քաղաքացիներու հետ իրենց խորհրդակցութիւններէն յետոյ,
այցելեցին Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ Մայր Տաճար:

Զր. 21 Մախա. Երուսաղէմի Հայ Բարսեիկաց Միութեան 80-ամեակ, բազմամեայ
անդամներու պարգևատրում

Կիր. 25 Մեպո. 05. Խաչկերացի Անդատան Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ:
Հանդիսապետ՝ Լուսարարապետ Նուրիան Արք. Մանուկեան:

Կիր. 28 Օգոստ.- 05. Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի նիւ Եօրէն 30 տարեց
ուխտաւորներ, առաջնորդութեամբ նիւ Եօրէի Ս. Վարդան Մայր Տաճարի Լուսարարապետ
Տ. Մարտիրոս Գեհնյ. Զեւեանի, Գերբեմանիի պարսեղին մէջ

Ուր. 24 Յունիս 05. Վարդապետական Աստիճանի Տըւշուրին 5 Արեղաներու.
(Ծնկաչո՛ք՝ Աջէն Զախ) Տ. Աւետիս Իփրանեան, Տ. Բագրատ Պուրնէֆեան, Տ. Էմմանուէլ
Աթաշանեան, Տ. Ընծանուէր Բարախանեան, Տ. Թէոդորոս Զաֆարեան: Խարտաւիլակ՝
Լուսարարապետ՝ Նուրիան Արֆ. Մանուկեան, Հանդիսապետ՝ Թորգոմ Պատրիարք:

Բշ. 19 Սեպտ. 05. Պատրիարքարան այցելութիւն Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Հովուապետ
Ներսէս Պետրոս ԺԹ. Պատրիարքի, ընկերակցութեամբ երուսաղէմի Հոգեւոր պետ
Գէորգ Եպս. Խաչումեանի. Թորգոմ Պատրիարքին ձախին՝ Արիս Եպս. Շիրվանեան,
Աղան Արֆ. Պալիոզեան:

«Սիոն» Ամսագրի բաժանորդագրութիւն

- Սիոն ամսագրի խմբագրութիւնը կը փորձէ սրբագրել եւ ամբողջացնել ցամկը իր բաժանորդներուն։

- Եթէ կը ցամկաջ որ ձեր անունը ունենամք ցամկիմ մէջ մեր բաժանորդներում, համեցեք մերքեւի կտրումը յստակ եւ զիսագիր տառերով ամբողջացնել եւ փութով մեր մօր հասցէիմ ղրկել։ P.O.Box 14235 Jerusalem, Old City. Isr.

- Նախորդ տարիներում Սիոն ամսագիրը ձրի ղրկուած է հարիւրներով հասցէներու։ Նկատի առած մամաւամղ ղումաւոր էջերու տպագրութեամ սղութիւնը պարտաւոր ենք ձեզմէ բաժանորդագիմ խմղրել։

խմբագրութիւն

ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՏ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍԻՈՆԻ

Անուն.- -----

Տիտղոս.- -----

Կազմակերպութիւն.- -----

Հասցէ.- -----

Համեցեք մերփակ ղտմել մեր փոխղիրը-----

Իբր բաժանորդագիմ Սիոնի -----

ՊԱՐԶ կամ ՕՂԱՅԻՆ ԹՂԹԱՏԱՐՈՎ ՂՐԿԵԼՈՒ -----

Ստորագրութիւն

Բաժմեղիմ.-

Պարզ Թղթատարով

US\$108*

US\$200

Մէկ տարի

Երկու տարի

Օղայիմ Թղթատարով

US\$ 128

US\$ 240

*Կամ՝ ձեր երկրիմ համապատասխամ ղումարով։

NOTICE TO SUBSCRIBERS

The Armenian Patriarchate of Jerusalem is drawing up a new updated list of subscribers to its official gazette, SION.

In order to ensure that your name is on the list, you are kindly requested to fill in the form below and send it back to us, with your remittance, as soon as possible.

Please write to our new address: POB 14235, Jerusalem, Israel.

We would like to point out that while in previous years it has been the custom to distribute the gazette virtually free of charge to hundreds of subscribers, escalating costs and, particularly, the introduction of colour printing, has imposed upon us the obligation of trying to recover part of these costs.

The Editor

"SION" SUBSCRIPTION RENEWAL FORM

Name:	Address:
Title:	
Organisation:	
Please enter my/our subscription for "SION," for a period of _____ year(s). My/our check for _____ covering the cost of subscription and Surface/Airmail charges, made out to the Patriarchate, is enclosed.	
Signature:	RATES: Surface Mail Air Mail
Official seal:	1 year: US\$108* 1 year: US\$ 128
	2 years: US\$200 2 years: US\$ 240
*Or equivalent in your local currency.	